

IZVORI PRAVA

- materijalni (FONTES IURIS ESSENDI) – čimbenici koji stvaraju pravo

- formalni (FONTES IURIS COGNOSCENDI) – pojmovni oblici iz kojih crpimo sadržaj prava

MATERIJALNI IZVORI PRAVA

1. magistratski edikti (MAGISTRATUUM EDICTA)

2. djelatnost pravnika (RESPONSA PRUDENTIUM)

3. običajno pravo (CONSUETUDO, MORES)

4. zakoni (LEGES)

5. senatska mišljenja (SENATUS CONSULTA)

6. carske konstitucije (CONSTITUTIONES PRINCIPUM)

- EDICTA (općeobvezni predmeti)
- MANDATA (konstitucije upućene državnim organima i službama)
- DECRETA (odluke donijete pred carskim sudovima)
- RESCRIPTA (odgovori, pravna mišljenja careva)

STARO CIVILNO PRAVO

RAZDOBLJE KRALJEVSTVA

- 650. – 510. pr.Kr.

- organi vlasti:

- 1) REX – kralj – doživotni vrhovni vojni starješina i svećenik
- 2) SENAT – vijeće od 300 starješina rodova → GENTES (podrijetlo od zajedničkog fiktivnog pretka)
– u nj ulaze najugledniji patriciji.
- 3) COMITIA CURIATA – narodna skupština
 - 10 kurija (1 kurija obuhvaća 10 rodova) čini starinski plemenski tribus (RAMNES, TITIES, LUCERES; tj. Rimljani, Sabinjani i Etrušćani)
 - svečano potvrđuje već pripremljene odluke (određivanje nasljednika i posinjenje)

- slobodno stanovništvo:

- 1) PATRICIJI – vladajuća skupina koja je imala sva politička i građanska prava – povoljniji ekonomski položaj jer imaju zemlju i robove. S vremenom postaju NASLJEDNA ARISTOKRACIJA.
- 2) PLEBEJCI – siromašan sloj s ograničenim političkim i građanskim pravima – imaju COMMERCIIUM – sposobnost sklapanja pravnih poslova po rim.civilnom pravu, ali nemaju CONUBIUM – pravo da djeca iz braka s Rimljankama budu Rimski građani tj. nemaju pravo sklapanja valjanog rimskog braka. 287.g. s Lex Hortensia – zaključci plebejskih skupština (plebiscita) postaju obvezni za cijeli narod.
- 3) KLIJENTI – nasljedni odnos zavisnosti prema pojedinim patricijima (PATRONUS)

- neslobodno stanovništvo:

ROBOVI – imaju pravo na neku vrstu samostalne imovine – PECULIUM

- Oko 650.g.pr.Kr. latinsko naselje na brežuljku Palatin s lijeve strane Tibera se oružanom intervencijom Etruščana spaja sa sabinskim naseljima (sa Eskvilina i Kvirinala) u općinu i grad-državu – RIM

- Nazivi koji se odnose na društveno i državno uređenje Rima mješaju riječi etruščanskog i latinskog porijekla.

- URBS – grad – središte države – stanovništvo je podijeljeno u 30 kurija (po 10 gensova, po 10 familija)

- RIM kao antička općina, grad-država:

- a) organiziranost stanovništva kao OPĆINE, GRADA-DRŽAVE
- b) članovi te vojnički organizirane općine su JEDNAKI i RAVNOPRAVNI SLOBODNI SELJACI koji su ujedno i VLASNICI zemlje
- c) vlasništvo je: DRŽAVNO (općinsko, javno → AGER PUBLICUS) i PRIVATNO (njezin vlasnik može biti samo član općine)
- d) koncentracija stanovanja je u GRADU (osnova vojničke organizacije)
- e) osnovna obveza članova općine je VOJNA DUŽNOST

HEREDIUM – baština – dva rala zemlje u neotuđivom, ndjeljivom i nasljednom vlasništvu

RAZDOBLJE RANE REPUBLIKE

- 510.-264.g.pr.Kr.

- organi vlasti:

- 1) 2 PRETORA/ 2 KONZULA – na čelu države
 - vrhovni magistrati koji su vršili vojnu (IMPERIUM), građansku i upravnu funkciju, te pravosudne poslove (IURISDICTION) u roku od 1 godine
 - vjerske funkcije prenijete su na svećenike – PONTIFICIES
 - odluku 1 konzula mogao je spriječiti drugi – INTERCESIJOM
 - birale su ih CENTURIJATSKE NARODNE SKUPŠTINE
- 2) PUČKI TRIBUNI – TRIBUNI PLEBIS - (uv. 494.g.p.K.) zaštita plebejaca pred patricijskim magistratima – imali su pravo VETA – zabrana na odluku patricijskog magistrata.
- 3) SENAT - 300 članova (zajedno patriciji i plebejci) – stalni organ
- 4) COMITIA CENTURIATA – centurijske skupštine – najvažniji organ odlučivanja (1 razred i equites imaju većinu od 93 glasova, a ostali imaju 90)
- 5) COMITIA TRIBUTA – tributska skupština – bira niže magistrate i donosi zakone

- SERVIJEV USTAV – podjela rimskog naroda na 5 RAZREDA (prema imovinskom stanju) i na 193 centurije – ispred 1 razreda nalazi se 18 centurija vitezova – konjanika (EQUITES).

- Podjela rimskog naroda na ZEMLJIŠNE TRIBUSE (po posjedovanju zemljišta) 4 gradska i 31 seoski

IZVORI PRAVA

- Iz razdoblja kraljevstva – izvor prava – običaj. Pravo nije bilo odvojeno od vjerskih načela (FAS). Čuvari zakona i njegovi tumači bili su svećenici.

Iz razdoblja republike:

ZAKONIK XII. PLOČA – LEGES DUODECIM TABULARUM

- 449.g.pr.Kr.
- prva i jedina kodifikacija prava Rimljana
- 10 osnovnih i 2 dopunske ploče
- razlozi donošenja: politička borba patricija i plebejaca u kojoj su plebejci tražili da se javno objave pravna pravila osobito ona vezana uz civilni postupak.
- ¼ govori o civilnom postupku
- zakonik predviđa i daljnju zakonodavnu djelatnost pa se donose:
 - LEX AQUILIA – o naknadi štete vezano uz delikt DAMNUM INIURIA DATUM (šteta nanijeta protupravno)
 - LEX POETELIA – o ublažavanju položaja dužnika
 - LEX CINCIA – o darovanjima
 - LEX (P)LAETORIA – o pravnim poslovima osoba ispod 25.g.
- Zakonik sadrži primitivna načela poput TALIONA (oko za oko – zub za zub) ali i napredna – STRANAČKU AUTONOMIJU (mogućnost stanaka da ugovore što hoće, a što nije u suprotnosti sa pravom, javnim poretkom i moralom)

DJELATNOST PRAVNIKA

- Najvažniji izvor klasičnog prava
- DIGESTA – spisi klasičnih pravnika
- pomaganja pravnika strankama:
 1. KAUTELARNA JURISPRUDENCIJA – sklapanje ugovora i sastav tužbi
 2. CONSILIUM – pomoć pretoru
 3. DISPUTATIO FIORI – rasprava na trgu
 4. RESPONDERE – davanje pravnih mišljenja
 5. CAVERE – sastavljanje obrazaca
 6. AEGERE – pomoć pri pravnom zastupanju

Literarna djelatnost:

- 1) KOMENTARI – civilnog prava (iuris civilis) – edikata (ad edictum)
- 2) KAZUISTIČKA LITERATURA – rješavanje konkretnih slučajeva iz prakse
 - a) RESPONSA
 - b) QUESTIONES
 - c) EPISTULAE
 - d) DIGESTA
- 3) UDŽBENICI: INSTITUTIONES (Gaj) – uvod u pravnu nauku
- 4) MONOGRAFIJE

- pravnici:

- 1.st.pr.Kr. SCAEVOLA, RUFUS VARUS
- 1.st. AUGUST: Ius respondendi ex auctoritate principis (pravo da mišljenje pravnik
vrijedi kao da ga je dao sam car)
- LABEO i CAPITO – dvije pravne škole: PROKULOVSKA i SABINOVSKA
- 2.st. SALVIUS IULIANUS (vječiti edikt), PRISCUS, CELSUS, GAI
- 3.st. PAULUS, PAPINIANUS, ULPIANUS

INTERPRETATIO

- tumačenje kojim se bavio poseban kolegij svećenika – PONTIFICIES, a tek je naknadno objavljeno:
- IUS FLAVIANUM (300.p.K.) – Gnej Flavije objavio postupovne formule
 - IUS AELIANUM (198.g.p.K.) – dopunski formulari

REGULE:

SI IN IUS VOCAT ITO, NI IT ANTESTAMINO – Ako netko nekoga pozove na sud i taj neće ići, to treba posvjedočiti.

CUM NEXUM FACIAT MANCIPIUMQUE UTI LINQUA NUNCUPASSIT ITA IUS ESTO – Kada se zaključuje nexum i mancipacija, kako jezik izrekne, tako neka bude pravo.

UTI LEGASIT SUPER PECUNIAE TUTELAUAE SUAE REI, ITA IUS ESTO – Kako odredi prema svojoj slobodnoj volji o imovini, tako neka bude pravo.

OSOBNOST – STATUSNO PRAVO

- PRAVNI SUBJEKT – osoba koja može biti nosioc prava i dužnosti
- a) Fizičke osobe (PERSONAE PHYSICAE) – ljudska bića, pojedinci
 - b) Pravne osobe (PERSONAE IURIDICAE) – društvene tvorevine

FIZIČKE OSOBE

- robovi – smatrani su stvarima – OBJEKTI PRAVA
- slobodni stanovnici rimske države nemaju isti pravni položaj

- fizička osoba kao subjekt prava nastaje rođenjem:
 - a) dijete mora biti potpuno odvojeno od majke
 - b) mora se roditi živo
 - c) porod je morao biti perfektan
 - d) novorođenče je moralo imati ljudski oblik
- začeto dijete – *NASCITURUS* – nije subjekt prava, ali – **REGULA: *NASCITURUS PRO IAM NATO HABETUR QUOTIENS DE COMMODIS EIUS AGITUR*** – *Začetak se drži rođenim, ukoliko se radi o njegovim pravima.*
- pravna sposobnost fizičke osobe prestaje smrću te gubitkom statusa slobodna čovjeka

- razlikujemo 3 statusa:
 - 1) *STATUS LIBERTATIS* (razlika između slobodne osobe i roba)
 - 2) *STATUS CIVITATIS* (razlika između Rimljanina i peregrina – osobe bez rim.gr.prava)
 - 3) *STATUS FAMILAE* (razlika između osoba koje su na čelu obitelji – *PATER FAMILIAS /SUI IURIS/* i osoba koje su u vlasti – *ALIENI IURIS /SUI*)
- Puni pravni subjektivitet imaju osobe koje su slobodne, imaju rimsko građanstvo i na čelu su obitelji.

- promjena statusa – *CAPITIS DEMINUNTIO*
 - 1) *C.D. MAXIMA* (gubitak slobode)
 - 2) *C.D. MEDIA* (gubitak svojstva rimskog građanina)
 - 3) *C.D. MINIMA* (gubitak položaja u obitelji)

- *PRAVNA SPOSOBNOST* – sposobnost subjekta prava da u okvirima svog statusa bude nosioc određenih prava i dužnosti
- *DJELATNA SPOSOBNOST* – sposobnost subjekta prava da svojim djelima proizvodi pravne učinke
 - a) *POSLOVNA SPOSOBNOST* – sposobnost sklapanja pravnih poslova
 - b) *DELIKTNNA SPOSOBNOST* – sposobnost odgovaranja za vlastita protupravna djelovanja

- ograničenja *PRAVNE SPOSOBNOSTI*: klasna i socijalna pripadnost pojedinca, njegov spol, vjera, te slučajevi umanjjenja građanske časti:
 - a) *INESTABILITAS* – ako bi netko odbio svjedočiti, izgubio bi pravo biti svjedokom, te pravo da priziva svjedoke za svoje akte
 - b) *NOTA CENSORIA* – upis u niži stalež zbog nedolična ponašanja
 - c) *INFAMIA* – gubitak časti
 - d) *TURPITUDO* – umanjjenje časti pojedinca na osnovi javnog mnijenja

- ograničenja DJELATNE SPOSOBNOSTI: dob, spol, duševno zdravlje, rasipništvo

-dob: IMPUBERES (nedorasi)

- a) INFANTI PROXIMII (0-7 god.) – potpuno djelatno nesposobni
- b) INFANTI MAIORES (7-14/m, -12/ž) – ograničena djelatna sposobnost; mogu poduzimati pravne poslove koji im daju korist, ali ne i obvezujuće pravne poslove za koje moraju imati suglasnost TUTORA (INTERPOSITIO AUCTORITATIS, AUCTORITAS TUTORIS) u trenutku sklapanja.

PUBERES (dorasli) – potpuno djelatno sposobni

- LEX PLAETORIA – uvedena kazneno-pravna zaštita za puberes mlade od 25.g.

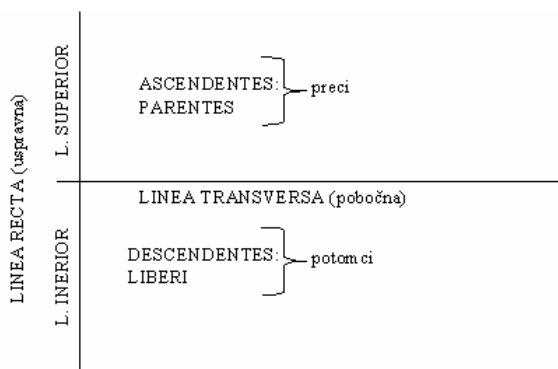
CURATOR – posebna osoba koja svoju suglasnost daje potpuno neformalno naknadnim odobrenjem

KONCEPCIJA RIMSKE OBITELJI

PORODICA (FAMILIA) – skupina osoba koje su bilo po prirodi (potomci po rođenju), bilo po pravu (na temelju braka, adopcije ili adrogacije) podređene vlasti jednoga

SRODSTVO – određeni odnos između osoba zajedničkog podrijetla

- a) AGNATSKO – pripadnost istoj očinskoj vlasti
- b) KOGNATSKO – srodnost i po očevoj i po majčinoj liniji (krvno srodstvo)

GERMANI – braća i sestre s istim ocem i majkom

CONSANGUINEI – braće i sestre s istim ocem

UTERINI – braća i sestre s istom majkom

- način određivanja srodstva (COMPUTATIO CIVILIS):

REGULA: TOT GRADUS, QUOT GENERATIONES – Koliko poroda, toliko stupnjeva.

- rimska porodica je nastala razbijanjem plemena (gensa)

CONSORTIUM (najranija desetljeća republike)

- veliki broj članova (braća s potomcima)
- zatvorena, naturalna kućna privreda uz minimalnu razmjenu dobara
- imovina u zajedničkom, nepodjeljenom vlasništvu članova

- jaka vlast porodičnog starješine – PATRIA POTESTAS nad svim podređenim članovima – PERSONAE ALIENI IURIS:

- a) supruga iz MANUS – braka
- b) adoptirani i adrogirani članovi
- c) osobe IN MANCIPIO
- d) robovi

a, b, c, d – čine SUI – osobe u vlasti

PATER FAMILIAS ima pravo nad životom i smrću SUI-a → VITAE NECISQUE POTESTAS

- imovina u porodičnom vlasništvu – čine ju osobe i imovina(stvari, prava)

PATRIA POTESTAS

- 1) pravo odlučivanja o životu i smrti članova obitelji – IUS VITAE NECISQUE
- 2) pravo prodaje djece – IUS VENDENDI
- 3) pravo traženja izručenja podređene djece od trećih koji su ih držali – IUS VINDICANDI
- 4) pristanak na sklapanje braka
- 5) odluka o izboru zvanja i zanimanja
- 6) pitanje emancipacije

REGULA: *PATER VERO IS EST QUEM NUPTIAE DEMONSTRANT* – Predmnijeva se da je muž otac djeteta.

- pod očinsku vlast ulazila su djeca rođenjem ali i naknadno, određenim pravnim poslovima:

- a) ADROGATIO – stariji oblik usvojenja muškarca SUI IURIS koji je izgubivši taj status, zajedno s ostalim članovima svoje porodice i imovinom potpadao pod očinsku vlast adroganta. Adrogacija se obavljala pred COMITIA CURIATA (predsjedao je pontifex maximus), a kasnije pred 30 liktora – careva dozvola (za Dioklecijana)
- b) ADOPTIO – oblik posinjenja osobe ALIENI IURIS čime se ne mijenja njen status, a nema ni prijenosa imovine.

- prestanak očinske vlasti podrazumijeva:

- a) smrt pater familias (čime njegovi sinovi postaju osobe SUI IURIS kao i supruga iz MANUS braka koja potpada pod tutorstvo)
- b) CAPITIS DEMINUNTIO (gubitak slobode, građanstva,...)
- c) EMANCIPACIJA – ustanova otpuštanja članova obitelji iz očinske vlasti. Očinska vlast prestaje ukoliko otac sina 3 puta proda. Emancipacija je inače svećenička interpretacija – mogućnost oslobađanja od očinske vlasti istodobnom trostrukom fiktivnom prodajom sina i istodobnom jednostrukom prodajom kćeri.

- u slučaju smrti pater familias, SUI (osobe u vlasti) stupaj u zajednicu pod imenom CONSORTIUM pod silom zakona (EX LEGE), te pravni posao svakog člana ima puni pravni učinak.

BRAK

- bitna su dva elementa;

- 1) faktična zajednica života muškarca i žene (objektivni element)
- 2) trajna namjera bračnih drugova da žive kao muž i žena – AFFECTIO MARITALIS (subjektivni element)

CONCUBINATUS – konkubinatus – trajna zajednica života slobodnih osoba različita spola, ali bez affectio maritalis

CONTUBERNIUM – kontubernij – trajna zajednica života između robova ili između slobodne osobe i roba

- oblici braka s obzirom na MANUS:

- a) brak CUM MANU – žena ulazi u agnatsku porodicu svojega muža – potpada pod njegovu vlast i time raskida agnatsku vezu sa svojom prirodnom porodicom.
- b) Brak SINE MANU – žena ostaje i dalje vezana za svoju prirodnu porodicu
Rimski brak je bio društvena činjenica a ne civilnopravni odnos.

- oblici prijenosa vlasti nad ženom (oblici sklapanja braka):

- a) CONFARREATIO – svečani sakralni akt – sjedinjavanje zaručnika po božanskom i ljudskom pravu. Privilegij patricija.
- b) CÖEMPATIO – sklapanje braka u obliku prividne kupnje (mancipacije)
- c) USUS – nakon godine dana zajedničkog života, žena bi potpala pod muževu vlast (dosjelost vlasti nad ženom). Ako je ženina agnatska obitelj željela spriječiti prijelaz vlasti, ona je svake godine morala boraviti 3 dana izvan muževe kuće.

POLOŽAJ ŽENE

- a) žene imaju ograničenu djelatnu sposobnost
- b) nemaju IUS SUFFRAGI – ne može sudjelovati u radu narodnih skupština, tj. glasati, niti IUS HONORUM – ne mogu obnašati dužnost magistrature
- c) doživotno je pod nekom vlašću
- d) civilnopravne poslove (ako je SUI IURIS) može obavljati samo uz suglasnost tutora

STVARNO PRAVO

- VLASNIŠTVO (DOMINIUM, PROPRIETAS) – daje ovlašteniku najpunija i isključiva prava korištenja i raspolaganja stvarima (potpuna i isključiva pravna vlast na tjelesnoj stvari). Djeluje prema svima – ERGA OMNES

- STVARNA PRAVA NA TUĐOJ STVARI (IURA IN RE ALIENA) – daju ovlašteniku samo ograničen opseg prava isključujući pravo raspolaganja.

VLASNIŠTVO

KVIRITSKO VLASNIŠTVO

– *DOMINIUM EX IURE QUIRITIUM* – potpuni (apsolutni) oblik vlasništva nad stvarima koji se prenosi s formalističkim pravnim poslovima: MANCIPIATIO i IN IURE CESSIO

BONITARNO VLASNIŠTVO

– relativni oblik vlasništva koji se prenosi neformalno - TRADICIJOM. Protekom vremena dosjeloosti prelazi u kviritsko vlasništvo. Osigurava ga pretor.

REGULE:

QUI IURE SUO UTITUR NEMINEM LAEDIT – *Tko se služi svojim pravom nikoga ne oštećuje.*

NEMO PLUS IURIS AD ALTERUM TRANSFERE POTEST QUAM IPSE HABET – *Nitko na drugoga ne može prenijeti više prava nego što ih sam ima.*

Podjela stvari:

- a) RES MANCIPI – stvari koje su se mogle prenositi na drugoga samo formalističkim i svečanim pravnim poslovima – mancipacijom i in iure cessio. To su:
 - italska zemljišta (nekad ager romanus)
 - robovi, volovi, konji, mazge, magarci
 - 4 stare poljske služnosti (iter, via, actus, aquaeductus)
- b) RES NEC MANCIPI – ostale stvari nad kojim se vlasništvo prenosi neformalno – predajom, iz ruke u ruku – TRADITIO

Stjecanje vlasništva:

- 1) **ORIGINARNO** – pravo se stječe samostalno – bez obzira na pravo prethodnika – *USUCAPIO* – dosjelost – stjecanje vlasništva neprekinutim posjedovanjem stvari u vremenskom trajanju određenim zakonom.
- 2) **DERIVATIVNO** – pravo vlasništva izvodi se iz prava njegova prethodnika (*AUCTOR*):
 - **MANCIPIATIO** – formalni način
 - **IN IURE CESSIO** – formalni način
 - **TRADITIO** – neformalni način
 - ograničenje dosjivosti – a) stranac ne može dosjesti
 - b) dosjelošču se ne može steći vlasništvo nad ukradenom stvari sve dok ima to svojstvo

DERIVATIVNI NAČINI STJECANJA VLASNIŠTVA

MANCIPIACIJA

- poseban, svečan i **FORMALISTIČKI** pravni posao:

- a) prenošenja vlasništva nad res mancipi
- b) za prijenos vlasti nad ženom (*CÖEMPTIO*)
- c) za oslobađanje od očinske vlasti (*EMANCIPIATIO*)
- d) za *NEXUM*

- **APSTRAKTNI** pravni posao, ne vidi se razlog (*CAUSA, IUSTUS TITULUS*). Sklapa se pomoću bakra i mjedene vage (*GESTA PER AES ET LIBRAM*)

- uz prisustvo 5 svjedoka (punoljetnih rimskih građana) i čovjeka koji drži vagu (*LIBRIPENS*), stjecatelj drži stvar i govori: (primjer za stjecanje roba – vidi se po ovome *HOMINEM*):

*HUNC EGO HOMINEM EX IURE QUIRITIUM MEUM ESSE AIO ISQUAE MIHI
EMPTUS ESTO HOC AERATE AENAEQUE LIBRA* – *Tvrdim da je ovaj rob(čovjek) moj
po kviritskom pravu, stoga neka mi bude predan bakrom i mjedenom vagom.*

Pri čemu udara bakrom po vagi i daje ga prethodnom vlasniku.

- ako prethodnik nije vlasnik: stječe se relativno vlasništvo (obranjivo protiv svih osim protiv pravog kviritskog vl., te nakon 1 god. (za pokretnine), odnosno 2. god. (za nekretnine) se postaje kviritskim vlasnikom.

→ formalistički, apstraktni, jednostrani pravni posao starog civilnog prava koji služi za prijenos vlasništva nad res mancipi.

IN IURE CESSIO

- **APSTRAKTAN** i **FORMALISTIČKI** pravni posao starog civilnog prava

- prenošenje civilnog vlasništva koje se moglo obaviti samo uz prisustvo **MAGISTRATA**.

- vlasništvo se prenosi nad stvarima **RES MANCIPI** i **RES NEC MANCIPI**

- u aktu pred magistratom stjecatelj izgovara riječi:

HUNC EGO HOMINEM EX IURE QUIRITIUM MEUM ESSE AIO

(HOMINEM – za slučaj prijenosa vlasništva nad robom)

- nakon toga, pretor pita drugu stranu (onu od koje se stječe) da li KONTRAVINDICIRA. Druga strana šuti.

- ovaj oblik prenošenja vlasništva pogodan je za prenošenje vlasništva nad netjelesnim stvarima, tj. pravima

TRADITIO

- neformalno stjecanje vlasništva

- u klasično doba pretežni, a po Justinijanu – jedini derivativni način stjecanja vlasništva koji se temelji na sporazumu stranaka

- podrijetlo vuče iz *ius gentium*

- kod RES NEC MANCIPI može se prenijeti KVIRITSKO vlasništvo, a kod RES MANCIPI dovodi samo do prijenosa posjeda – BONITARNO VLASNIŠTVO, koje se protekom UZUKAPIONOG ROKA može pretvoriti u KVIRITSKO vlasništvo.

- U sljedećim slučajevima PRIJENOS POSJEDA može biti ujedno i PRIJENOS VLASNIŠTVA:

a) TRADENT mora biti VLASNIK (zbog: *NEMO PLUS IURIS AD ALTERUM TRANSFERE POTEST QUAM IPSE HABET*)

b) Mora postojati VOLJA obje stanke da PRENESU, odn. PRIME vlasništvo

c) Mora postojati opravdan, osnovan razlog – IUSTA CAUSA TRADITIONIS

- KAUZALAN (a ne apstraktan) PRAVNI POSAO

NASLJEDNO PRAVO

FAMILIA – hereditij, kuća podignuta na hereditiju i one kuće koje su temelj vojničko seljačkoga gospodarstva, te osobe u očinskoj vlasti – SUI

PECUNIA – sva ostala imovina (ovce, koze) kojom vlasnik slobodno raspolaže

INTESTATNO (NEOPORUČNO) / ZAKONSKO NASLJEDIVANJE

Nasljedni redovi:

1) SUI HEREDES – osobe pod vlašću ostavitelja u trenutku smrti:

a) SUPRUGA u MANUS braku

b) DJECA – rođena, adrogirana i adoptirana

c) UNUCI po načelu REPREZENTACIJE

- Navedeni spadaju u HEREDES NECESSARI – nisu se mogli odreći nasljedstva

2) PROXIMUS AGNATUS (od Zak.XII.pl) – ostaviteljeva braća i sestre, te njihovi potomci

- Samo prvi (najbliži) agnat, muški isključuju ženske nasljednike

- Navedeni spadaju u HERES VOLUNTARIUS

3) GENTILES (GENS) – pripadnici istog roda

nasljedni redovi;

prije Zakonika XII. ploča:

- najstariji muški SUUS
- osoba posinjena ADOPCIJSKOM OPORUKOM
- GENS (određuje novog imaooca vlasti)

po Zakoniku XII. ploča:

- najstariji muški SUUS
- osoba posinjena ADOPCIJSKOM OPORUKOM
- PROXIMUS AGNATUS (najbliži muškarac povezan s ostaviteljem nekad očinskom vlašću – najčešće brat)
- GENS

TESTAMENTARNO (OPORUČNO) NASLJEĐIVANJE

TESTAMENTUM (oporuka) – jednostrani formalistički pravni posao kojim ostavitelj određuje nasljednika svoje imovine

- odraz slobodne volje ostavitelja koju je mogao sve do svoje smrti mjenjati ili ukinuti

vrste:

- 1) TESTAMENTUM COMITIIS CALATIS – oporuka predstavljena pred kurijatskim narodnim skupštinama koje saziva i kojima predsjedava PONTIFEX MAXIMUS
- 2) TESTAMENTUM IN PRONICTU – izvanredni oblik oporuke sastavljen u ratu

- najstarija oporuka imala je adopcijski karakter (slična kasnijoj adrogaciji)

teorije o oporuci – Bonfante – Arangio/Ruiz (v. Boras-Margetić, Rimsko pravo, str. 32-33)

REGULE:

LEX SPECIALIS DROGAT LEGI GENERALI – Poseban zakon ukida opći.

DURA LEX, SED LEX – Oštar zakon, no zakon.

DA MIHI FACTUM, DABO TIBI IUS – Daj mi činjenice, dat ću ti pravo.

IURA NOVIT CURIA – Sud poznaje pravo

OBVEZNO PRAVO

- pod pojmom obveze – OBLIGATIO (množ. OBLIGATIONES) – podrazumjeva se pravni odnos na osnovi kojeg je netko dužan ispuniti određenu činidbu drugoj strani koja je pak ovlaštena tražiti ispunjenje te činidbe.

- CREDITOR – vjerovnik
- DEBITOR – dužnik
- DEBITUM – dug

- nastanak obveze iz:

- delikta – EX DELICTO
- dozvoljenih radnji – EX CONTRACTU

OBLIGATIONES EX CONTRACTU / OBVEZE IZ KONTRAKATA

NEXUM

- FORMALISTIČKI pravni posao koji se odvija u obliku GESTA PER AES ET LIBRAM
- Jedna strana predaje drugoj na ISKORIŠTAVANJE (ne u vlasništvo) NOVAC ili neku drugu ZAMJENJIVU stvar (npr. žito), a druga strana se obvezuje vratiti primljeno u određenom roku, te stavlja na raspolaganje svoju radnu snagu
- Stari oblik zajma MUTUUM – predavanje u vlasništvo uz naknadu (EX MEO TUM FIT – od mojega postaje tvoje)
- Uvrštava se u VERBALNE KONTRAKTE (ugovore) budući da se pri njegovu sklapanju izgovara formula (nepoznatog sadržaja)
- Posljedica neispunjenja obveze bila je za dužnika osobito teška – potpadao bi pod vlast vjerovnika
- 326.god. uvodi se LEX POETELIA PAPIRIA – oslobađaju se dužnici iz NEXUMA i strogo se zabranjuje izvršenje kazne nad neurednim dužnicima

STIPULATIO

- FORMALISTIČKI, APSTRAKTNI, OBVEZNOPRAVNI POSAO koji nastaje pitanjem i sukladnim odgovorom.
 - pitanje: SPONDES? (obećaješ li?)
 - odgovor: SPONDEO! (obećajem!)
 - npr. SPONDESNE MIHI CENTUM DARE? – SPONDEO!
(Obećaješ li mi dati sto? – Obećajem!)

OBLIGATIONES EX DELICTO / OBVEZE IZ DELIKATA

- protupravna djela na osnovi kojih zbog povreda pravno zaštićenih dobara nastaju određene posljedice neovisno o volji počinitelja
 - o kazne ovise o društvenoj procjeni povrijeđenih dobara
- DELICTA PUBLICA – teža djela (CRIMINA) – država progoni i kažnjava javnom kaznom u posebnom javnom krivičnom postupku bez obzira na stav ili eventualni prijedlog oštećenoga.
 - HOMICIDIUM (ubojstvo) i PARRICIDIUM (ubojstvo oca obitelji)
 - ubojstvo – oduzimanje tuđeg života koje je svjesno i namjerno
 - za nehotično – žrtvovalo se ovna
 - za hotimično – osveta, ukoliko nije došlo do nagodbe
 - važan je subjektivni element

- DELICTA PRIVATA – delikti koje je progonio oštećeni pojedinac u civilnom postupku, a izrečena kazna ide u korist oštećenoga.

1) FURTUM (krađa) - oduzimanje stvari u najširem smislu:

- F. MANIFESTUM – očita krađa (počinitelj ulovljen na djelu)
- F. PROHIBITUM – kada je ukradena stvar pronađena pri svečanoj pretrazi
- F. CONCEPTUM – ukradena stvar pronađena u kući neformalnom pretragom
- F. OBLATUM – ukradena stvar podmetnuta u tuđu kuću i tamo pronađena
- F. NEC MANIFESTUM – obična (neočita) krađa

F. MANIFESTUM, F. PROHIBITUM – kazna krajnje strogo postupanje

F. CONCEPTUM, F. OBLATUM – kazna u trostrukoj vrijednosti ukradene stvari

F. NEC MANIFESTUM – kazna u dvostrukoj vrijednosti ukradene stvari

2) DAMNUM INIURIA DATUM (šteta nanijeta protupravno) – kažnjava se po LEX AQUILIA

- važno je da je šteta nanijeta **AKTIVNO** i **DIREKTNO** – DAMNUM CORPORE CORPORI
DATUM – tijelom na tijelo

- a) ADSTIPULATOR koji na štetu glavnog vjerovnika akceptilacijom oslobodi dužnika obveze – dužan je nadoknaditi iznos oproštenog duga
- b) Za protupravno ubijanje tuđeg roba ili četveronožne životinje – plaća se najviša prometna vrijednost stvari u zadnjoj godini
Po Zak.XII.pl. – rob = slobodan čovjek (patrijarhalno ropstvo)
Po Lex Aquilia – rob = životinja
- c) za sva ostala protupravna oštećenja tuđih stvari – kazna u vrijednosti koju je stvar imala u najbližih 30 dana

REGULE:

NULLA POENA SINE LEGE, NULLUM CRIMEN SINE LEGE – Nema kazne bez zakona, nema kaznenog djela bez zakona.

NOXA CAPUT SEQUITUR – Šteta slijedi glavu. (ako delikt počini osoba u vlasti; odgovara osoba u čijoj je vlasti u vrijeme podizanja tužbe, a ne u vrijeme izvršenja delikta)

3) INIURIA (tjelesna povreda) – uništenje tjelesnog organa kažnjava se po TALIONSKOM NAČELU

- za slomljenu kost: 300 asa (slobodan čovjek) i 150 asa (za roba)
- manje tjelesne ozljede: paušalna kazna od 25 asa

PRETKLASIČNO I KLASIČNO PRAVO

IZVORI PRAVA

- 1) LEX DUODECIM TABULARUM (Zakonik XII. ploča)
- 2) LEGES (mali utjecaj)

- 3) SENATUS CONSULTA (senatska mišljenja) – u biti propisi koje preko senata (prividno) donosi sam car → ORATIONES (općeobvezni propisi) – govori što ih je pred senatom izgovarao carev izaslanik
- 4) CONSTITUTIONES PRINCIPUM (carske konstitucije) – narod je putem LEX DE IMPERIO sve ovlasti (pa i zakonodavne) prenio na vladara
 - a) EDICTA
 - b) MANDATA
 - c) DECRETA
 - d) RESCRIPTA

CODEX – zbirke carskih konstitucija

IUS CIVILE – proizlazi iz zakona, plebiscita, mišljenja senata, carskih odluka i autoriteta pravnih stručnjaka

IUS HONORARIUM – skup pravnih normi što su ih PRETORI (kao pravosudni magistrati) i KURULSKI EDILI (kao magistrati nadležni za tržišne poslove) stvarali radi primjene, popunjavanja i mijenjanja postojećeg IUS CIVILE u suglasju s načelom pravednosti – AEQUITAS.

EDICTUM TRALATICUM – dio edikta prethodnih pretora koji je novi unosio u svoga. 130.g. – EDICTUM PERPETUUM – vječiti (trajni) edikt

REGULE:

FIAT IUSTITIA PEREAT MUNDUS – Neka se ostvari pravda, makar propao svijet

CASUM SENTIT DOMINUS – Vlasnik snosi slučaj

PRAVNE OSOBE

- pravni subjekt koji nije fizička osoba – socijalne institucije

- 1) UNIVERSITATES PERSONARUM – korporacije (udruženje fizičkih osoba)
- 2) UNIVERSITATES RERUM – zaklade (udruženje imovine)

KORPORACIJE (javnog prava):

- 1) S.P.Q.R. - RIMSKA DRŽAVA – Rimljani svoju državu smatraju kao imovinsko pravni subjekt na koji se primjenjuju odredbe javnog prava, te kao zajednicu rimskih građana – PUPULUS ROMANUS
- 2) AERARIUM – imovina rimske države:
 - a) FISCUS – careva javna imovina na koju se primjenjuju odredbe javnog prava, ali s vremenom se shvaća kao državna imovina
 - b) PATRIMONIUM CAESARIS – careva privatna imovina

KORPORACIJE (privatnog prava): COLLEGIA, SODALITATES, SODALICIA

ZAKLADE – određena imovinska masa namijenjena nekoj društvenoj svrsi kojoj se priznaje svojstvo pravne osobe

STATUSNO PRAVO

STATUS CIVITATIS

- rimsko građansko pravo dosta se lako širi
- IUS GENTIUM – skup pravnih načela kojima se uređuje pravo za negrađane Rima
- Slobodni stanovnici koji žive izvan granica rimske države – HOSTES – BARBARI

PEREGRINI

- slobodni stanovnici rimske države koji nemaju rimsko građansko pravo
- po IUS CIVILE nemaju nikakva prava, ali se u poslovne odnose s Rimljanima mogu upuštati po načelima IUS GENTIUM
 - PEREGRINI – dobrovoljno ušli u sastav rimske države
 - PEREGRINI DEDITICII – pružali otpor

LATINI

- 1) LATINI PRISCI (LATINI VENTERES) – stanovnici latinskih općina u blizini Rima. Imaju IUS COMMERCII i IUS CONUBII
- 2) LATINI COLONIARI – stanovnici latinskih općina i siromašni rimski građani koji žive u kolonijama – imaju IUS COMMERCII
- 3) LATINI IUNIANI – oslobođenici na neformalan način. Žive kao slobodni, a umiru kao robovi – pretor ih štiti u njihovoj faktičnoj slobodi, ali njihova imovina nakon smrti ne prelazi na nasljednike, već se vraća gospodararu.

CONSTITUTIO ANTONIANA DE CIVITATE – 212.g. – edikt cara CARACALLE – svim slobodnim stanovnicima rimske države dodjeljuje se rimsko građansko pravo (najvjerojatnije bez PEREGRINI DEDITICII)

REGULE:

RES EXCIPIENDO FIT ACTOR – Tuženi postaje tužiteljem snagom prigovora.

NEGATIVA NON PROBANTUR – Ono što se nije čelo ne treba dokazivati.

TESTIS UNUS, TESTIS NULLUS – Jedan svjedok kao nijedan.

STATUS LIBERTATIS

ROPSTVO

ROB – osoba koja nije pravni subjekt, ali može stjecati za svog gospodara.

načini postanka:

- 1) rođenjem od majke ropkinje
- 2) slučaj zarobljavanja neprijatelja
- 3) po kazni

civilni načini oslobođenja – MANUMISSIO:

- 1) M. VINDICTA – pred magistratom
- 2) M. CENSU – upis u knjigu građanstva
- 3) M. TESTAMENTARIA – oporučno oslobađanje

neformalni načini oslobađanja:

- 1) INTER AMICOS – među prijateljima
- 2) PER EPISTULAM – u obliku pisma
- 3) PER MENSAM – za stolom, pri objedu
- 4) IN ECCLESIA – u crkvi

- za civilno pravo rob je odgovoran (za delikt), ali ga se može tužiti tek po oslobođenju

- poslovna sposobnost robova: robova obveza djeluje kao naturalna – OBLIGATIO NATURALIS – obveza koja se može ispuniti, ali se ne može s uspjehom utužiti.

- PECULIUM – određena imovina koju rob može posjedovati, te s njom platiti svoje oslobođenje

- Vjerovnik tužbu može usmjeriti protiv imaoca vlasti (oca obitelji), a ne protiv osobe u vlasti (s kojom je eventualno sklopio ugovor) – ACTIONES ADIECTICIAE QUALITATIS:

- 1) ACTIO DE PECULIO – gospodar na tužbu odgovara do visine pekulija
- 2) ACTIO DE IN REM VERSO – gospodar odgovara do visine koristi koja je ušla u njegovu imovinu

stanja slična ropstvu:

- 1) IN CAUSA MANCIPI – slučaj prodaje ili izručenja putem noxe
- 2) ADDICTUS – osoba nad kojom je provedena ovrha (strogo izvršenje)
- 3) NEXUS – osoba u vlasti vjerovnika na temelju nexuma
- 4) AUCTORATI – osobe koje su se iznajmljivale poduzetniku gladijatorskih igara
- 5) STATULIBER – osoba koja je oslobođena pod suspenzivnim uvjetom
- 6) LIBER HOMO BONA FIDE SERVIENS – slobodni čovjek koji nekome služi u zabludi da je rob

STATUS FAMILIAE

SIN – (dijete u vlasti) ne može biti nosioc imovinskih prava (sve stječe za oca obitelji)

- 1) PECULIUM CASTRENSE – imovina koju sin stječe u vojsci i kojom slobodno raspolaže
- 2) PECULIUM QUASICASTRENSE – imovina stečena slobodnim aktivnostima (radom)
- 3) BONA ADVENTICIA – imovina dobivena na poklon (od Justinijana)

STARATELJSTVO

TUTELA (tutorstvo)

TUTOR – upravitelj štíćenikove (PUPILOVE) imovine

- u starije doba djeluje u vlastito ime – posao vrši u vlastitom interesu – svojim djelovanjem ne obvezuje pupila
- ako je pupil djelomično djelatno sposoban daje mu svoju suglasnost – AUCTORITATIS INTERPOSITIO u trenu sklapanja pravnog posla.
- Prestanak: a) punoljetnost štíćenika, b) smrt tutora, c) capitis deminutio maxima/media tutora

Vrste:

- 1) TUTELA IMPUBERUM - nad nedoraslima – muške osobe sui iuris
 - a) T. LEGITIMA – zakonsko tutorstvo
 - b) T. TESTAMENTARIA – oporučno tutorstvo
 - c) T. DATIVA – javna obveza (određuju magistrati)
- 2) TUTELA MULIERUM – nad ženama

tutor nema vlast nad ženom niti upravlja njenom imovinom, već daje odobrenja pri važnijim pravnim poslovima – AUCTORITAS TUTORIS

CURA (skrbništvo)

– zaštita imovinskih interesa odraslih osoba koje zbog određenih okolnosti nisu sposobne brinuti se o sebi.

- a) CURA FURIOSI – skrbništvo nad duševno bolesnom osobom
- b) CURA PRODIGI – skrbništvo nad osobom koja je patološki rasipnik
- c) CURA VENTERES – skrbništvo nad začetkom (NASCITURUSOM)
- d) CURA MINORUM – skrbništvo nad osobama do 25.g. života

BRAČNO PRAVO

- dva su elementa potrebna za MATRIMONIUM IUSTUM:

- 1) OBJEKTIVNI ELEMENT – faktična zajednica zajedničkog života muškarca i žene
- 2) SUBJEKTIVNI ELEMENT – trajna namjera, želja bračnih drugova da žive kao muž i žena – AFFECTIO MARITALIS

- druge trajnije zajednice muškarca i žene:

- 1) CONCUBINATUS (konkubinat) – trajna zajednica života slobodnih osoba različitog spola, ali bez AFFECTIO MARITALIS. Nema miraza. Djeca iz tog "braka" su "manje

vrijednosti" – smatrana su vanbračnom i sljedila su u svom pravnom položaju majku (nisu bili zakonski nasljednici i nisu potpadali pod očinsku vlast)

- 2) CONTUBERNIUM (kontubernij) – trajna zajednica života između robova ili između roba i slobodne osobe. Djeca su u sličnom položaju kao i kod konkubinata.

- pretpostavke za valjan rimski brak:

- 1) postojanje prava na sklapanje braka – IUS CONUBII (imaju ga rimski građani i Latini prisci)
- 2) DJELATNA SPOSOBNOST (žena od 12.g., muški od 14.g.)
- 3) SUGLASNOST PATRIS FAMILIAS za osobe ALIENI IURIS
- 4) nepostojanje BRAČNIH SMETNJI:
 - a) APSOLUTNE (sa svim osobama) – postojeći brak
 - b) RELATIVNE (s određenim osobama) – krvno srodstvo (do 4. stupnja), brak tutora sa šticeicom do njene 25.g. i dok on položi račun o upravljanju njenom imovinom, udovica do razdoblja žalosti (10. mjeseci) – TEMPUS LUGENDI

- August donosi zakone nebi li popravio moralne prilike u rimskoj državi, spriječio razvode i potaknuo veći natalitet:

- 1) LEX IULIA DE ADULTERIIS – kažnjavanje preljuba i zabrana sklapanja braka između preljubnika
- 2) LEX IULIA DE MARITANDIS ORDINIBUS
- 3) LEX IULIA DE PAPIA POPAEA

2) i 3) – zajedno čine – LEX IULIA ET PAPIA POPAEA

- o muškarci moraju stupiti u brak od navršene 25. do 60. godine života, a žene od 20. do 50.g.
- o osobe u braku moraju imati djece (muškarci barem 1, a žene: a) u slobodi rođena – INGUENUA – barem 3, a b) oslobođenica – LIBERTINA – barem 4 djece)
- o žene koje su rodile određen broj puta stjecale su IUS LIBERORUM – bile su pošteđene tutorstva

- u slučaju sklapanja braka CUM MANU:

- a) žena napušta svoju prirodnu, agnatsku porodicu, nestaje PATRIA POTESTAS njena oca ili djeda nad njom, te potpada pod očinsku vlast svoga muža ili njegovog oca.
- b) Stječe socijalni položaj svoga muža
- c) Ima zakonsko pravo nasljeđivanja u novoj obitelji, ali ga gubi u dotadašnjoj
- d) Sva njezina imovina pripada mužu (odnosno osobi PATRI FAMILIAS nove obitelji)

- u slučaju sklapanja braka SINE MANU:

- a) žena ostaje pod PATRIA POTESTAS oca vlasti dotadašnje obitelji, te zadržava zakonsko nasljedno pravo (kojega ne stječe u novoj obitelji)
- b) žena samostalno upravlja svojom imovinom – PARAPHERNA
- c) PRAESUMPTIO MUCIANA – pravna predmnijeva po kojoj se u dvojbi uzima da neka imovina pripada ,užu, a ne ženi (ukoliko se suprotno ne dokaže)
- d) ZABRANA DAROVANJA (između bračnih drugova i čl. obitelji)
- 206.g. s ORATIO SEVERI – neopozvano darovanje postaje valjano smrću darovatelja

DOS (miraz)

- imovinski doprinos koji sama žena, nezin PATER FAMILIAS ili drugi srodnici daju mužu kako bi lakše snosio troškove kućanstva, a koji služi kako bi ženu opskrbio po prestanku braka

- 1) DOS PROPECTICIA – oblik miraza koji daje PATER FAMILIAS
- 2) DOS ADVENTICIA – oblik miraza koji potječe iz drugih izvora

- nakon smrti muža, miraz pripada ženi

- nakon smrti žene DOS PROPECTICIA vraća se njezinu ocu s time da muž ima pravo zadržati po 1/5 za svako dijete, dok DOS ADVENTICIA pripada mužu.

- u slučaju rastave, neovisno o ženinoj krivnji, miraz pripada njoj. S tim da muž može zadržati od 1/6 do 1/2 zbog djece – PROPTER LIBEROS, ili 1/6 zbog moralnih razloga (preljub žene) – PROPTER MORES

IMOVINSKO PRAVO

- 1) STVARNO PRAVO
- 2) OBVEZNO PRAVO
- 3) NASLJEDNO PRAVO

PRAVNI POSAO (NEGOTIUM, NEGOTIA) – očitovanje privatne volje u skladu s pravnim poretkom radi postizanja određenih pravnih učinaka

- vrste (NEGOTIA):

- 1) a) N. UNILATERALIA – jednostrani pr.pos. (potrebno je očitovanje volje jedne strane)
b) N. BILATERALIA – dvostrani p.p. (potrebno je očitovanje volje dvije strane – suglasjom volja – potreban, ali ne uvijek i dovoljan sporazum – CONSENSUS. CONVENTIO)
- CONTRACTUS (ugovori) – svi ugovori su dvostrani pravni poslovi, jednostrano ili dvostrano obvezujući
- 2) a) N. ONEROSA – naplatni pravni poslovi (npr. kupoprodaja)
b) N. LUCRATIVA – besplatni pravni poslovi (npr. darovanje)

- 3) a) N. INTER VIVOS – p. poslovi među živima
b) N. MORTIS CAUSA – p. poslovi za slučaj smrti (izrada oporuke, darovanje za slučaj smrti)
- 4) a) APSTRAKTNI – ne vidi se pravi razlog zbog kojega se sklapa pravni posao (ne znači da ne postoji) (npr. stipulacija) – FORMALNI pravni poslovi – valjanost ovisi o formi)
b) KAUZALNI – vidi se pravni razlog (npr. kupoprodaja) – NEFORMALNI pravni poslovi – valjanost zavisi od ispravnosti kauze (npr. konsenzualni kontrakti – istražuje se prava volja stranaka)

SASTOJCI PRAVNOG POSLA

- 1) ESSENTIALIA NEGOTII – bitni elementi bez kojih uopće ne može nastati pravni posao (različiti od slučaja do slučaja) (npr. kupoprodaja – CONSENSUS o RES i PRETIUM /sporazum stranaka o predmetu i cijeni)
- 2) NATURALIA NEGOTII – prirodni elementi pravnog posla – uključeni u pravni posao samo ako su naročito uglavljeni. DISPOZITIVNE NORME – propisi koje stranke mogu, ako žele, ne primijeniti na svoj konkretan pr. Odnos (npr. odgovornost prodavača za mane kupljene stvari)
- 3) ACCIDENTALIA NEGOTII – slučajni elementi pravnog posla – strankama je prepušteno na volju da ih uključe ili ne: a) CONDICIO (uvijet), b) DIES (rok), c) MODUS (namet)

CONDICIO (uvijet)

- budući objektivno neizvjesni događaj o kojemu po volji stranke ovisi učinak pravnog posla

- nisu pravi uvjeti:

- a) NUŽNI uvijet (npr. ako /netko/ umre) – sigurno će takva okolnost nastupiti pa ima učinak roka
- b) NEPRAVI uvijet (npr. ako je jučer padala kiša) – ako se uvjetovana okolnost već dogodila, to je zapravo bezuvjetan pravni posao
- c) NEMOGUĆI uvijet (npr. ako dotakneš nebo)
- d) NEMORALNI i PRAVNO NEDOPUŠTENI uvijeti
- e) BESMISLENI uvijeti

- vrste uvijeta:

- 1) a) SUSPENZIVNI (ODGODNI) – odgađaju postanak i učinak pravnog posla
b) REZOLUTIVNI (RASKIDNI) – posao se ukida nastupom uvijeta
- 2) a) AFIRMATIVNI – uvijet (okolnost) se ispunila
b) NEGATIVNI – uvijet je ispunjen kada postane sigurno da ne može doći do promjene koja je bila uvjetovana

- 3) a) POTESTATIVNI – ispunjenje ovisi o volji ovlaštenika
- b) KAUZALNI – ispunjenje ovisi o objektivnim razlozima ili slučajevima, a ne o volji ovlaštenika
- c) MIKSTNI – ispunjenje dijelom ovisi o volji ovlaštenika, a dijelom o volji treće osobe

- ACTUS LEGITIMI – (mancipacija, i iure cessija, hereditatis aditio...) – pravni poslovi uz koje se ne može staviti rok ili uvjet jer postaju NIŠTAVI, potpuno nevaljani.

- CONDICIO PENDET – VRIJEME PENDENCIJE – vrijeme prije ispunjenja

- CONDICIO EXISTIT – VRIJEME ISPUNJENJA

- CONDICIO DEFICIT – VRIJEME IZJALOVLENJA

- LEGAT – dodijela imovinske koristi određenoj osobi na teret nasljednika

DIES (rok)

- uvijek izvjestan (odgađa ispunjenje obveze na određeno vrijeme) – budući događaj

- vrste rokova (I):

- a) DIES A QUO – početni rok
- b) DIES A QUEM – završni rok

- vrste rokova (II.)

- a) DIES CERTUS AN ET CERTUS QUANDO – određeni rok (sigurno je da će se dogoditi i znamo kada – npr. 1. siječanj 2002.)
- b) DIES CERTUS AN INCERTUS QUANDO – neodređeni (sigurno će početi teći, ali ne znamo kada – npr. nečija smrt)
- c) DIES INCERTUS AN CERTUS QUANDO (ne zna se hoćeli početi teći, ali se zna kada bi to trebalo biti – npr. nečija punoljetnost)
- d) DIES INCERTUS AN INCERTUS QUANDO (ne zna se hoće li početi teći niti kada bi to trebalo biti – npr. nečije diplomiranje)

REGULE:

DIES INTERPELLAT PRO HOMINE – Rok opominje umjesto čovjeka.

DIES A QUO NON COMPUTATUR IN TERMINO – Početni dan se ne računa u rok.

DIES INCERTUS PRO CONDICIONE HABETUR – Neizvjesni rok drži se uvijetom.

MODUS (namet)

- uzgredna odredba kojom se u pravnom poslu ograničava ovlaštenika

- dodaje se samo lukrativnim (besplatnim) pravnim poslovima

- sili, ali ne odgađa učinak pravnog posla

VOLJA

- središnji element pravnog posla – bez odgovarajuće izjave volje pravni posao ne može nastati

- pravni poslovi s obzirom na očitovanje volje:

- a) FORMALNI PRAVNI POSLOVI – pravni učinak određuje u kojem obliku volja mora biti očitovana
- b) NEFORMALNI PRAVNI POSLOVI – stranke mogu svoju volju izraziti na bilo koji način;
 - 1) IZRIČITO (usmeno, pismeno, znacima)
 - 2) PREŠUTNO (o postojanju volje zaključujemo iz ponašanja) → KONKLUDENTNIM RADNJAMA
ŠUTNJA se ne može smatrati pristajanjem na ponudu (problematično)

REGULE:

QUI TACET CONSESTIRE VIDETUR – *Tko šuti, priznaje.* (probl.)

NEMO INVITUS AGERE COGITUR – *Nikoga se ne može siliti na djelovanje protiv njegove volje.*

(osobito važno u oporukama)

- Ako je za neki pravni posao propisana pisana forma kao bitni element valjanosti tog pravnog posla, isprava se naziva – DISPOZITIVNA (npr. pretorska oporuka), a ako se radilo o neformalnom pravnom poslu, isprava će služiti samo za dokazivanje – DOKAZNA

- 1) TESTATIO – isprave stilizirane u 3. licu
- 2) CHIROGRAPHUM – isprave stilizirane u 1. licu (u doba principata ih je sastavljao pisar koji se time bavio kao obrtnik – TABELLIO)

REGULE:

AD PROBATIONEM – *Radi dokazivanja (pravnog posla).*

AD SOLLEMNITATEM – *Radi valjanosti (pravnog posla).*

NESKLAD VOLJE I OČITOVANJA VOLJE

1) SVIJESNI

- A) RESERVATIO MENTALIS (mentalna rezervacija) – dojam da se neki pravni posao želi sklopiti, a ustvari ne želi (ako je sklopljen - pravni posao je valjan)
- B) Pravni posao sklopljen U ŠALI ILI NA POZORNICI – nije valjan
- C) SIMULACIJA – stranke sklapaju ili poduzimaju pravni posao samo prividno (jer ga ne žele, ali kod trećih žele stvoriti dojam da je tak posao sklopljen)

2) NESVJESNI

- A) ERROR (zabluda) – neispravna predodžba o činjenici bitnoj za pravni posao.
- 1) E. ESSENTIALIS – bitna zabluda – ima utjecaj na valjanost pravnog posla
 - 2) E. IN CORPORE – zabluda o stvari – nevaljan pravni posao
 - 3) E. IN SUBSTANTIA – zabluda o stvari – nevaljan pravni posao
 - 4) E. IN NEGOTIO – zabluda o pravnom poslu
 - 5) E. IN PERSONA – zabluda o osobi
 - 6) E. IN NOMINIS – zabluda o imenu – valjan pravni posao
 - 7) E. IN MOTIVO – zabluda o pobudi (utjecaj na valjanost u nasljednom pravu)
 - 8) E. IN FACTI – zabluda o činjenicama – nevaljan pravni posao
 - 9) E. IN IURIS – zabluda o pravu – nema utjecaja na pravni posao (iznimke kod maloljetnika i žena)

- Rimsko klasično pravo traži da zabluda bude neskrivljena.

REGULE:

IGNORANTIA FACTI EXCUSAT /NON NOCET – Nepoznavanje činjenica ispričava /ne šteti.

IGNORANTIA IURIS NON EXCUSAT /NOCET – Nepoznavanje prava ne ispričava /šteti.

- B) DISSENSUS (nesporazum) – neslaganje očitovanja protustranaka koje misle da su se složile, a nisu – NIŠTAVAN PRAVNI POSAO

(Kod trgovine sa RES SACRAE, RES SANCTAE i RES RELIGIOSE – RES EXTRA COMMERCIIUM → pravni posao je NIŠTAVAN)

POBUDE

- zabluda u pobudi ne utječe na pravni posao (iznimka u nasljednom pravu; pravni posao je zbog zablude i pobude nevaljan)

- 1) DOLUS MALUS (prijevara) – zlonamjerno dovođenje drugoga u zabludu ili održavanje u zabludi da bi se tako od njega izvukla neka protupravna imovinska korist.
 - po starom civilnom pravu nema utjecaja na pravni posao, ali pretorsko pravo pruži zaštitu putem:
 - a) ACTIO DOLI – tužba za naknadu izgubljenog (ide direktno protiv ugovora) u koju je umetnuta ACTIO ARBITRARIA – posebna klauzula po kojoj tuženi može izbijeći posljedice presude tako da prije presude izvrši činidbu za koju je tužen – naknada štete je u jednostrukom iznosu.
 - b) EXCEPTIO DOLI – prigovor na tužbu protiv protustranke koja je izvršila prijevaru
 - c) RESTITUTIO IN INTEGRUM – povrat u prijašnje stanje

- 2) VIS AC METUS (sila i strah) – kojima je netko prisilio drugoga na sklapanje pravnog posla.
- po starom civilnom pravu ne poništavaju pravni posao, ali pretor dozvoljava povrat u prijašnje stanje puem:
- a) ACTIO QUOD METUS CAUSA – koja je išla unutar godinu dana na naknadu štete u četverostrukoj vrijednosti nanijetog gubitka,
 - b) EXCEPTIO METUS – prigovor na tužbu protiv protustranke koja je vršila pritisak (ucjenu) prilikom sklapanja pravnog posla
 - c) RESTITUTIO IN INTEGRUM – povrat u prijašnje stanje

NEVALJANOST PRAVNOG POSLA

- nedostaci:

- a) SVOJSTVO STRANAKA (pravna i djelatna sposobnost)
- b) SADRŽAJ PRAVNOG POSLA
- c) Poštivanje određene FORME PRAVNOG POSLA

- nevaljani pravni poslovi:

- 1) NIŠTAVOST – pravni posao koji ne proizvodi pravne učinke zbog nekog bitnog nedostatka. Ništavost djeluje od samog momenta sklapanja pravnog posla – EX TUNC
 - APSOLUTNA – SUDAC pazi po službenoj dužnosti
 - RELATIVNA – STRANKE paze – posao je valjan tako dugo dok ovlaštena strana ne zatraži njegovo poništenje
- 2) POBOJNOST – pravni posao koji ima neke manje nedostatke zbog kojih se može proglasiti nevaljanim, ali samo po traženju stranke. Djeluje od trenutka pravomoćnosti presude – EX NUNC na osnovi istaknute okolnosti.

REGULE:

QUOD INITIO VITIOSUM EST, NON POTEST, TRACTU TEMPORIS CONVALESCERE – Što je od početka nevaljano, ne može se tijekom vremena ispraviti. (REGULA CATONIANA)

UTILE PER INUTILE NON VITIATUR – Korisno se nemože nekorisnim izopačiti. tj. Valjani dio pravnog posla ostaje na snazi unatoč nevaljanom dijelu.

SADRŽAJ PRAVNOG POSLA KAO RAZLOG NEVALJANOSTI

- nezakonit pravni posao nije uvijek NIŠTAVAN, već je to ovisilo od rješenja koje je predviđao dotični zakon:

- 1) LEX PERFECTA – pravni posao koji je sklopljen u sukobu s pravnom normom je NEVALJAN
- 2) LEX MINUS QUAM PERFECTA – ako se sklapa pravni posao u sukobu s pravnom normom, pravni posao OSTAJE NA SNAZI, ali postoje SANKCIJE ZA STRANKE koje su ga sklopile.

- 3) LEX IMPERFECTA – pravni posao koji se zaključuje, a u sukobu je s pravnom normom – OSTAJE NA SNAZI, ali NEMA NIKAKVIH POSLJEDICA ZA STRANKE → UPUTSTVO, a ne zakon.
- 4) LEX PLUS QUAM PERFECTA – ako se zaključi pravni posao u sukobu s pravnom normom, pravni posao je NIŠTAVAN i stranke se SANKCIONIRAJU.

- EDIKTOM Teodozijana II. i Valentinijana III. (439.g.) – svi zabranjeni pravni poslovi su ništavi. Kasnije je suženo na primjenu u slučaju kada nije bila propisana neka druga sankcija.

- staro civilno pravo priznavalo je samo ništavost, a do pojma poboynosti došlo se postupno putem pretorskog prava

- nevaljanost pravnih poslova koji su učinjeni radi zaobilaženja zakona – IN FRAUDEM LEGIS:

- LEX FUFIA CANINIA (2.g.) – ograničava oporučno oslobađanje robova i određuje nevaljanost onih oporučnih odredaba kojima se htjelo izigrati taj zakon.

- KONVALIDACIJA – nevaljanost pravnog posla se može u nekim slučajevima ispraviti:

- a) RATIHABICIJA – naknadno priznanje pravnog posla (po drugoj strani)
- b) KONVERZIJA – odražavanjem sadržaja nevaljanog pravnog posla u nekom drugom pravnom poslu.

STRANKA I NJENO ZASTUPANJE

- kod pravnih poslova stranka mora imati PRAVNU i DJELATNU SPOSOBNOST (opće pretpostavke), te određeni INTERES za sklapanje pravnog posla. Svatko može sklapati pravne poslove koji se njega tiču.

- neposredno zastupanje nije dozvoljeno.

NUNTIUS – glasnik koji prenosi samo volju jedne stranke drugoj

- po pretorskom pravu: ako je treća osoba sklopila neki pravni posao s osobom u vlasti na osnovi naloga imaoca vlasti ili u vezi s pekulijem osobe u vlasti, ta će treća osoba moći podignuti tužbu protiv imaoca vlasti – ACTIONES ADIECTICIE QUALITATIS

STVARNO PRAVO

- 1) VLASNIŠTVO (DOMINIUM, PROPRIETAS) – daje ovlašteniku najpunija i isključiva prava korištenja i raspolaganja stvarima
- 2) STVARNO PRAVO NA TUĐOJ STVARI (IURA IN RE ALIENA) – daje ovlašteniku samo ograničeni opseg prava, isključujući pravo raspolaganja (ABUSUS ili ABUTI)
 - a) SERVITUTES (služnosti)
 - b) EMPHITEUSIS (emfiteuza) – trajni, otuđivi i nasljedivi zakup poljoprivrednog zemljišta
 - c) SUPERFICIES – pravo korištenja zgrade podignute na tuđem zemljištu
 - d) PIGNUS, HYPOTHECA (zalog)

- razlike između stvarnog i obveznog prava:

- 1) STVARNO PRAVO – subjektivno pravo ovlaštenika da na određeni način iskorištava određenu stvar uz negativnu dužnost drugih osoba da ga u tome ne smetaju.
 - 2) OBVEZNO PRAVO (OBLIGATIO) – pravni odnos po kojemu je dužnik (DEBITOR) obavezan na neku činidbu prema vjerovniku (CREDITOR), te mu za neispunjenje odgovara svojom imovinom.
- A) ACTIO IN REM – sudski postupak u vezi zaštite stvarnog prava koji ide za time da se utvrdi da netko ima pravo na određenu stvar.
- tuženi se pojavljuje samo kao slučajni protivnik (bilo koja osoba koja ometa ovlaštenika stvarnog prava u njegovom pravu iskorištavanja stvari o kojoj se radi)
- Stvarno pravo je:
- a) APSOLUTNO – djeluje prema svakome (ERGA OMNES)
 - b) NEGATIVNO – sadrži negativan zahtjev da bilo koja osoba ne smeta ovlaštenika u vršenju njegovog stvarnog prava
- B) ACTIO IN PERSONAM – sudski postupak u vezi zaštite obveznog prava.
- upravljen je prema točno određenoj osobi – dužniku (DEBITORU)
- Obvezno pravo je:
- a) RELATIVNO – djeluje prema određenoj osobi, tj. između osoba (INTER PARTES)
 - b) POZITIVNO – od te osobe se očekuje da izvrši neku činidbu

STVARI

- 1) a) TJELESNE (RES CORPORALES) – one koje se mogu osjetilima utvrditi (dotaći)
b) NETJELESNE (RES INCORPORALES) – one koje se sastoje od prava (apstraktni pojam) – do njih se može doći logičkim zaključivanjem
- 2) a) RES MANCIPI – stvari koje se na drugoga prenose samo formalističkim, svečanim pravnim aktima (mancipacija i in iure cessija):
 - italska zemljišta (nekad AGER ROMANUS)
 - robovi, volovi, konji, mazge, magarci
 - četiri stare poljske služnosti (ITER, VIA, ACTUS I AQUAEDUCTUS)b) RES NEC MANCIPI – ostale stvari nad kojima je vlasništvo prenošeno neformalno, predajom iz ruke u ruku (tradicija)
- 3) a) RES IN PATRIMONIO – sve stvari koje mogu biti predmet privatne imovine pojedinog građanina
b) RES EXTRA PATRIMONIUM – stvari koje u određenom momentu nisu uključene u nečiju imovinu:
 - RES DERELICTAE – napuštena stvar
 - RES NULLIUS – ničija stvar(obje se stežu na originaran način)

- 4) a) RES IN COMMERCIO – stvari u pravnom prometu
 b) RES EXTRA COMMERCIIUM – stvari izvan pravnog prometa
1. RES EXTRA COMMERCIIUM HUMANI IURIS (stvari izvan pravnog prometa po ljudskom pravu)
 - A) RES COMMUNES OMNIUM – stvari koje po svojoj prirodi ne mogu biti predmet vlasništva pojedinca jer služe potrebama svih ljudi: (a) zrak (AËR), (b) tekuća voda (AQUA PROFLUENS), (c) more (MARE), (d) LITORA MARIS), a štiti ih pretor
 - B) RES PUBLICAE – stvari koje su u vlasništvu rimske države
 2. RES EXTRA COMMERCIIUM DIVINI IURIS (stvari izvan pravnog prometa po božanskom pravu)
 - A) RES SACRAE – stvari posvećene bogovima (hramovi)
 - B) RES RELIGIOSAE – stvari posvećene podzemnim bogovima, kultu pokojnika (grobovi)
 - C) RES SANCTAE – stvari pod posebnom zaštitom bogova (gradski zidovi i vrata)
- 5) a) POKRETNE (RES MOBILES) – mogu se bez gubitka ili oštećenja svojih bitnih svojstava premjestiti s jednog na drugo mjesto
 b) NEPOKRETNE (RES IMMOBILES) – ne mogu se bez gubitka ili oštećenja svojih bitnih svojstava premjestiti s jednog na drugo mjesto
- 6) a) ZAMJENJIVE (RES QUAE NUMERO, PONDERE, MENSURAM CONSISTANT) – stvari koje su određene brojem, mjerom, težinom (GENUS)
 b) NEZAMJENJIVE – određene su individualno (SPECIES)
- ako zamjenjiva stvar propadne, dužnik se ne oslobađa obveze
 - ako nezamjenjiva stvar propadne, dužnik se oslobađa obveze zbog nemogućnosti činidbe
- REGULA: AD IMPOSSIBILA NEMO TENETUR** – *Nitko nije obvezan na nemoguću činidbu.*
- 7) a) RES QUAE USU CONSUMUNTUR – stvari koje se troše jednokratnom upotrebom (npr. vino)
 b) RES QUAE USU NON CONSUMUNTUR – stvari koje se ne troše jednokratnom upotrebom (npr. prsten)
- 8) a) DJELJIVE (RES DIVISAE, DIVISIBILES) – stvari koje se mogu rastaviti na više djelova ili pojedinačnih stvari

- b) NEDJELJIVE (RES INDIVISAE, INDIVISIBILES) – stvari koje se ne mogu rastaviti na više dijelova ili pojedinačnih stvari
- 9) a) JEDNOSTAVNE – stvari koje se prema općem gledanju smatraju jednom cjelinom (greda, kamen)
 b) SLOŽENE - stvari koje se sastoje iz više dijelova (kuća, brod)
 c) KOMPLEKSNE – stvari koje tek gospodarski ili pravno gledano čine cjelinu (stado ovaca, nasljedstvo)
- 10) PLODOVI (FRUCTUS) – oni dijelovi stvari koji odvajanjem postaju samostalne stvari
 a) PENDENTES – oni koji su povezani s osnovnom stvari
 b) SEPARATI – oni koji su se odvojili
 - PERCEPTI – oni koji su ubrani
 - PERCIPIENDI – oni koji tek treba da su proizvedeni ili iskorišteni (neubrani, a trebalo ih je ubrati, ali su eventualno propali)
 c) EXTANTES – oni koji još postoje
 d) CONSUMPTI
- 11) a) GLAVNE (npr. FUNDUS – poljoprivredno zemljište)
 b) PERTINENCIJE – pripadak (npr. INSTRUMENTUM FUNDI – poljoprivredni alat)

REGULE:

ACCESSORIUM SEQUITUR PRINCIPALE – Pravilo po kojem pripadak ili pertinencija slijedi glavnu stvar ako protivno nije ugovoreno.

ACCESSIO CEDIT PRINCIPALI – Pertinencija dijeli pravnu sudbinu glavne stvari.

GENUS PERIRE NON CENSETUR – Ne propadaj stvari određene po rodu (generične).

SPECIES PERIT EI CUI DEBETUR – Individualno određena stvar propada na štetu vjerovnika.

POSSESSIO (posjed)

- faktično držanje neke stvari koje ima svoj odraz u pravu (pravni sustav pruža zaštitu posjedniku)
 - DETENTIO (detencija) – puklo držanje stvari (npr. za nekog trećega) – (sadrži samo CORPUS bez ANIMUSA v. dalje)
 - RETENTIO (retencija) – zadržavanje stvari (v. kod založnog prava)
- dva bitna elementa posjeda:
- 1) CORPUS – faktično držanje stvari
 - 2) ANIMUS (POSSIDENDI) – namjera da se stvar zadrži za sebe

- u klasično doba pretor je štitio posjed posebnim hitnim pravnim sredstvima – INTERDIKTI bez obzira na to da li je posjednik imao pravo na posjed ili ne, tako se štite i osobe koje ne posjeduju za sebe, već za nekog drugog:

- 1) PREKARIST – osoba koja je dobila stvar na besplatno korištenje do opoziva
- 2) SEKVESTAR – osoba kojoj su stvar povjerile stranke na čuvanje za vrijeme spora
- 3) ZALOŽNI VJEROVNIK – osoba koja drži stvar u zalogu do namirenja tražbine

Oni su posjednici iako imaju samo CORPUS bez ANIMUSA, tzv. NATURALIS POSSESSIO

- vrste posjeda:

- 1) **POSSESSIO NATURALIS** – obično, faktično držanje stvari (CORPUS) bez namjere da se ona zadrži za sebe (ANIMUS POSSIDENDI) – danas se takvo držanje naziva DETENCIJA – detentori su one osobe koje stvar drže u tuđe ime obično na osnovi nekog obveznopravnog posla – ne uživaju posjedovnu zaštitu.
- 2) **POSSESSIO CIVILIS** – zasniva se na pravnom razlogu (EX IUSTA CAUSA, EX IUSTUS TITULUS) – dovodi do stjecanja vlasništva TRADICIJOM i UZUKAPIJOM (dosjelošću) – POSSESSIO AD USUCAPIONEM
- 3) **POSSESSIO AD INTERDICTA** – posjed zaštićen pretorskim interdiktima koji sadrži oba bitna elementa: CORPUS i ANIMUS POSSIDENDI

- na interdiktnu zaštitu svi imaju pravo:

- a) POSJEDNIK – VLASNIK
 - b) BONAE FIDEI POSSESSOR – posjednik koji je u dobroj vjeri stekao stvar od nevlasnika
 - c) MALAE FIDEI POSSESSOR – (npr. kradljivac) osoba koja je protupravno stekla stvar (u zloj vjeri) – ali samo protiv trećih (ne i protiv onoga od kojega je protupravno stekla stvar)
- 4) a) **POSSESSIO VITIOSA** – posjed stečen nasilno (VI), potajno (CLAM), ili na zamolbu do opoziva (PRECARIO)
 - b) **POSSESSIO NON VITIOSA** – posjed kod kojeg nema gore navedenih nedostataka u stjecanju
- 5) **POSSESSIO IUSTA – POSSESSIO INIUSTA**
 - 6) a) **POSSESSIO BONAE FIDEI** – slučaj stjecanja posjeda od neovlaštene osobe ako je stjecatelj pri tome bio u oprostivoj zabludi (ne kad je u zabludu upao iz nepažnje)
 - b) **POSSESSIO MALAE FIDEI** – slučaj kada je stjecalac znao za nedostatke u pravima ili ovlaštenjima druge stranke ili je to mogao uz odgovarajuću pažnju, saznati.

- stjecanje posjeda:

- 1) ORIGINARNO
- 2) DERIVATIVNO – posljedica dogovora novog posjednika s dotadašnjim posjednikom:

A) TRADITIO (predaja):

- a) TRADITIO LONGA MANU – preuzimanje kupljenog zemljišta time što ga je prodavatelj pokazao s obližnjeg mjesta (CORPUS + ANIMUS)
- b) SIMBOLIČKA TRADICIJA – različiti posredni načini (npr. preuzimanjem dijela stvari) – (CORPUS + ANIMUS)
- c) TRADITIO BREVI MANU – dogovorom prodavatelja i kupca da kupljenu stvar koju je otprije držao kupac, on zadrži i ubuduće kao svoju. (u početku je DETENTOR, pa ima CORPUS, a ugovorom stječe ANIMUS)

B) CONSTITUTUM POSSESSIORUM – stjecanje posjeda običnim dogovorom, bez ikakve tradicije. (samo ANIMUS)

- posjed (POSSESSIO) je uz vrijeme (TEMPUS) jedna od pretpostavki dosjelošti.

REGULA:

MELIOR EST CONDITIO POSSIDENTIS – Bolji je položaj posjednika.

GUBITAK POSJEDA

- povezan s gubitkom jednog od konstitutivnih elemenata posjeda (faktične vlasti ili posjedovne volje)
- pravilo da posjednik zadržava posjed i samom voljom (SOLO ANIMO) iako na stvari nije bio dugo fizički prisutan (slučaj zimskih i ljetnih pašnjaka)
 - pukom voljom se ne može steći posjed
- posjed se gubi ako je stvar koja je predmet posjeda UNIŠTENA, UKRADENA, SILOM OTETA ILI IZGUBLJENA (a ne i SLUČAJNO ZAGUBLJENA)

ZAŠTITA POSJEDA

- iako posjed sam po sebi nije pravo, uživa pravnu zaštitu – posjedovni sporovi i postupak teže za uspostavom mirnog stanja, bez prizivanja prava na posjed.
- posjedovnu zaštitu pruža PRETOR svojim INTERDIKTIMA (hitnim pravnim sredstvima – naložima, naređenjima) bez obzira da li je posjednik imao pravo na posjed ili ne – ako je pretor dao interdiktnu zaštitu nevlasniku, vlasnik je nakon toga mogao tužiti posjednika u vlasničkoj parnici (REI VINDICATIO)

- podjela INTERDIKATA;

- 1) INTERDICTA RETINENDAE POSSESSIONIS – PROHIBITORNI interdikti – služe za zaštitu posjeda od smetnji.
 - učinci; zabrana daljnjeg smtanja, davanje garancija da do toga više neće doći, eventualna naknada štete.
 - Upotreba im je ograničena na rok od 1 godine s time da se protek vremena ne računa od dana do dana, već prema mogućnosti stranke da traži pravnu zaštitu od pretora – TEMPUS UTILE
 - a) INTERDICTUM UTI POSSIDETIS – štiti posjed nad NEKRETNINAMA
 - izdaje se na zahtjev jedne stranke, ali je upućen objema strankama – INTERDICTUM DUPLEX
 - zaštićuje postojeće posjedovno stanje uz pretpostavku da nije nastalo na viciozan način (VI, CLAM, PRECARIO)
 - štiti se posljednji posjednik (onaj koji je držao stvar u času izdavanja interdikta)
 - ako je posjed nastao viciozno, ovaj interdikt nije više imao PROHIBITORNI, već RESTITUTORNI karakter. (posljednji posjednik bio je dužan vratiti stvar svom protivniku – EXCEPTIO VITIOSAE POSSESSIONIS – prigovor u slučaju viciozno stečenog posjeda)
 - b) INTERDICTUM UTRUBI – štiti posjed nad POKRETNINAMA
 - zaštitu je uživao posjednik koji je stvar, oko koje je izbio spor, držao duže vrijeme u protekloj godini dana (računajući unatrag od časa izdavanja interdikta)
 - INTERDICTUM DUPLEX i sadrži EXCEPTIO VITIOSAE POSSESSIONIS
- 2) INTERDICTA RECUPERANDAE POSSESSIONIS – RESTITUTORNI interdikti – služe za vraćanje oduzetog posjeda. INTERDICTA SIMPLICIA – samo je protiv jedne stranke uperen zahtjev da silom oduzeti posjed stvari vrati svome protivniku
 - a) INTERDICTUM DE VI – koristi se kada je posjednik lišen posjeda na nasilan način (ali ne oružanom silom), ali samo unutar 1 godine i uz pretpostavku nevicioznog posjeda u odnosu prema protivniku (sadrži EXCEPTIO VITIOSAE POSSESSIONIS)
 - nakon proteka 1 godine, izbačeni je od pretora dobivao redovitu zaštitu putem actio IN FACTUM
 - b) INTERDICTUM DE VI ARMATA – koristi se kada je dotadašnji posjednik bio izbačen iz posjeda oružjem ili od gomile ljudi (robova)
 - ne sadrži EXCEPTIO VITIOSAE POSSESSIONIS (mogao se koristiti i protiv vlasnika koji je nasilno došao po svoje stvari)
 - posljedica; bezuvjetna obveza vraćanja stvari dotadašnjem posjedniku
 - nije vremenski ograničen

VLASNIŠTVO

- PLENA IN RE POTESTAS – pravo koje djeluje na sve
- DOMINIUM, PROPRIETAS - daje ovlašteniku najpunija i isključiva prava korištenja i raspolaganja stvarima

- vlasnička pravna ovlaštenja;
 - 1) USUS – korištenje stvari na uobičajen način
 - 2) FRUCTUS – ubiranje plodova od stvari
 - 3) ABUSUS – raspolaganje stvarju (pa i otuđenje i uništenje – najšire i najvažnije pravo vlasnika)

- u klasično doba postoji samo 1 tip vlasništva dok su ostalo stvarna prava na tuđoj stvari
- vlasništvo – zbir ovlaštenja (USUS, FRUCTUS, ABUSUS)

- tipovi vlasništva;
 - 1) DOMINIUM EX IURE QUIRITIUM – KVIRITSKO VLASNIŠTVO;
 - može ga imati samo rimski građanin SUI IURIS, te iznimno Latin ili peregrin s IUS COMMERCII
 - nad svim pokretninama i italskim zemljištima (FUNDI ITALICI)
 - prijenos vlasništva se odvijao putem posebnog, formalističkog pravnog posla MANCIPIATIO i IN IURE CESSIO
 - potpuni (apsolutni) prijenos vlasništva

 - 2) IN BONIS ESSE – BONITARNO VLASNIŠTVO;
 - vlasništvo po pretorskom pravu koje je pripadalo istim osobama i stvarima kao i kviritsko vl., a do kojeg je došlo zbog nekog nedostatka prilikom prijenosa vlasništva (neformalna predaja – TRADITIO za RES MANCIPI → POSSESSIO CIVILIS – dolazi samo do prijenosa posjeda)
 - POSSESSIO AD USUCAPIONEM – protekom vremena dosjelogosti takvo bonitarno vlasništvo prelazi u kviritsko

 - Sredstva zaštite bonitarnog vlasništva;
 - a) EXCEPTIO – prigovor usmjeren protiv kviritskog vlasnika koji vlasničkom tužbom (REI VINDICATIO) zahtjeva vraćanje stvari
 - b) ACTIO – stjecatelj može tražiti vraćanje stvari od trećega ako mu je taj oduzeo prije isteka roka dosjelogosti
 - relativni oblik prijenosa vlasništva

- 3) VLASNIŠTVO NAD PROVINCIJALNIM ZEMLJIŠTIMA
 - provincijalna zemljišta – AGER PUBLICUS – nema ni kviritskog ni bonitarnog vlasništva
 - pojedinci koji se njima služe godišnje plaćaju iznos novca:
 - a) STIPENDIUM za senatorske provincije – PRAEDIA STIPENDARIA
 - b) TRIBUTUM za carske provincije – PRAEDIA TRIBUTARIA

- prava korisnika:
 - a) HABERE – imati
 - b) POSSIDERE – posjedovati
 - c) FRUI – ubirati plodove

4) PEREGRINSKO VLASNIŠTVO

- prilikom uključivanja mnogih naroda u sastav rimske države, sačuvan je njihov autonomni pravni sustav
- 212.g. ediktom cara Karakale izjednačen je položaj svih slobodnih stanovnika rimske države

SUVLASNIŠTVO

- CONDOMINIUM – više osoba ima vlasništvo nad jednom nepodijeljenom stvari
- Svakoj osobi (suvlasniku) pripada idealni dio te stvari - PARS PRO INDIVISO
 - a) svaki suvlasnik ima vlasništvo na stvari u punom opsegu – sva vlasnička ovlaštenja
 - b) stvar je nepodijeljena, ali se veličina vlasničkog dijela svakog pojedinog sudionika znala – svaki suvlasnik slobodno raspolaze svojim dijelom
- suvlasništvo prestaje diobom:
 - a) ACTIO COMMUNI DIVIDUNDO (po dogovoru)
 - b) ACTIO FAMILIAE ERISCUNDAE (kod nasljeđivanja)
- sudac ima ovlaštenje (ADIUDICATIO) da stvar podijeli tako što će ubuduće svaki suvlasnik postati potpunim vlasnikom dodijeljenog mu dijela razdijeljene stvari (ujedno njegovo pravo suvlasništva nad ostalim dijelovima stvari prestaje)
- ako je stvar nedijeljiva, sudac može;
 - o vlasništvo stvari dodijeliti 1 suvlasniku uz obvezu novčane naknada drugim suvlasnicima
 - o stvar prodati te postignutu cijenu podijeliti među suvlasnike po njihovim udjelima

STJECANJE VLASNIŠTVA

- originarno i derivativno
- DERIVATIVNI načini – pravo vlasništva stjecatelja izvodi se iz prava njegova prethodnika – **REGULA: NEMO PLUS IURIS AD ALTERUM TRANSFERE POTEST QUAM IPSE HABET** – *Nitko na drugoga ne može prenijeti više prava nego što ih sam ima.*
 - 1) MANCIPATIO – svečani, formalistički pravni posao kojim se prenosi vlasništvo nad RES MANCIPI – fiktivna "kupnja" uz svečane geste i riječi, te uz sudjelovanje svjedoka
 - 2) IN IURE CESSIO – prijenos vlasništva nad RES MANCIPI i RES NEC MANCIPI posebnim izvanparničnim postupkom pred magistratom

- 3) TRADITIO – neformalni način stjecanja vlasništva, u klasičnom pravu pretežni, a po Justinijanovom pravu jedini derivativni način
- temelji se na dogovoru stranaka
 - stječe se kviritsko vlasništvo nad RES NEC MANCIPI, te bonitarno vlasništvo nad RES MANCIPI, koje se protekom uzukapionog roka može pretvoriti u kviritsko vlasništvo
 - uvijeti prijenosa vlasništva su;
 - a) TRADENT mora biti vlasnik
 - b) mora postojati VOLJA ovije strane da prenesu/prime vlasništvo
 - c) mora postojati opravdan, osnovan razlog – IUSTA CAUSA TRADITIONIS zbog čega se tradicija vrši
- ORIGINARNI načini – pravo se stječe samostalno tj. bez obzira na pravo prethodnika
- 1) OCCUPATIO (prisvojenje) – tj. zauzimanje stvari koja nije ničija (RES NULLIUS) ili stvari koje je napuštena od vlasnika (RES DERELICTA)
 - 2) THESAURUS (nalaz blaga) – vrijedne stvari skrivene tako dugo da se ne može utvrditi vlasnik (Hadrijanovom konstitucijom reguliran tako da se blago dijeli na jednake dijelove između nalaznika i vlasništva zemljišta)
 - 3) ACCESSIO (priraštaj) – sjedinjenje glavne i sporedne stvari
 - a) ALLUVIO – povećanje zemljišta riječnim nanosima
 - b) AVULSIO – otkidanje zemljišta uz rijeku i nanošenje tog dijela drugom vlasniku
 - c) INSULA IN FLUMINE NATA – otočić stvoren u rijeci (dijeli se među priobalne susjede)
 - d) ALVEUS DERELICTUS – napušteno korito rijeke (dijeli se među priobalne susjede)
 - e) IMPLANTATIO – sađenje na tuđem zemljištu (pripada vlasniku zemljišta po načelu **REGULA: SUPERFICIES SOLO CEDIT** – *Vlasnik zemljišta postaje vlasnik građevine* – u ovom slučaju nasada)
 - f) INAEDIFICATIO – građenje s tuđim materijalom (pripada vlasniku zemljišta po načelu **SUPERFICIES SOLO CEDIT**)
 - 4) SPECIFICATIO – izrada novog predmeta od tuđeg materijala. Vlasništvo pripada: vlasniku materijala (po Sabinovcima) ili prerađivaču (po Prokulovcima)
 - 5) FRUCTUS (stjecanje plodova) – plodovi pripadaju vlasniku ako na njih nije ovlaštena neka druga osoba. Posjednik IN BONA FIDE ih stječe nakon što se odvoje od stvari (SEPARATIO), a plodouživatelj ili zakupnik tek uzimanjem u posjed (PERCEPTIO) – postaje derivativni način.
 - 6) USUCAPIO (dosjelost) – stjecanje vlasništva neprekidnim posjedovanjem u trjanju određenim zakonom.
 - može dovesti do stvaranja civilnog vlasništva u slučaju:
 - kada se posjed nad RES MANCIPI prenosi TRADICIJOM (a ne mancijacijom)
 - te u slučaju stjecanja stvari od nevlasnika

- **REGULA: RES HABILIS, TITULUS, FIDES POSSESSIO, TEMPUS** – *Podobna stvar, naslov, savjesnost, posjed, vrijeme.*

- RES HABILIS – podobna stvar, određena je negativno – isključenjem nepodobnih stvari (RES FURTIVAE – ukradene stvari, RES VI POSSESSAE – silom otete stvari)
- TITULUS – pravni razlog koji može opravdati uzimanje stvari u posjed, mora biti TITULUS VERUS (stvarno postojeći), a ne TITULUS PUTATIVUS (zamišljeni)
- (BONA) FIDES – dobra vjera, savjesnost – uvjerenje posjednika o ispravnosti i zakonitosti njegova posjedovanja (on smatra da pri stjecanju posjeda stvari ne vrijeda ničija prava) – mora postojati u času stjecanja posjeda stvari, jer važi načelo da naknadna zla vjera ne smeta; **REGULA: MALA FIDES SUPERVENIENS NON NOCET** – *Kasnije nepoštenje ne škodi.*
- TEMPUS – vrijeme dosjedanja – za nekretnine 2 god., a za pokretnine 1 god. (ACCESSIO TEMPORIS – posjednik stvari može trajanju svog posjeda nad stvari pribrojiti i vrijeme svog prethodnika [samo nasljednik])

7) LONGI TEMPORIS PRESCRIPTIO – uvodi se reskriptom cara Severa i Karakale 199.g. radi rješavanja pitanja stjecanja vlasništva nad provincijalnim zemljištem.

- početno je to – prigovor protiv tužbenog zahtjeva ranijeg vlasnika, budući da ovaj nije bio osobito brižljiv u čuvanju svoje stvari
- učinak prigovora (zastara tužbe) nastupa u roku od 10 god. INTER PRAESENTES (ako raniji i sadašnji posjednik žive u istoj provinciji); 20 god. INTER ABSENTES (ako stranke žive u različitim provincijama)
- potrebno: TITULUS i BONA FIDES

PRESTANAK VLASNIŠTVA

A) po volji vlasnika – slučajni derivativnog stjecanja

B) neovisno od volje vlasnika:

- 1) iz OBJEKTIVNIH razloga:
 - a) propašću stvari
 - b) ako stvar postane EXTRA COMMERCIIUM – isključena iz pravnog prometa, RES NULLIUS – ničija stvar ili ako ju stekne neprijatelj kao ratni plijen
- 2) iz SUBJEKTIVNIH razloga – ako vlasnik doživi CAPITIS DEMINUTIO MAXIMA (a u ranije doba C.D. MEDIA i C.D. MINIMA)

ZAŠTITA VLASNIŠTVA

- ACTIO IN REM – sudski postupak u vezi zaštite stvarnog prava koji ide za time da se utvrdi da netko ima pravo na određenoj stvari

- 1) REI VINDICATIO – tužba za zaštitu vlasništva koju podiže vlasnik koji nije u posjedu (stvari), protiv nevlasnika koji (stvar) ima u posjedu.

- izuzeće da tuženi mora biti posjednik (Justinijanovo pravo);
 - a) QUI DOLO DESSIT POSSIDERE – onaj koji je zlonamjerno napustio posjed
 - b) QUI LITEM SE OBTULIT – osoba koja se upustila u parnicu kao da posjeduje stvar (kako bi u međuvremenu nekom drugom omogućio da stekne stvar na osnovi dosjelnosti)
 - DETENTOR može imenovati osobu u čije ime drži stvar – NOMINATIO (LAUDATIO) AUCTORIS i tako na njega prebaciti parnicu
 - dokazivanje tužitelja je vrlo otežano (PROBATIO DIABOLICA) ako se radilo o RES MANCIPI za koju još nije protekao rok dosjelnosti
 - FORMULA ARBITRARIA sadrži:
 - INTENTIO –tužbeni zahtjev
 - ARBITRARNU KLAUZULU – poziv na dobrovoljno izvršenje – povrat stvari s plodovima i naknada eventualne štete
 - CONDEMNATIO – ovlaštenje suca da donese PRESUDU (plaćanje novčanog ekvivalenta stvari, a ne izručenje same stvari) ili da OSLOBODI tuženoga.
 - Tuženi optužbu poriče ili ističe prigovor – EXCEPTIO određenih okolnosti
 - **REGULA: PETITORIUM ABSORBET POSSESSORIUM** – *Vlasnička tužba uključuje u sebi i tužbu za zaštitu posjeda.*
- 3) ACTIO NEGATORIA – njome se služi kviritski vlasnik u slučaju kada je njegovo pravo vlasništva ugroženo na neki drugi način, a ne oduzimanjem posjeda stvari
- vlasnik je trebao dokazati svoje vlasništvo i činjenicu povrede, smetanja
 - ako bi vlasnik uspio u parnici, tuženi je morao nadoknaditi eventualnu štetu, te prestati s protupravnim smetnjama
- 4) ACTIO PUBLICIANA – PRETORSKA tužba za zaštitu (BONITARNOG vlasnika):
- a) kupca koji je RES MANCIPI dobio od vlasnika tradicijom i nakon toga izgubio posjed stvari
 - b) onog kupca koji je stvar dobio od nevlasnika i nakon toga je izgubio (pretpostavke: stjecanje u dobroj vjeri + da prodavalac nije ukrao stvar)
- FORMULA FICTITIA – fiktira se protek vremena dosjelnosti po čemu je tužitelj postao kviritski vlasnik
 - bonitarni vlasnik je usmjerava protiv svakog trećeg, osim protiv civilnog vlasnika
- 5) EXCEPTIO REI VENDITAE AC TRADITIAE – pretorska zaštita bonitarnog vlasnika od kviritskog u slučaju kada je vlasnik prodao RES MANCIPI i predao je TRADICIJOM kupcu, a potom stva tražio tužbom natrag

- 6) REI VINDICATIO PER SPONSIONEM – stranke se izazivaju na okladu – SPONSIO – o tome čija je tvrdnja ispravna.
- tuženi posjednik u slučaju gubitka spora obećava povrat stvari s plodovima – SPONSIO PRO PRAEDE LITIS ET VINDICARUM
 - sudac presudom rješava pitanje obaju sponzija
 - upotrebljava se samo ako tuženi ne ističe kakve posebne okolnosti u vezi s tužbenim zahtjevom, već naprosto poriče opravdanost tužiteljeve tvrdnje
- 7) ACTIO AD EXHIBENDUM – u slučaju POKRETNINA koje su došle u ruke nevlasnika – vlasnik tako od tuženog, koji se ne želi upuštati u parnicu, može tražiti da stvar donese na sud koji će ju onda dodijeliti pobjedniku u sporu.
- tuženi: - posjednik
 - osoba koja je zlonamjerno prestala biti posjednik
- 8) INTERDICTUM QUEM FUNDUM – posebna vrsta interdikta koju pretor dozvoljava vlasniku u slučaju kada nevlasnika, u čijem je posjedu NEKRETNINA ne želi stupiti u parnicu.

SLUŽNOSTI

- SERVITUTES – stvarno pravo na tuđoj stvari (IURA IN RE ALIENA) na osnovi kojeg se ovlaštenik može ograničeno koristiti tuđom stvari.

REGULE:

SERVITUS IN FACIENDO CONSISTERE NEQUIT – Služnost se ne sastoji u činjenju.

NEMINI RES SUA SERVIT – Nitko ne može imati služnost na vlastitoj stvari.

SERVITUS SERVITUTIS ESSE NON POTEST – Ne može postojati služnost na služnosti.

SERVITUTIBUS CIVILITER UTENDUM EST – Služnostima se treba koristiti obazrivo.

- pojašnjenja regula:

- 1) *SERVITUS IN FACIENDO CONSISTERE NEQUIT* – sadržaj služnosti se u odnosu prema vlasniku služećeg dobra ne svodi na njegovu obvezu aktivnog djelovanja (FACERE) već se svodi na dužnost da nešto trpi (PATI) ili da se suzdrži od nekog činjenja (NON FACERE). *IZUZETAK: kod SERVITUS ONERIS FERENDI – vlasnik zida ga mora održavati u ispravnom stanju, što je dakle – činjenje - FACERE.
- 2) *NEMINI RES SUA SERVIT* – budući da se služnosti sastoje u korištenju samo nekih ovlaštenja – nižih od vlasničkih – šire pravo vlasništva obuhvaća u sebi i niže ovlaštenje služnosti – služnost prestaje svaki put kada se pravo služnosti i pravo vlasništva sjedine u jednoj osobi – CONFUSIO
- 3) *SERVITUS SERVITUTIS ESSE NON POTEST* – Ne može postojati služnost na služnosti.
- 4) *SERVITUTIBUS CIVILITER UTENDUM EST* – služnostima se treba koristiti obazrivo – CIVILITER (samo u onom opsegu koji je nužno potreban, tako da se vlasniku što manje smeta)

- podjela služnosti:

- 1) ZEMLJIŠNE SLUŽNOSTI (SERVITUTES PRAEDIORUM) – STVARNE (SERVITUTES RERUM)
– vezane su za stvar, pa promjena vlasnika ne dira u služnost, jer ona prati stvar bez obzira na to kome ona u određenom času pripada.

- SERVITUTES PRAEDIORUM

- ustanovljuju se na teret jednog – PRAEDIUM SERVIENS, a u korist drugog – PRAEDIUM DOMINANS zemljišta.
- ne mogu se dosjesti
- zemljišta moraju biti susjedna
- služnost mora biti korisna zemljištu
- razlog postojanja i korištenja služnosti mora biti trajan
- služnost se ne može odvajati od zemljišta (nevažna promjena vlasnika), te se ne može stjecati ni gubiti po djelovima (suvlasništvo)

- podjela:

A) SERVITUTES PRAEDIORUM RUSTICORUM – poljske, seoske služnosti:

- a) ITER – pješački prolaz preko tuđeg zemljišta
 - b) ACTUS – pravo gonjenja stoke preko tuđeg zemljišta
 - c) VIA – nejasan spoj itera i actusa – vjerovatni pravo prolaza natovarenim kolima
 - d) AQUAEDUCTUS – pravo vođenja vode preko tuđeg zemljišta
- a), b), c), d) – shvaćale su se kao stvari RES MANCIPI, a ne kao pravo (u starije doba) – stjecane su MANCIPACIJOM.

- način prestanka: NON USU – nesluženje (nekorištenje) u roku od 2 god.

- ostale služnosti: vode, ispaše, vađenja građevnog materijala, puta...

B) SERVITUTES PRAEDIORUM RUSTICORUM – gradske služnosti:

- a) SERVITUS ALTIUS NON TOLLENDI – zabrana nadogradnje
- b) SERVITUS ONERIS FERENDI – pravo ovlaštenika da osloni svoju građevinu na tuđi zid
- c) SERVITUS STILLICIDII – odvođenje kišnice

- način prestanka: USUCAPIO LIBERTATIS – vlasnikovo sprečavanje ovlaštenika da služnost izvršava tijekom 2 godine.

2) OSOBNE – SERVITUTES PERSONARUM

- vremenski ograničene – prestaju smrću titulara

- načelno su djeljiva prava

- podjela:

A) USUSFRUCTUS (plodouživanje) – pravo korištenja tuđom stvari, ubiranja plodova bez diranja u njenu bit – **REGULA:** *USUSFRUCTUS EST IUS ALIENI REBUS UTENDI FRUENDI SALVA RERUM SUBSTANTIA* – Plodouživanje je pravo uporabe i korištenja tuđe stvari uz čuvanje njezine supstance.

- osnovano je u korist određene osobe te se ne može prenijeti na drugu osobu
 - moglo se osnovati na specifičan način prijenosa vlasništva uz priuzdržaj uživanja – MANCIPIATIO DEDUCTO USUFRUCTU
 - nije se moglo osnovati tradicijom
 - nije moglo postojati na provincijskom zemljištu
 - moglo se osnovati zapisom (LEGATUM) čak i na potrošnim stvarima – USUSFRUCTUS IRREGULARIS – plodouživatelj bi postao vlasnikom, ali je na kraju plodouživanja morao vratiti istu količinu u kakvoću potrošenih stvari danih na plodouživanje
 - način prestanka:
 - uživaočeva smrt
 - propadanje stvari
 - istek roka
 - vezanost za rezolutivni uvjet
 - CONSOLIDATIO – spajanje vlasništva i plodouživanja u jednoj osobi
 - NON USUS – ne vršenje služnosti kroz 1 ili 2 god.
 - plodouživatelj nema posjedovne zaštite (vlasnik je i dalje u posjedu)
 - pretor daje vlasniku interdiktnu posjedovnu zaštitu te plodouživatelja sili da se stipulacijom obveže da će stvar uživati s pažnjom dobrog gospodarara (CAUTIO USUFRUCTA), te da neće promijeniti bit stvari.
 - plodouživatelj kao stvarnopravni ovlaštenik ima:
 - VINDICATIO USUSFRUCTUS – stvarnopravnu tužbu koja ide protiv vlasnika i svakog posjednika stvari koji mu ometa uživanje
- B) USUS – poraba, korištenje – ovlaštenik može stvar samo upotrijebiti, ali ne i ubirati plodove – potpuno nenasljedivo pravo
- C) HABITATIO (od Justinijana) – pravo stanovanja u tuđoj kući ili njenom dijelu. Mogućnost davanja u najam i trećima. Nije prestajalo s CAPITIS DEMINUTIO ni NON USUS.
- D) OPERAE SERVORUM VEL ANIMALIUM – pravo korištenja radne snage tuđih robova i životinja. Nije prestajalo s CAPITIS DEMINUTIO ni NON USUS.

STJECANJE / NASTANAK SLUŽNOSTI

- 1) četiri najstarije poljske služnosti (ITER, VIA, ACTUS i AQUAEDUCTUS) smatrane su za RES MANCIPI – mogle su se stjecati MANCIPIACIJOM i IN IURE CESSIJOM. U početku su mogle biti i predmetom dosjelnosti (USUCAPIO) sve dok jednim zakonom, donijetim pred kraj republike – LEX SCRIBONIA to nije bilo zabranjeno.
- 2) OSOBNE SLUŽNOSTI su se mogle stjecati pravnim poslom IN IURE CESSIJOM, jer su kao netjelesne stvari za to bile najpodobnije – VINDICATIO SERVITUTIS – VINDICATIO USUSFRUCTUS.

- 3) DEDUCTIO SERVITUTIS – dedukcija – pridržavanje prava služnosti prilikom otuđenja vlasništva stvari MANCIPACIJOM ili IN IURE CESSIJOM.
- 4) po CIVILNOM PRAVU, služnosti su se mogle osnivati i pravnim poslovima MORTIS CAUSA, tj. u obliku LEGATA (i to samo osobne služnosti)
- 5) ADIUDICATIO – adiudikacijom u diobenim parnicama – sudac je ovlašten suvlasničku stvar podijeliti na realne djelove u vlasništvo pojedinca
- 6) Na provincijskim zemljištima, služnosti su regulirane ediktima provincijskih namjesnika ili honorarnim pravom
 - PACTIONIBUS – neformalna dozvola vlasnika, odnosno korisnika služnog zemljišta kojom je on dopuštao određeni način uporabe njegove stvari
 - STIPULATIONIBUS – formalna dozvola vlasnika, odnosno korisnika služnog zemljišta kojom se obvezuje da neće smetati ovlašteniku u vršenju prava koje mu je dopustio

- tijekom vremena postaju najvažniji načini stjecanja služnosti
- 7) u kasnije doba javljaju se još neki načini:
 - a) TRADITIO – predaja služnosti:
 - OSOBNE služnosti podrazumijevaju držanje stvari – tradicija – pradjaja stvari
 - ZEMLJIŠNE služnosti – tradicija – korištenje, vršenje ovlaštenja
 - b) PATIENTIA – prešutni pristanak vlasnika da drugi obavlja služnost na njegovoj stvari

PRESTANAK SLUŽNOSTI

- 1) kao stvarno pravo, služnost prestaje ako stvar na kojoj postoji služnost PROPADNE ili postane RES EXTRA COMMERCIMUM
- 2) služnosti koje su vremenski ograničene prestaju ISTEKOM ROKA, nastupanjem REZOLUTIVNOG UVJETA ili ko osobnih služnosti SMRĆU OVLAŠTENIKA. Isti učinak ima i CAPITIS DEMINUNTIO kod ususfructus i usus, ali ne i kod habitatio te operae servorum vel animalium.
- 3) CONFUSIO – CONSOLIDATIO (kod ususfructus) – način prestanka služnosti u slučaju kada bi se vlasništvo na stvari opterećenoj služnošću i vlasništvo na gospodujućem (povlasnom) zemljištu spojilo u istoj osobi., po načelu **REGULA: NEMINI RES SUA SERVIT** – *Nitko ne može imati služnost na vlastitoj stvari*. Služnost prestaje ukoliko se ovlaštenik odrekne svojih prava.
- 4) NON USUS ili USUCAPIO LIBERTATIS – prestanak služnosti u slučaju kad se sadržaj nekih služnosti (poljske služnosti, ususfructus i usus) nije vršio 1 ili 2 god. (Justinijan kod toga mijenja rokove pa su; INTER PRAESENTES 10 g., a INTER ABSENTES 20 g.)
- 5) - gradske (kućne) služnosti su također prestajale NON USU, ali samo uz pretpostavku da je posjednik poslužnog zemljišta svoj objekt doveo u stanje suprotno sadržaju služnosti i držao ga u

tom stanju 2 god. (Justinijan kod toga mijenja rokove pa su; INTER PRAESENTES 10 g., a INTER ABSENTES 20 g.)

ZAŠTITA SLUŽNOSTI

- ACTIO CONFESSORIA – osnovna i najvažnija tužba za zaštitu služnosti
 - može se upotrijebiti protiv vlasnika stvari koji bi ovlaštenika služnosti ometao u vršenju njegova prava → naličje vlasničke tužbe ACTIO NEGATORIA
 - u postklasično doba mogla se upotrijebiti protiv svakoga tko bi korisnika služnosti ometao, dakle i protiv treće osobe, a ne samo protiv vlasnika stvari.
 - ponekad se naziva VINDICATIO USUSFRUCTUS / SERVITUTIS
 - priznavana je po načelima civilnog prava i EMFITEUTU, SUPERFICIJARU i ZALOŽNOM VJEROVNIKU

ZALOŽNO PRAVO

- stvarno pravo na tuđoj stvari koje služi za osiguranje neke tražbine – garancija vjerovniku za slučaj kada dužnik sam ili uz pomoć osobnih poruka (jamaca) ne može ispuniti svoju obvezu prema njemu.
- AKCESORAN POLOŽAJ založnog prava; NASTAJE, POSTOJI i PRESTAJE zavisno od glavnog – obveznog prava.
- jedino je založno pravo (od ostalih stvarnih prava) po svom karakteru VREMENSKI OGRANIČENO
- tri tipa osiguranja tražbine:
 - 1) FIDUCIA – najstariji tip kojim se MANCIPIJOM i IN IURE CESSIJOM prenosi kviritsko vlasništvo nad RES MANCIPI na vjerovnika uz poseban zaglavak – PACTUM FIDUCIAE na povrat stvari nakon podmirenja tražbine.
 - 2) PIGNUS DATUM – ručni zalog – noviji tip, kojim se na vjerovnika prenosi POSJED, pa je založni vjerovnik u posjedovanju stvari zaštićen posebnim interdiktima, a stvar mora vratiti nakon podmirenja tražbine.
 - 3) HYPOTHECA, PIGNUS CONVENTUM – ugovorni zalog – priznavanje založnog prava na stvari i bez prijenosa posjeda.

FIDUCIA

- založni dužnik MANCIPIJOM ili IN IURE CESSIJOM prenosi VLASNIŠTVO STVARI na vjerovnika uz posebni dodatni sporazum – PACTUM FIDUCIAE na temelju kojeg mu je založni vjerovnik trebao na isti način istu stvar vratiti u vlasništvo kada prenosilac ispuni svoju obvezu zbog koje je i došlo do tog pravnog posla.
- nije založno pravo već način osiguranja tražbine
- u početku je isključivo moralna obveza, ali u 3. ili 2. st. Fiducija dobiva i pravnu sankciju – uvedena je tužba:
 - ACTIO FIDUCIAE – kojom je dužnik, ako bi uredno ispunio svoj dio obveze sadržan u PACTUM FIDUCIAE, mogao tražiti vraćanje stvari od druge strane.

- Ako bi druga strana stvar otuđila, tužitelj je mogao tražiti samo NAKNADU ŠTETE jer ta tužba nije imala stvarnopravni već OBVEZNOPRAVNI KARAKTER – mogla se koristiti samo protiv ugovornog partnera, a ne i protiv trećih osoba.

PIGNUS DATUM (ručni zalog)

- nastajao je tako što bi dužnik NEFORMALNO PREDAO stvar vjerovniku kao osiguranje tražbine, s pravom da je ovaj zadrži sve dok dužnik ne ispuni svoju obvezu.
 - iako založni vjerovnik primanjem stvari postaje samo DETENTOR (ima corpus, a ne i animus), ubrzo dobiva i pretorsku INTERDIKTNU zaštitu, pa se praktično smatrao JURISTIČKIM POSJEDNIKOM (tzv. izvedeni posjed)
 - dužnik je i dalje ostajao VLASNIKOM, pa je mogao upotrijebiti i REI VINDICATIO ako bi stvar došla u ruke nekog trećeg – od založnog vjerovnika je mogao, na temelju neformalnog ugovora sklopljenog prilikom osnivanja zaloga – CONTRACTUS PIGNERATICIUS, pomoću ACTIO PIGNERATICIA DIRECTA tražiti vraćanje stvari ako bi ispunio svoju obvezu.

HYPOTHECA, PIGNUS CONVENTUM (ugovorni zalog)

- ugovorno založno pravo BEZ PREDAJE STVARI – ne sadrži predaju stvari vjerovniku, već je samo UGOVOR između vjerovnika i dužnika po kojemu određena stvar služi kao OSIGURANJE TRAJBINE – PIGNUS CONVENTIONALE (ugovor)
- sporazum o hipoteci dobiva pretorsku zaštitu u vezi sa ZAKUPOM POLJOPRIVREDNOG ZEMLJIŠTA.
- u Rimu je bio običaj da zakupac poljoprivrednog zemljišta, one stvari što ih je na to zemljište dovezao ili donio (INVECTA ET ILLATA) radi obrade, daje kao garanciju da će vlasniku zemljišta platiti zakupninu.

- zaštita:

- a) INTERDICTUM SALVIANUM – sredstvo za stjecanje posjeda kojim je zakupodavac mogao tražiti od zakupoprimeca izručenje stvari koje su bile ugovorene kao zalog. Mogao se koristiti samo protiv zakupoprimeca, ali ne i protiv trećih osoba koje su u međuvremenu došle do stvari, koja je služila kao garancija.
- b) ACTIO SERVIANA – štiti se zakupodavac u odnosu na bilo koju osobu koja je u posjedu založenih stvari.
- c) ACTIO QUASI SERVIANA – štiti se bilo kojeg vjerovnika koji je osiguran ugovornim zalogom – proširenje zaštite i na vjerovnika s RUČNIM ZALOGOM (PIGNUS DATUM) za slučaj da je taj izgubio posjed.
- d) ACTIO HYPOTHECARIA i ACTIO PIGNERATICIA IN REM – u Justinijanovom pravu

NASTANAK I SADRŽAJ ZALOŽNOG PRAVA

- založno pravo ima karakter AKCESORNOG PRAVA – bitna pretpostavka za nastanak jest postojanje OBVEZE na koju se ono nadovezuje

- tri načina stvaranja založnog odnosa:

1) UGOVOROM STRANAKA

- a) kod RUČNOG ZALOGA – dogovor među strankama nastaje na temelju neformalnog kontrakta – CONTRACTUS PIGNERATICIUS (realni kontrakt – založni dužnik uz sporazum o ustanovljenju zaloga mora vjerovniku PREDATI stvar koja je predmet zaloga – sam sporazum ne stvara obvezu, već je potrebna i predaja stvari)
- b) kod HIPOTEKE se koristi poseban pakt – PACTUM CONVENTUM, PACTUM HYPOTHECARIUM – koji je također potpuno neformalan, te ne uključuje predaju stvari

2) SUDSKOM ODLUKOM – u slučaju izvršenja (OVRHE) neke sudske odluke, odlukom pravosudnog magistrata

3) ZAKONSKIM PROPISOM:

- a) PIGNUS TACITUM
- b) PIGNUS LEGALE
- c) HYPOTHECA LEGALIS

- PREŠUTNO i ZAKONSKO ZALOŽNO PRAVO

- u kasno klasično doba pojavljuje se ustanovljenje založnog prava PREDMNIJEVANIM PREŠUTNIM UGOVOROM O ZALOGU – tzv. TACITA CONVENTIO

- pojavljuju se neki osamljeni slučajevi ZAKONSKOG ZALOŽNOG PRAVA – ono koje postoji nezavisno od izričito ili šutke ugovorenog založnog prava.

- U klasičnom pravu PREŠUTNO i ZAKONSKO ZALOŽNO PRAVO odnose se samo na pojedine predmete – tzv. SPECIJALNO ZALOŽNO PRAVO, a ne na čitavu imovinu – tzv. GENERALNO ZALOŽNO PRAVO (za razliku od Justinijanovog prava)

- založno pravo sadrži dva ovlaštenja:

1) IUS POSSIDENDI – pravo posjedovanja

- kod RUČNOG ZALOGA – nastaje odmah, čim je založno pravo ustanovljeno
- kod HIPOTEKE predaja stvari dolazi u obzir tek od časa kada je bezuspješno protekao rok za ispunjenje glavne obveze pa vjerovnik odgovarajućim pravnim sredstvima zatraži njeno izručenje.
- za vrijeme držanja u posjedu, vjerovnik ne smije založenu stvar upotrebljavati, jer time čini – FURTUM USUS (krađu upotrebe)
- plodovi založene stvari pripadaju vlasniku – moglo se posebnim ugovorom utvrditi da plodovi stvari pripadnu založnom vjerovniku umjesto kamata – ANTIHREZA (pakt o antihrezi – PACTUM ANTICHRETICUM)

- 2) IUS DISTRAHENDI – pravo založnog vjerovnika da onda kada obveza osigurana zalogom nije ispunjena, stvar koju je imao u posjedu proda i iz dobivenog iznosa namiri svoju tražbinu.
- u klasično doba se moglo ugovoriti da će založena stvar pripasti založnom vjerovniku u VLASNIŠTVO ako dug ne bi bio na vrijeme plaćen – LEX COMMISSORIA (kasnije je zabranjen)
 - eventualni višak dobivene kupovnine (SUPERFLUUM) vraćao se založnom dužniku
 - ako vjerovnik ne nađe kupca, može od cara tražiti dodjelu vlasništva na založenoj stvari na ume namirenja tražbine
 - kako založni vjerovnik smije založenu stvar po dospelju duga prodati i izvršiti tradiciju, a ne može vlasništvo prenijeti ni mancipacijom niti in iure cessijom, kupac založene stvari RES MANCIPI steći će kviritsko vlasništvo tek dosjelošću.
- u najstarije doba se uzimalo da predmetom založnog prava mogu biti samo tjelesne stvari.
 - u klasično doba mogla se zalagati i tražbina – PIGNUS NOMINIS, pa čak i samo založno pravo, a potom i neke služnosti, skupine tjelesnih stvari... s tim da gradske (kućne) služnosti ne mogu biti predmetom zaloga
 - otuđenjem stvari se treća osoba – novi stjecatelj, ne može osloboditi od obveza založnog prava
 - IUS OFFERENDI ET SUCCENDI – na određenoj stvari može postojati više založnih prava (vjerovnika), pa kasniji vjerovnik može isplatiti prijašnjeg i stupiti na njegovo mjesto.

REGULA:

PRIOR TEMPORE, POTIOR IURE – Prvi u vremenu, jači u pravu. Tj. prednost ima raniji vjerovnik

PRESTANAK ZALOŽNOG PRAVA

- kao AKCESORNO, založno pravo PRESTAJE UTRNUĆEM OBVEZE povodom koje je i nastalo:
 - 1) ispunjenje obveze – SOLUTIO
 - 2) davanje umjesto plaćanja – DATIO IN SOLUTUM
 - 3) novacija ili oprost duga – PACTUM DE NON PETENDO
- kao stvarno pravo prestaje:
 - 1) PROPASĆU STVARI
 - 2) CONFUSIO (konfuzija) – onda kad bi založni vjerovnik stekao vlasništvo nad založenom stvari
- ostali razlozi prestanka:
 - 1) prodajom založene stvari – NAMIRENJE
 - 2) kada ACTIO HYPOTHECARIA IN REM nije bila iskorištena u predviđenom roku, zastarom tužbe u roku od 30 ili 40 godina
 - 3) i na stvar koja je bila predmet založnog prava, primjenjuje se ustanova dosjelosti – LONGI TEMPORIS PRAESCRIPTIO – onaj koji je stvar stekao temeljem valjane pravne osnove i pri tome je bio u dobroj vjeri (IUSTUS TITULUS + BONA FIDES), ne znajući da na njoj postoji založno

pravo – postajao bi vlasnikom nakon proteka propisanog roka posjedovanja (10 ili 20 godina) i to bez tereta (založnog prava) koji je na stvari ležao

4) odricanje bez posebne forme (zalog nastaje i nestaje potpuno neformalno – izražavanjem volje)

SUPERFICIES

- nasljedno i otuđivo pravo korištenja (uživanja) zgrade podignute na tuđem zemljištu
- odnos koji je postojao između vlasnika zemljišta, te graditelja – ulazio je u ugovore o zakupu – LOCATIO CONDUCTIO (plaća se zakupnina – SOLARIUM) ili u ugovor o kupnji (ne zgrade, već prava njena korištenja) – EMPTIO VENDITIO (isplata se vrši odmah, odjednom)
- iz obveznog prava nastaje jedno stvarno pravo
- superficijar ima interdiktnu zaštitu: INTERDICTUM DE SUPERFICIEBUS
- u klasično doba ima zaštitu putem ACTIO IN REM – zaštita superficijara protiv treće osobe ali i vlasnika zemljišta.
 - Superficijar je izjednačen sa vlasnikom (ACTIONES UTILES) – ide se za ispunjenjem dva cilja:
 - a) **REGULA: SUPERFICIES SOLO CEDIT** – Vlasnik zemljišta postaje i vlasnik građevine.
 - b) zaštita prava korištenja osobe koja nije vlasnik
- pravo superficijara (upotreba građevine kako želi, s time da ne smije pogoršati stanje objekta) tokom vremena postaje i NASLJEDIVO i OTUĐIVO, te prestaje;
 - a) istekom roka
 - b) propašću zemljišta
 - c) kada superficijar 2 godine ne plaća SOLARIUM

EMPHYTEUZA

- EMPHYTEUSIS – nasljedivi i otuđivi zakup poljoprivrednog zemljišta koji ima stvarnopravni karakter.
- korijene vuče iz starih pravnih instituta: AGER VECTIGALIS (na zapadu) i EMPHYTEUSIS (u užem smislu riječi, na istoku)
- rimska država i pojedine gradske općine još su u vrijeme republike davale neobrađena ili slabo obrađena zemljišta u zakup privatnicima, u pravilu na dugi rok (IN PERPETUUM), otprilike na 100 godina, uz obvezu plaćanja godišnjeg iznosa zakupa – VECTIGAL
- transformacija tog dugog ugovora kao obveznopravnog posla u stvarno pravo
- zaštita VEKTIGALISTA putem : ACTIO IN REM VECTIGALIS – mogla se koristiti protiv vlasnika zemljišta i protiv trećih osoba, i zaštita posjeda putem INTERDIKATA
- klasično pravo još stoji na stajalištu da je IUS IN AGRO VECTIGALI – obvezni odnos, te da se radi o zakupu
- potkraj klasičnog i u postklasiци – IUS IN AGRO VECTIGALI pojavljuje se pod nazivima IUS PERPETUUM i IUS EMPHYTEUTICUM – najviše na carskim imanjima ili krunskim dobrima (FUNDI REI PRIVATAE PRINCIPIS) ili na privatnoj imovini cara (FUNDI PATRIMONIALES)

- u postklasi se pojmovi IUS PERPETUUM i EMPHYTEUSIS sve više pravno izjednačuju, a konačno ih sjedinjuje car Zenon – posebni i samostalni ugovor – CONTRACTUS EMPHYTEUTICARIUS
- po Justinijanu – emfiteuza je posebno stvarno pravo na tuđoj stvari, otuđivo i nasljedivo
- ovlaštenik ima pravo na potpuno korištenje zemljišta s tim da plaća godišnji porez na to nazvan CANON (u novcu ili naturi)
- eventualnu namjeru otuđenja prava, morao je emfiteut najaviti vlasniku zemljišta, a koji je u narednih 2 mjeseca imao pravo prvokupa (IUS PROTIMISEOS). Kod prodaje trećima, emfiteut je vlasniku plaćao 2 posto od ukupne cijene prodanog zemljišta (LAUDEMNIUM)
- zaštita emfiteuze:
 - a) ACTIO IN REM VECTIGALIS
 - b) ACTIO CONFESSORIA
 - c) ACTIO NEGATORIA
- emfiteut je plodove stjecao SEPARACIJOM (kao i vlasnik)
- nije smio pogoršati stanje zemljišta, ali je mogao mijenjati poljoprivrednu kulturu
- morao je snositi javne obveze na račun zemljišta
- do prestanka emfiteuze dolazi:
 - a) ako korisnik nije 3 godine plaćao CANON ili nije ispunjavao javne obveze
 - b) propašću stvari
 - c) odreknućem
 - d) konfuzijom

OBVEZNO PRAVO

OBLIGATIO – OBVEZA – pravni odnos između vjerovnika (CREDITOR) i dužnika (DEBITOR) na osnovi kojeg vjerovnik ima pravo od dužnika zahtjevati određenu činidbu koju on mora izvršiti

- ACTIO stvara OBLIGATIO
- OBJEKT / PREDMET OBVEZE – određeno ponašanje dužnika (činidba – OBVEZNA PRESTACIJA)

sastoji se u:

 - 1) DARE – davanje određene stvari na temelju kojeg dužnik predaje npr. tradicijom stvar u vlasništvo ili u miran posjed vjerovnika – OBLIGATIO IN DANDO
 - 2) FACERE – djelovanje, činjenje
 - a) OBLIGATIO IN FACIENDO
 - b) OBLIGATIO IN NON FACIENDO – činidba se sastoji u uzdržavanju od činjenja – dužnik preuzima obvezu da ne čini (da propušta) ono na što bi inače bio ovlašten po pravnim propisima
 - 3) PRAESTERE (dvojbena) – naknada štete – OBLIGATIO IN PRAESTANDO

- karakteristike činidbe, činidba mora biti:

- a) rezultat ljudske radnje
- b) mora imati imovinski karakter
- c) mora biti fizički i pravno moguća
- d) u skladu sa zakonom i pravilima morala
- e) određena ili barem određiva

- činidba može biti:

- a) djeljiva ili nedjeljiva
- b) trenutna ili trajna

- podjela obveza:

1) po porijeklu:

- a) OBLIGATIONES CIVILES – civilnopravne obveze
- b) OBLIGATIONES PRETORIAE – obveze po pretorskom (honorarnom) pravu
- c) OBLIGATIONES NATURALES (po Salviju Juliju) – naturalne obveze

2) po sadržaju činidbe:

- a) ODREĐENE ili ODREĐIVE
- b) DJELJIVE ili NEDJELJIVE
- c) OBLIGATIONES STRICTI IURIS – OBLIGATIONES BONAE FIDEI

3) po postanku, izvoru:

A) Gaj: Institutiones – SUMMA DIVISIO OBLIGATIONUM:

- a) OMNIS ENIM OBLIGATIO VEL EX CONTRACTU NASCITUR – obveza nastala iz kontrakta (dozvoljene radnje – nastaju suglasjem volja)
- b) OMNIS ENIM OBLIGATIO VEL EX DELICTO – obveza nastala iz delikta (nedozvoljene radnje)
- c) OBLIGATIONES EX VANIS CAUSARUM FIGURIS – VARIAE CAUSARUM FIGURAE – zbog suženog shvaćanja kontrakata – iz nekih drugih razloga

B) Justinijanovo pravo – KVADRIPARTICIJA: OBLIGATIONES (po postanku):

- a) EX CONTRACTU
- b) EX DELICTO
- c) QUASI EX CONTRACTU
- d) QUASI EX DELICTO

4) po pravu:

A) NEGOTIA STRICTI IURIS – iz starog civilnog prava

- sudac treba utvrditi samo da li je pravni posao zaključen u propisanom obliku i kolika je tražbina
- CONTRACTUS UNILATERALIS – jednostrano obvezujući ugovori – na činidbu se obvezuje samo jedna strana
- Ako pravni posao nije bio valjan, ili ako bi tužitelj tražio nešto drugo ili više od onoga što je bilo ugovoreno – tužba je bila odbijena
- Prednost INTERESIMA VJEROVNIKA – nije se trebao bojati isticanja raznih prigovora

B) NEGOTIA BONAE FIDEI – po pretorskom pravu

- sudac odluku donosi na temelju dobre volje (slobodniji je)
- CONTRACTUS BILATERALIS – dvostrano obvezujući ugovor:
 - a) CONTRACTUS BILATERALIS AEQUALIS – dvostruko obvezujući ugovori – obje strane se obvezuju na činidbu (npr. EMPTIO VENDITIO – kupoprodaja)
 - b) CONTRACTUS BILATERALIS INAEQUALIS – nepotpuno dvostrano obvezujući ugovori – jedna strana je obvezna na činidbu, a iznimno može doći i do obveze druge strane na činidbu (npr. DEPOSITUM – ostava)
- bitan je moment zaključenja ugovora
- sudac posvećuje pažnju načelima pravičnosti i BONAE FIDEI slobodno tumačeći sadržaj ugovora i vodeći sve više računa o volji stranaka nego li o formi
- povoljan je za SAVJESNE VJEROVNIKE

PRESTANAK OBVEZA

- dva načina:

- 1) IPSO IURE – po civilnom pravu (potpuno utrnuće obveze)
- 2) OPE EXCEPTIONIS – po honorarnom (pretorskom) pravu (utrnuće obveze snagom prigovora, tj. civilnopravno obveza i dalje postoji, ali će njeno ispunjenje biti onemogućeno ulaganjem prigovora)

- prestanak obveza IPSO IURE:

1) SOLUTIO PER AES ET LIBRAM

- ovaj način formalističkog oslobađanja služio je za prestanak obveza nastalih:

- a) starinskim ugovorom o zajmu – NEXUM
- b) sudskom presudom – EX CAUSA IUDICATI
- c) legatom – LEGATUM PER DAMNATIONEM

- posao je obavljan u prisutnosti vjerovnika, dužnika, 5 svjedoka i libripensa (slično kao i kod mancipacije)

- dužnik bi izgovarao formulu u kojoj je tvrdio da dugovani iznos pomoću vage plaća vjerovniku i da se time oslobađa obveze, udario bi novčićem po vagi i dao

ga vjerovniku – simbolički način ispunjenja – čime je njegova obveza definitivno prestala

2) ACCEPTILATIO

- odvijala se na način tako što bi dužnik postavio pitanje vjerovniku da li je primio ono što mu je on obećao; vjerovnik bi to potvrdio, čime bi obveza prestajala
- u klasičnim izvorima se često naziva prividnim ispunjenjem – IMAGINARIA SOLUTIO – kad nije bilo realnog plaćanja (u biti način za oprost duga)
- STIPULATIO AQUILIANA – drugi obvezni odnosi koji nisu potjecali iz stipulacije, bili su pretvoreni u stipulaciju i onda ukinuti akceptilacijom
- nije joj se mogao dodavati ni uvijet ni rok (spada u ACTUS LEGITIMI), a jednom izvršena, djelovala je prema svim vjerovnicima i dužnicima

3) SOLUTIO

- način ispunjenja obveze neformalnim plaćanjem (bez potrebe da se poduzima CONTRARIUS ACTUS, tj. suprotan akt i ostale formalnosti)
- činidba je morala biti realno ispunjena upravo s tom namjerom da se postigne prestanak obveze
- dovodi do prestanka obveze bez obzira na način na koji je obveza nastala
- zahtjev za ispunjenje obvezne činidbe mogao je postaviti samo dužnik, ali ju može ispuniti i netko treći, ako činidba nema strogo osobni karakter
- treća osoba može ispuniti činidbu, čak i bez znanja, pa i protiv volje dužnika, ali uz pretpostavku da je imala namjeru ispuniti baš tu obvezu
- činidba se mora ispuniti vjerovniku osobno, ali u nekim slučajevima ispunjenje mogu primiti i treće osobe – ako bi u ugovoru bilo predviđeno da se ispunjenje može izvršiti i davanjem trećoj osobi – SOLUTIONIS CAUSA ADIECTUS – onda vjerovnik nije ni naknadno mogao tražiti drukčiji način ispunjenja
- dužnik je svoju obvezu morao ispuniti u cjelini – vjerovnik nije bio dužan primiti djelomično ispunjenje ako to nije izričito bilo predviđeno ugovorom ili zakonom
- za slučaj kada između dužnika i vjerovnika postoji više istovrsnih obveza:
 - ako isplaćeni iznos ne podmiruje sve tražbine – dužnik određuje koju od njih on time podmiruje, a ako on to ne učini – određuje vjerovnik, a ako ni on nije izrazio svoju volju – najprije se namiruju kamate, a potom glavnica, dospjele obveze prije nedospjelih
 - ako su sve tražbine dospjele na isti način, najprije su se namirivale one koje su za dužnika teže, a ako su bile jednako teške, onda one starije
- vjerovnik nije dužan primiti nešto drugo od onoga na što je dužnik obavezan – ipak se uz vjerovnikovu suglasnost, dužnik može osloboditi obveze plaćanjem nečeg drugog – DATIO IN SOLUTUM
 - po Sabinovcima – tražbina tako prestaje IPSO IURE (prevladalo mišljenje), a po Prokulovcima – OPE EXCEPTIONIS

- ako dužnik nije mogao ispuniti obvezu zbog razloga koji leže u osobi vjerovnika ili u objektivnim okolnostima, mogao se osloboditi svoje obveze – polaganjem dugovane svote (DEPOSITIO PECUNIAE) – zapečaćene, pri nekom trećem (u hramu ili kod nekog državnog ili drugog javnog organa)
 - kod polaganja novca u vlastitoj kući, samo su prestale teći kamate, a vjerovnik nije smio prodati stvar ako je bila založena
- kao dokaz za uzvršenu isplatu mogla su poslužiti sva uobičajena dokazna sredstva (isprave, izjave svjedoka, polaganje zakletve i sl.)
 - bilo je uobičajeno da vjerovnik na zahtjev dužnika izda pismenu priznanicu o namirenju duga – APOCHA

REGULA: AD IMPOSSIBILIA NEMO TENETUR – *Nitko ne može biti obvezan na nemoguću činidbu.*

4) CONTRARIUS CONSENSUS

- po rimskom klasičnom pravu, kupoprodaja (EMPTIO VENDITIO) kao konsenzualni kontrakt mogla je prestati SPORAZUMNIM RASKIDOM, ako su se stranke tako dogovorile – CONTRARIUS CONSENSUS, uz pretpostavku da nijedna od njih nije izvršila ili nije počela izvršavati dio svoje činidbe (RE INTEGRA)
- to je pravilo uskoro prenijeto i na najame ugovore (LOCATIO CONDUCTIO), a Justinijan ga je proširio na sve konsenzualne kontrakte, bez obzira na to što su se neki od njih mogli i jednostranom odlukom raskinuti.

5) NOVATIO

- ugovor na temelju kojega se dotadašnja obveza ukida i na njeno mjesto dolazi nova; prijašnja obveza prestaje IPSO IURE po volji stranaka, koje tu obvezu iz određenog razloga pretvaraju u novu
- svaka se obveza mogla novirati (bez obzira na to iz koje je osnove potjecala), ali je svaka nova obveza imala oblik STIPULACIJE – NOVACIONA STIPULACIJA
- vrste novacija:
 - a) NOVATIO VOLUNTARIA – ovisna o volji stranaka
 - b) NOVATIO NECESSARIA – po sili zakona, u toku procesa
 - čim bi u sudskom sporu nastupila LITISCONTESTATIO (dokidanje prve faze postupka i početak druge) dotadašnja činidba na DARE ili FACERE se pretvarala u procesnu obvezu CONDEMNARE, a nakon donošenja presude i ona prestaje, prelazeći u obvezu IUDICATUM FACERE, tj u dužnost ispunjenja onoga što je presudom naloženo
 - c) novacija se može odnositi na promjenu jednoga od subjekata obveznog odnosa – NOVATIO INTER NOVAS PERSONAS (NOVATIO QUALIFICATA), uputom – DELEGATIO, a dijeli se na:
 - AKTIVNU – promjena vjerovnika
 - PASIVNU – promjena dužnika

- d) novacija se može odnositi na promjenu sadržaja, odnosno forme obveze uz iste subjekte – NOVATIO INTER EASCEM PERSONAS (NOVATIO SIMPLEX)
 - po klasičnom pravu, ako je staroj obvezi pridošla nova uz neku izmjenu, novacija se predmnijeva – postoji samo nova obveza
- 6) LITISCONTESTATIO
- po rimskom klasičnom pravu, dok je još na snazi bio formularni postupak, završetkom prve faze postupka pred pretorom (IN IURE) bila bi vjerovnikova tražbina na DARE ili FACERE konzumirana i pretvorila bi se u obvezu na CONDEMNARE OPORTET, tj. u obvezu donošenja presude. Vjerovnik po toj osnovi nije mogao više dužnika tužiti u skladu s načelom NE BIS IN IDEM – IUDICATUM
 - po Justinijanovom pravu gubi novacioni karakter – nije osnova za prestanak obveza
- 7) SMRT
- u načelu ne dovodi do prestanka obveza iz kontrakata, jer one i aktivno i pasivno prelaze na nasljednike, osim u slučaju kada je činidba strogo vezana za osobno svojstvo dužnika.
 - smrću prestaju tražbine:
 - a) ADSTIPULATORA
 - b) ACTIONES VINDICTAM SPIRANTES
 - c) dugovi kod SPONSIO i FIDEIUSSIO
 - d) STIPULATIO na FACERE
 - e) FIDEIPROMISSIO
 - f) PENALNIH TUŽBI
 - tužbe iz dva konsenzualna kontrakta: SOCIETAS i MANDATUM nisu bile ni aktivno ni pasivno nasljedive
 - nasljednik delikventa nije mogao odgovarati za delikt, jer deliktna odgovornost prestaje smrću, ali je odgovarao za vraćanje koristi koju je stekao usljed (zbog) delikta umrlog
- 8) CAPITIS DEMINUNTIO
- uzrokuje IPSO IURE prestanak kontraktne obveze – ipak se uzimalo da i u tom slučaju obveza ostaje kao – OBLIGATIO NATURALIS
 - obveze iz delikata nisu prestajale, jer deliktna odgovornost prati osobu, bez obzira na njen status
- 9) CONFUSIO – sjedinjenje
- slučaj kada se u jednoj osobi istovremeno nađu (bilo u cjelini, bilo djelomično) i dug i tražbina – obveza utrnjuje IPSO IURE (najčešći je slučaj kada dužnik naslijedi vjerovnika i obratno)
- 10) CONCURSUS CAUSARUM – stjecaj pravnih osnova
- nastane kada vjerovnik individualno određenu stvar – SPECIES stekne po nekoj osnovi od trećeg, a ne od dužnika koji mu je stvar dugovao po drugoj osnovi

- u starijem pravu je nastupao prestanak obveze IPSO IURE (ne može se ista stvar dva puta stjecati)
- po Justinijanovom pravu je prestanak obveze nastupao samo onda ako su obje pravne osnove bile besplatne – CONCURSUS DUARUM CAUSARUM LUCRATIVARUM

11) NEMOGUĆNOST ISPUNJENJA

- u nekim slučajevima obveza prestaje ako bez dužnikove krivnje naknadno dođe do nemogućnosti ispunjenja činidbe, koja mora biti OBJEKTIVNA i u načelu TRAJNA:
 - a) kada stvar koja spada u SPECIES propadne bez dužnikove krivnje
 - b) ako stvar koja je predmet obveze postane RES EXTRA COMMERCIIUM
 - c) ako dužnik kod obveze na FACERE iz objektivnih razloga ne može ispuniti činidbu
- prestanak obveza OPE EXCEPTIONIS: obveze gube učinak samo kad bi u procesualnu formulu, na zahtjev tuženog, bio uvršten prigovor – EXCEPTIO. Do toga je moglo doći onda kad bi se neka obveza smatrala valjanom po civilnom pravu, ali je pretor iz određenih razloga dopuštao isticanje prigovora:

1) PACTUM DE NON PETENDO

- neformalni dogovor o oprostima duga
- po civilnom pravu bilo je valjan samo za obveze iz delikata, ali je bio bez utjecaja na one obveze iz kontrakata za koje je u starom pravu važno da mogu prestati samo poduzimanjem sličnog formalističkog akta – CONTRARIUS ACTUS
- jedino uz obveze BONAE FIDEI moglo je takvim paktom doći do prestanka obveznog odnosa
- pretor bi na zahtjev dužnika dopuštao da se u formulu stavi prigovor sklopljenog sporazuma o otpustu duga – EXCEPTIO PACTI DE NON PETENDO čiji je učinak bio takav da vjerovnik nije mogao ostvariti svoj tužbeni zahtjev.
- podjela:
 - a) PACTUM DE NON PETENDO IN TEMPUS – odgađa izvršenje obveze
 - b) PACTUM DE NON PETENDO IN PERPETUUM – ukida obvezu trajno

2) COMPENSATIO – prijeboj

- način prestanka obveza koji nastaje međusobnim obračunavanjem tražbina koje dužnik ima prema vjerovniku i obratno, u smislu da se jednaki iznosi međusobno poništavaju.
 - ako protutražbine nisu jednake, manja od njih prestaje, a od veće ostaje samo razlika koja ne prelazi iznos preostale tražbine
- u klasično doba počeo se razvijati u poslovima BONAE FIDEI uz pretpostavku da su odnosi između stranaka potjecali iz istih pravnih poslova; za poslove STRICTI IURIS kompenzacija nije bila moguća, čak ni u okvirima istog pravnog posla
- bankar – ARGENTARIUS – je prije utuženja svog klijenta dužan obračunati sve međusobne tražbine i protutražbine te tražiti samo razliku, pri čemu je uzimao u obzir samo dospjele i istovrsne tražbine, posebno novčane, ali nije bilo bitno s koje su osnove dug ili tražbina potjecali –

ako nebi tako postupio, izlagao bi se riziku da izgubi spor u cjelini zbog većeg potraživanja – PLUSPETITIO

- kupac prezadužene imovine kod stačaja – BONORUM EMPTOR je bio dužan dopustiti dužniku (stečajne mase) da odbije svoje protutražbine koje je imao prema prezaduženiku.

3) RESTITUTIO IN INTEGRUM – povrat u prijašnje stanje

- pretor bi oduzimao učinak obvezama koje su inače bile u skladu s normama civilnog prava, tako što je uspostavljeno stanje koje bi trebalo ostati da taj obvezni odnos nije nastao

- poduzimao ga je pretor na molbu stranke koja je odnosnim pravnim poslom nepravedno pretrpjela štetu, ako nije bilo drugih pravnih sredstava koja bi se mogla upotrijebiti

- najčešće je dopušten kod:

a) sklanjanja pravnih poslova od strane MINORA koji su zbog svog neiskustva (OB AETATEM) pretrpjeli štetu

b) kod slučaja odsutnosti pojedinca (OB ABSENTIAM)

c) pravnih poslova poduzetih pod utjecajem prijevar ili straha (DOLUS, VIC AC METUS)

- obveza je gubila činak jer se nije mogla realizirati

OBJEKT OBVEZA

- određeno ponašanje dužnika – ČINIDBA – OBVEZNA PRESTACIJA

- sadržaj činidbe:

a) DARE – prijenos vlasništva

b) FACERE – djelovanje, činjenje

c) PRAESTERE – naknada štete (dvojbena)

- karakteristike činidbe:

1) činidba se mora sastojati od LJUDSKE RADNJE (ili propusta) – zato što obvezni (pravni) odnos može postojati samo među ljudima (za štetu koju je izazvala životinja odgovara njen vlasnik)

2) činidba mora imati IMOVINSKI KARAKTER – u fomularnom je postupku svaka presuda glasila na NOVAC (tuženi nije bio dužan niti vratiti stvar, niti ispuniti neku drugu činidbu na koju je bio tužen ako to nije htio učiniti dobrovoljno, već je osuđen na plaćanje određenog novčanog iznosa)

3) činidba treba biti MOGUĆA FIZIČKI i PRAVNO

4) činidba treba biti DOPUŠTENA PRAVNO i MORALNO

5) činidba mora biti ODREĐENA ili barem ODREDIVA:

a) ALTERNATIVNO

- ako u obvezi postoje dvije činidbe ili više njih, a dužnik mora ispuniti jednu od njih – DUAE SIVE PLURES RES IN OBLIGATIONE, UNA IN SOLUTIONE

- izbor činidbe vrši dužnik (uz pretpostavku da ugovorom nije nešto drugo određeno) sve dok ju nije ispunio do kraja, jer sve do tada on može i promijeniti svoju odluku – IUS VARIANDI

- vjerovnik svoje pravo izbora vrši pokretanjem spora – LITISCONTESTATIO

b) FACULTAS ALTERNATIVA

- predmet obveze je jedna stvar, ali se dužnik može osloboditi te dužnosti dajući neku drugu stvar - UNA RES EST IN OBLIGATIONE, DUAE RES IN SOLUTIONE
- vjerovnik može zahtijevati samo jednu stvar, pa stoga ako se činidba ne može izvršiti (npr. odnosna stvar je propala) dužnik se oslobađa obveze (bez obzira na to što bi on umjesto te, mogao dati neku drugu stvar)

c) GENERIČNE OBVEZE

- činidba je određena samo vrstom (GENUS) stvari, a dužnik mora predati konkretnu stvar iste vrste
- pravo izbora pripada dužniku – IUS VARIANDI
- ako propadne generična stvar namjenjena predaji (ili određena količina), dužnik se ne oslobađa obveze

6) činidba još može biti:

a) DJELJIVA – OBLIGATIONES DIVISIBILES

- ispunjenje se može izvršiti u djelovima (PRO PARTE) s time da interesi vjerovnika ne budu ugroženi
- činidbe na DARE (predaja djeljive stvari)

b) NEDJELJIVA – OBLIGATIONES INDIVISIBILES

- činidbe na FACERE ili NON FACERE

c) TRENUTNA

- ispunjenje se sastoji u jednom jedinstvenom davanju, činjenju ili propuštanju

d) TRAJNA

- ispunjenje činidbe se vrši u dužim periodima ili sukcesivno (postepeno)

UGOVORNA KAZNA – STIPULATIO POENAE

- određeni iznos novca ili druga imovinska korist koju se jedna stranka obvezuje platiti ili prepustiti drugoj ako svoju obvezu iz glavnog ugovora ne ispuni ili je ne ispuni na vrijeme

- UVIJETNA OBVEZA – isplata ugovorne kazne (penala) zavisi od buduće i neizvjesne okolnosti – valjano ispunjenje osnovne obveze
- SEKUNDARNA OBVEZA – dolazi nakon što je sigurno da glavna obveza nije uopće ili nije uredno ispunjena

- nastajala je u obliku STIPULACIJE, pri čemu se moglo postupiti na dva načina:

- 1) PRAVA UGOVORNA KAZNA - stipulacijom su ugovarane dvije činidbe – OSNOVNA OBVEZA i KAZNA, pa je vjerovnik mogao utužiti ili jedno ili drugo.
- 2) NEPRAVA UGOVORNA KAZNA – odmah je u uvjetnom obliku ugovarana samo KAZNA, pa je vjerovnik mogao utužiti jedino kaznu. Međutim, postojanje kaznene klauzule je tjeralo dužnika da ispuni osnovnu obvezu.

- dužnik se obvezuje na plaćanje novčanog iznosa, pa se može osloboditi obveze ako izvrši činidbu na koju nije ugovorno obvezanm te koju vjerovnik može utužiti.

- osnovna svrha: oštećeni vjerovnik umjesto naknade štete (koja je često problematična i komplicirana za dokazivanje) dobije unaprijed ugovoreni iznos, čak i nezavisno od toga da li je štetu pretrpio, uz pretpostavku da dužnik ne ispuni ili ne ispuni uredno svoju osnovnu obvezu
- ako je nastupio slučaj kada je bilo moguće tužiti, stranka nije mogla istovremeno zahtijevati i osnovnu obvezu i ugovornu kaznu, nego se morala odlučiti na jedno ili drugo
 - ako bi dužnik bio tužen na oboje, pretor mu je u poslovima STRICTI IURIS priznao prigovor – EXCEPTIO DOLI, dok se kod poslova BONA FIDEI taj prigovor sam po sebi podrazumjeva jer je tu trebalo uvijek postupati po načelima svjesnosti i poštenja
- naplata ugovorne kazne mogla se tražiti tek nakon dospelosti osnovne obveze
- ugovorna kazna kojom je stranku trebalo prisiljavati da ispuni obvezu ili poduzme neki drugi pravni posao za koje se smatralo da su protiv dobrih običaja (CONTRA BONOS MORES), bila je NIŠTAVA

UZGREDNI SUBJEKTI OBVEZA

1) PORUČANSTVO – JAMSTVO

- sudjelovanje treće osobe (JAMCA, PORUKA) na strani dužnika radi boljeg osiguranja vjerovnika
- karakteristike:
 - a) AKCESORNOST – potpuna zavisnost od glavne obveze
 - b) SUPSIDIJARNOST – poruk odgovara samo onda kada vjerovnik ne može obvezu namiriti od glavnog dužnika
 - u klasično doba to nije vrijedilo – vjerovnik je, po svom izboru, mogao tužiti bilo glavnog dužnika, bilo nekog od poruka (čime bi ostali subjekti bili oslobođeni obveze, pa tako i glavni dužnik, ako bi vjerovnik odlučio tužiti poruka)
 - u Justinijanovom pravu poruk je mogao odbiti plaćanje duga ako vjerovnik nije putem parnice pokušao naplatiti tražbinu od glavnog dužnika – BENEFICIUM EXCUSSIONIS SIVE ORDINIS
- porukova odgovornost ne može biti veća ni stroža od odgovornosti glavnog dužnika – ako prestane obveza glavnog dužnika, gasi se i porukova odgovornost
- ako je činidba obveze NEDJELJIVA – dolazi do SOLIDARNE ELEKTIVNE obveze – tj. ako ima više dužnika (pasivna solidarna obveza) svaki je obvezan na cijelu činidbu, a ako ima više vjerovnika (aktivna solidarna obveza) – svaki je ovlašten na primanje cijele činidbe
- kod delikata je vrijedila KUMULATIVNA SOLIDARNOST – svaki je od više deliktne obveznika bio obvezan na plaćanje cijele novčane kazne
- u slučaju postojanja više poruka, svaki od njih je mogao biti tužen na ispunjenje duga u cjelini, s time da su ostali bili oslobođeni obveze

- u klasičnom pravu jednom konstitucijom cara Hadrijana uvedena je posebna povlastica – BENEFICIUM DIVISIONIS po kojoj je svaki poruk odgovarao samo za razmjerni dio koji je na njega otpadao
- ako bi poruk platio umjesto glavnog dužnika, trebalo mu je omogućiti da isplaćeni iznos nadoknadi – PRAVO REGRESA
 - LEX PUBLILIA to dopušta samo sponzoru, uz pretpostavku da mu glavni dužnik ne bi u roku od 6 mjeseci nadoknadio ono što je sponzor umjesto njega platio
 - u Justinijanovom pravu je PRAVO REGRESA prošireno i generalizirano
- tri tipa jamstva (poručanstva):
 - a) SPONSIO – u obliku stipulacije, dostupna samo rimskim građanima (ne prelazi na jamčeve nasljednike)
 - b) FIDEIPROMISSIO – dostupna i peregrinima (ne prelazi na jamčeve nasljednike)
 - c) FIDEIUSSIO (prelazi na jamčeve nasljednike)
- neformalni oblici poručanstva:
 - a) CONSTITUTUM DEBITI ALIENI – neformalno obećanje da će netko u određeno vrijeme platiti tuđi dug
 - b) RECEPTUM ARGENTARII – neformalno obećanje bankara (ARGENTARII) da će platiti dug nekog svog klijenta
 - c) MANDATUM PECUNIAE CREDENDAE ili MANDATUM QUALIFICATUM – mandant daje nalog mandataru da trećemu pozajmi novac – ako taj treći nebi vratio zajam, vjerovniku bi odgovarao mandant

3) ADSTIPULATIO

- način pomoću kojega se uz glavnog vjerovnika u obvezni odnos uvodi sporedni vjerovnik – ADSTIPULATOR kojemu dužnik obećaje istu (ili manju) činidbu
- strogo OSOBNI odnos – dužnost (i pravo) adstipulatora nije prelazila na njegove nasljednike
- dužnik je obvezu morao ispuniti bilo glavnom vjerovniku, bilo adstipulatoru
 - ako bi adstipulator na štetu glavnog vjerovnika oprostio dužniku dug, bio je obvezan na naknadu štete (LEX AQUILIA)
- prava adstipulatora ne prestaju smrću glavnog vjerovnika, već UTRNUĆEM GLAVNE OBVEZE

4) INTERCESSIO

- poseban oblik personalnog osiguranja obveza – svaki oblik preuzimanja obveza za trećega
- tipovi:
 - a) KUMULATIVNA (zbirna) – nastaje dodatnim obvezivanjem za trećega
 - b) PRIVATIVNA (oslobađajuća) – dug dotadašnjeg dužnika preuzima druga osoba
 - c) TACITA (prešutna) – sklapanjem obveze radi treće osobe
- SC VELLAEANUM – senatsko mišljenje kojim je ženama bilo zabranjeno preuzimanje obveza (intercesija)

DRUGA SREDSTVA OSIGURANJA OBVEZE

ARRHA (kapara, predujam)

- određena stvar ili izvjestan iznos novca koji jedna stranka daje drugoj kao dokaz da je ugovor sklopljen i kao garanciju da će biti ispunjen

- oblici:

- a) ARRHA CONFIRMATORIA – dokaz da je ugovor sklopljen
- b) ARRHA POENTIALIS – uloga odustatnine
- c) ARRHA POENALIS – ugovorna kazna

- stranka koja daje kaparu a ne izvrši svoj dio obveze, gubi ono što je dala na ime kapare

- stranka koja primi kaparu a ne ispuni svoju obvezu, bila je dužna vratiti ju u dvostrukom iznosu

PROMJENA SUBJEKTA OBVEZE

- mogućnost promjene bilo vjerovnika – USTUP TRAZBINE, bilo dužnika – USTUP DUGA, uz opstanak iste činidbe koja je u početku bila ugovorena

PRIJENOS (USTUP) TRAZBINE – CESSIO

- prijenos pojedinačnih obveznih odnosa – prijenos tražbine od strane CEDENTA na CENSIONARA – načelno nije bio dozvoljen

- svrha se ostvarivala tako da je osoba na koju je trebala prijeći tražbina, tužila dužnika pred sudom, nastupajući na osnovi mandata u svojstvu vjerovnikova zastupnika – COGNITOR, PROCURATOR, a promjena je bila moguća zbog postojanja tzv. tužbi s promjenjenim subjektima (jedna je osoba navedena u INTENCIJI, a druga u KONDEMNACIJI formule)

- tako se tužitelj našao u položaju osobe u čiju je korist glasila presuda, pa je, makar je djelovao na temelju vjerovnikova naloga – MANDATUM, zapravo sam vodio vlastite poslove – PROCURATOR IN REM SUAM

- jedino moguće pravno zastupanje je neposredno – iznimke:

- a) PROCURATOR OMNIUM BONORUM – zastupnik cjelokupne imovine
- b) NEGOTIORUM GESTIO – posloводство bez naloga
- c) MANDATUM – nalog

- uobičajilo se (od kraja 2 st.) da se cessionaru dozvoli ACTIO UTILIS – kojom je on samostalno mogao utužiti tražbinu, uz to je njegov tužbeni zahtjev prelazio i na nasljednike

PRIJENOS DUGA – EXPROMISSIO

- nije bio dozvoljen

- dužnik je mogao, uz suglasnost vjerovnika, imenovati nekog trećeg zastupnikom u parnici (COGNITOR, PROCURATOR IN RES SUAM), pa će taj treći, a ne dužnik, biti dužan platiti u skladu s presudom

POS LJEDICE NEISPUNJENJA ČINIDBE

1) NAKNADA ŠTETE

- ako dužnik u obveznom odnosu ne ispuni svoju činidbu, za vjerovnika nastaje imovinski gubitak – šteta – DAMNUM

- podijela:

- a) DAMNUM EMERGENS – stvarna, pozitivna šteta – umanjenje postojeće imovine
- b) LUCRUM CESSANS – izmakla dobit, negativna šteta – korist koju bi netko po redovnom toku stvari dobio da nije bilo štetne radnje, te on ima pravo tražiti naknadu štete – svaka kondemnacija ide na novac

- šteta nastaje iz:

- a) DOLUS – zla namjera (svjesno i namjerno nanošenje štete)
- b) CULPA – nepažnja
- c) CUSTODIA – kod čuvanja, odgovornost bez obzira na krivnju

REGULA: *CULPA LATA DOLO AQUIPARATUR* – *Krajnja nepažnja izjednačuje se s namjerom.*

- UTILITETNO NAČELO – stranka koja je od pravnog posla imala korist odgovara strože

REGULA: *CUIUS COMMODUM, EIUS PERICULUM* – *Čija korist, njegov rizik.*

2) ZAKAŠNJENJE – MORA

A) MORA DEBITORIS – zakašnjenje dužnika

- dužnik svojom krivnjom, bez opravdana razloga, u vrijeme dospelosti nije ispunio svoju činidbu
- PERPETUATIO OBLIGATIONIS – dužnik nakon zakašnjenja odgovara i za slučajnu propast stvari – obveza je trajna
- PURGATIO MORAE – prestanak: dužnik se oslobađa ako naknadno ponudi, a vjerovnik primi, ispunjenje činidbe

B) MORA CREDITORIS – zakašnjenje vjerovnika

- ako bez opravdana razloga odbije ponuđeni primitak činidbe
- dužnikova odgovornost se smanjuje – odgovara samo za DOLUS, a ne za CULPA ili čak za CUSTODIA
- kada je činidba imala novčani karakter, dužnik je mogao otkloniti svaku odgovornost, pa i plaćanje zateznih kamata, ako bi novac zapečatio – OBSIGNATIO PECUNIAE i deponirao ga kod nekoga – troškovi čuvanja padali su na teret vjerovnika
- PURGATIO MORAE – nastupa kada vjerovnik naknadno izjavi da će primiti činidbu koju je ranije odbio

ACTIONES ADIECTICIAE QUALITATIS

- pretorske tužbe protiv imaoaca vlasti

- podiže ih VJEROVNIK protiv IMAOCA VLASTI u vezi obveza koje je poduzela OSOBA U VLASTI (rob ili sin)

- 1) ACTIO DE PECULIO – vjerovnik se može namiriti iz PEKULIJA (do visine pekulija)
- 2) ACTIO DE IN REM VERSO – vjerovnik se može namiriti DO VISINE KORISTI koja je ušla u GOSPODAREVU IMOVINU – vremenski neograničena upotreba
- 3) ACTIO EXERCITORIA, ACTIO INSTITORIA – protiv VLASNIKA BRODA, odnosno neke UGOSTITELJSKE, TRGOVAČKE ili OBRTNIČKE RADNJE – za obveze koje je sklopila osoba koju je vlasnik postavio za POSLOVOĐU – neograničena upotreba
- 4) ACTIO TRIBUTORIA – protiv imaoaca vlasti za poslove što ih je sklopila osoba u vlasti koja se tom prilikom koristila i SREDSTVIMA IMAOCA VLASTI.
- PEKULIJ OSOBE U VLASTI SE DIJELI (DISTRIBUTORIA) između IMAOCA VLASTI i TREĆIH VJEROVNIKA – razmjerno namirenje
- 5) ACTIO QUOD IUSSU – protiv imaoaca vlasti ako je on NAREDIO SKLAPANJE OBVEZNOPRAVNOG POSLA
- imaoac vlasti odgovara neograničeno i solidarno (s onim tko je sklopio posao)

OBVEZE IZ KONTRAKATA

- staro rimsko pravo ističe pravilo da iz običnog, jednostavnog sporazuma stranaka ne može nastati obveza –
REGULA: EX NUNDO PACTO OBLIGATIO NON NASCITUR – *Iz samog pakta ne nastaje obveza.*

- Tek onda kada je sporazum između stranaka bio zadjeven u određenu formu, izazivao je učinke, stvarao obvezu i zbog toga bio nazvan – CONTRACTUS

- u daljnjem razvoju rimskog obveznog prava, pojam CONTRACTUS počinje se pomalo širiti i na odnose izvan užeg područja formalističkih poslova IURIS CIVILIS

- potrebni elementi za sklapanje kontrakata:

- a) CONSENSUS
- b) LITTERIS – uz konsenzus – sporazum stranaka, zahtjeva i zadovoljenje određene forme
- c) VERBIS – uz konsenzus – sporazum stranaka, zahtjeva i zadovoljenje određene forme
- d) RE – uz konsenzus – sporazum stranaka, zahtjeva i zadovoljenje određene forme

- KONSENZUALNI KONTRAKTI – nastaju samim sporazumom volja stranaka (CONSENSUS), bez obzira na neki određeni oblik

- učinak obveze osniva se na volji i međusobnom povjerenju stranaka (CONSENSUS, BONA FIDES)

REALNI KONTRAKTI

- KAUZALNI PRAVNI POSLOVI – zadovoljavaju određenu socijalnu svrhu koja je i neposredno vidljiva
- nastaju neformalnom predajom stvari od strane vjerovnika dužniku, uz obvezu ovog posljednjeg da vrati bilo istu količinu stvari, bilo samu stvar koju je dobio
 - obvezni odnos nastaje PREDAJOM STVARI – sam sporazum pravno ne obvezuje
- JEDNOSTRANO OBVEZUJUĆI ODNOSI (načelno) – budući da obveza nastaje tek onda kad je vjerovnik predao stvar, jedino je dužnik obavezan da stvar (istu ili u istoj količini) vrati
- nastaju samo onda kada se stvar daje u namjeri da se tako utemelji OBVEZA – kada se stvar daje CONTRAHENDI CAUSA, a ne u slučaju kada se stvar predaje u nastojanju da se obveza ispuni ili da prestane
- PREDAJA STVARI ima učinak:
 - a) prijenosa vlasništva (zajam – tradicijom, fiducija – mancipacijom ili in iure cessijom)
 - b) prijenos posjeda (ugovor o zalogu)
 - c) ustupanju stvari u detenciju (ostava, posudba)
- spadaju u NEGOTIA BONA FIDEI (osim MUTUUM – zajam, koji je STRICTI IURIS)

MUTUUM (zajam)

- realni kontrakt koji nastaje time što jedna stranka – ZAJMODAVAC predaje drugoj stranki – ZAJMOPRIMCU određenu svotu novca ili zamjenjivu stvar u VLASNIŠTVO s OBVEZOM da dužnik vrati vjerovniku jednaku količinu stvari iste vrste i kakvoće
- davanje stvari se može izvršiti i indirektno
- mora postojati SUGLASJE VOLJA
- načelno LUKRATIVAN (besplatan) pravni posao, BEZ KAMATA koje su se mogle dodatno ugovoriti STIPULACIJOM
- CONTRACTUS UNILATERALIS (jednostrano obvezujući ugovor) – samo obvezuje dužnika vratiti
 - dužnik sam snosi posljedice gubitka, propasti stvari
- jedini realni ugovor STRICTI IURIS
- za ostvarenje tražbina iz zajma, VJEROVNIK ima pravo na:
 - a) ACTIO CERTAE CREDITAE PECUNIAE – ako je predmet zajma novac
 - b) ACTIO CERTAE REI – ako se činidba sastoji u predaji druge stvari
- SC MACEDONIANUM – zabranjuje davanje zajma sinu u vlasti bez odobrenja oca (krajem 1. st.)
 - takav je pravni posao bio civilnopravno valjan, ali je tužitelj bio odbijen unošenjem prigovora – EXCEPTIO SC MACEDONIANI ili je pretor uskratio tužbu – DENEGATIO ACTIONIS
 - ako bi otac dug priznao i platio, ili ako bi to učinio sin pošto bi postao osoba SUI IURIS, ili netko treći – nije se moglo tražiti vraćanje isplaćenog – značenje OBLIGATIO NATURALIS

- drugi oblici zajma:

1) POMORSKI ZAJAM – FENUS NAUTICUM, PECUNIA TRAIECTICIA

- preuzet iz grčkih i orijentalnih pomorskih običaja
- vjerovnik daje dužniku novac radi nabave određene robe i njezina prijevoza (robe ili novca) pomorskim putem
- sve dok roba ili novac nisu bili isporučeni na odredište, sav rizik padao je na zajmodavca
 - on je od brodarka mogao tražiti vraćanje zajma samo ako je pomorski pothvat uspio

2) FIDUCIA

- u klasično doba – REALNI UGOVOR po kojemu je jedna strana ustupala MANCIPIJOM ili IN IURE CESSIJOM stvar u VLASNIŠTVO, uz dužnikovu obvezu da tu istu stvar vrati kada određeni uvjeti budu ispunjeni
- vrste:
 - a) FIDUCIA CUM CREDITORE – prva faza razvoja založnog prava – CONTRACTUS PIGNERATICIUS
 - b) FIDUCIA CUM AMICO – način za osiguranje čuvanja stvari – DEPOSITUM (ostava) ili davanja stvari na besplatnu upotrebu – COMMODATUM (posudba)

DEPOSITUM (ostava)

- realni kontrakt koji nastaje tako da jedna stranka – DEPONENT, predaje drugoj stranci – DEPOZITARU svoju pokretnu stvar na BESPLATNO ČUVANJE, uz obvezu da je ovaj na zahtjev ili nakon isteka određenog roka, vrati
- predmet ugovora je POKRETNNA STVAR – bilo potrošna, bilo nepotrošna
- LUKRATIVAN (besplatan) pravni posao
 - u slučaju naplate – prelazi u NAJAMNE UGOVORE (LOCATIO CONDUCTIO)
- na stvari koju je primio, DEPOZITAR stječe samo DETENCIJU
 - nema posjedovnu zaštitu
 - primljenu stvar ne smije upotrebljavati, jer onda čini – FURTUM USUS
 - po UTILITETNOM načelu, odgovara samo za DOLUS i CULPA LATA (u postklasici)
- DEPOZITAR nema pravo kompenzacije niti zadržati stvar, ali po ACTIO DEPOSITI CONTRARIA – može tražiti naknadu izdataka koje je imao u vezi čuvanja stvari – po tome je ostava – CONTRACTUS BILATERALIS INAEQUALIS (nepotpuno dvostrano obvezujući ugovor) na temelju BONA FIDEI
- DEPONENT ima pravo na ACTIO DEPOSITI DIRECTA, te odgovara za svaku krivnju

- vrste:

- a) DEPOSITUM IRREGULARE – nastaje kada se na čuvanje ostavljaju potrošne stvari, uz dogovor da depozitar te stvari može potrošiti, pa deponentu vratiti samo istu količinu i vrstu stvari (najčešći slučaj kada je predmet predaje bio novac)
- b) DEPOSITUM MISERABILE – kada netko zbog izvanrednih okolnosti nastalih uslijed nepogoda ili nesreća (požar, brodolom, pobuna...) ne može tražiti osobu od povjerenja da joj prepusti stvar na čuvanje, već stvar mora povjeriti slučajnoj osobi
 - pretor protiv depozitara dopušta upotrebu – ACTIO IN DUPLUM (na dvostruki iznos)
 - u Justinijanovom pravu – ACTIO IN DUPLUM je dopuštena samo onda kada je depozitar doložno poricao da je stvar primio na čuvanje, a inače se koristila ACTIO IN SIMPLUM (na jednostruki iznos)
- c) DEPOSITUM IN SEQUESTREM – kada su stranke u sporu oko određene stvari odlučile da ju povjere nekom trećem na čuvanje do okončanja spora, uz obvezu depozitara – SEKVESTRA da je vrati onome od deponentata koji uspije u sporu ili onome u čiju se korist ostvari neki uvjet
 - predmet može biti i NEKRETNINA
 - sekvestar POSJEDUJE stvar – uživa POSJEDOVNU ZAŠTITU

COMMODATUM (posudba)

- realni kontrakt kojim jedna stranka – KOMODANT predaje drugoj – KOMODATARU određenu stvar na BESPLATNU UPOTREBU, s time da je primalac nakon određenog, odnosno primjerenog roka ili dogovorene upotrebe, vrati
- predmet posudbe mogu biti (načelno) samo NEPOTROŠNE stvari bilo pokretne, bilo nepokretne
 - *IZUZETAK: POTROŠNE stvari se mogu dati u posudbu samo u slučaju kada se ustupaju radi pokazivanja pred drugima – COMMODATUM VEL POMPAM VEL OSTENTATIONEM
- LUKRATIVAN (besplatan) pravni posao
- KOMODATAR primljenu stvar drži kao DETENTOR
 - nema posjedovnu zaštitu
 - snosi redovne troškove održavanja stvari – izuzetni troškovi padaju na teret komodanta
 - odgovara za SVAKU KRIVNJU (uključujući i CUSTODIU, osim u slučaju više sile – VIS MAIOR) – komodant odgovara samo za DOLUS i CULPA LATA
- COMMODATUM je CONTRACTUS BILATERALIS INAEQUALIS (nepotpuno dvostrano obvezujući ugovor) na temelju BONA FIDEI

- zaštita:

- a) ACTIO COMMODATI DIRECTA – pomoću koje KOMODANT traži vraćanje stvari
- b) ACTIO COMMODATI CONTRARIA – KOMODATAR može tražiti eventualnu naknadu većih izdataka i to kompenzacijom – COMPENSATIO i retencijom – RETENTIO (zadržavanje stvari do namirenja duga od komodanta koji je nastao zbog izuzetnih troškova glede stvari) – zbog čega je posudba nepotpuno dvostrano obvezujući ugovor

- KOMODANT nije morao biti i vlasnikom stvari dane na posudbu

CONTRACTUS PIGNERATICIUS (ugovor o zalogu)

- realni kontrakt koji nastaje time što jedna stranka (zalagodavac/založni dužnik) predaje drugoj (zalogoprimcu/založnom vjerovniku) određenu stvar u POSIJED radi OSIGURANJA IZVJESNE TRAŽBINE, s time da ona istu stvar mora vratiti kada založni odnos prestane

- OBIJE SU STRANKE U POSJEDU – posjed je shvaćen kao pravo

- zalagodavac – zalogoprimac – stvarnopravni odnos – ERGA OMNES
 ↓ ↓
- založni dužnik – založni vjerovnik – obveznopravni odnos – INTER PARTES

- pravni posao po načelima BONA FIDEI koji je u klasičnom pravu zaštićen tužbom – ACTIO IN FACTUM

- CONTRACTUS BILATERALIS INAEQUALIS (nepotpuno dvostrano obvezujući ugovor) sa dvije tužbe:

- a) ACTIO PIGNERATICIA DIRECTA – zalagodavac (založni dužnik) zahtijeva vraćanje založene stvari ili eventualni višak – SUPERFLUUM (ako je stvar prodana)
- b) ACTIO PIGNERATICIA CONTRARIA – zajmoprimcu služi radi ostvarivanja eventualnih potraživanja s naslova izdataka za stvar i naknade štete nastale od stvari

- založni vjerovnik može i zadržati zalog čak i nakon podmirenja tražbina ako je dužnik prema njemu imao još neke druge dugove

- puko zadržavanje stvari – RETENCIJA kojom vjerovnik vrši pritisak na dužnika da mu podmiri tražbinu – PIGNUS GORDIANUM

- odgovornost:

- a) založnog vjerovnika za DOLUS, CULPA i CUSTODIA
- b) založnog dužnika za eventualnu štetu i troškove

LITERARNI KONTRAKTI

- spadaju u NEGOTIA STRICTI IURIS
- FORMALISTIČKI i (načelno) APSTRAKTNI pravni poslovi
- obveza nastaje UPISOM u određenu knjigu – obvezna PISANA FORMA (**REGULA: AD SOLLEMNITATEM** – Radi valjanosti (pravnog posla).)
- nastaju u posljednjem stoljeću republike i iz prakse iščezavaju vrlo brzo (još u doba principata)
- stvaraju obvezni učinak čak i ako ne dođe do realizacije stvarnog ekonomskog cilja, niti prave volje stranaka

EXPENSILATIO – NOMEN TRANSCRIPTITIUM

- obveza nastaje upisivanjem u vjerovnikovu blagajničku knjigu podataka o izdacima učinjenim u korist neke treće osobe – OBLIGATUS

CHIROGRAPHUM

- PISMENA ISPRAVA koncipirana subjektivno u prvom licu jednine, koju izdaje i potpisuje dužnik, te ju predaje vjerovniku

SYNGRAPHAE

- Akt koncipiran objektivno u trećem licu (u obliku zapisnika) koji potpisuju obje stranke, pa svaka od njih zadržava po jedan primjerak u kojem se potvrđuje da jedna osoba duguje drugoj određeni iznos
- sadrži APSTRAKTNU OBVEZU – DISPOZITIVNI KARAKTER (obvezuje sama po sebi)

VERBALNI KONTRAKTI

- nastaju izgovaranjem ODREĐENIH RIJEČI za koje se i veže njihova valjanost
- stvaraju obvezni učinak čak i ako ne dođe do realizacije stvarnog ekonomskog cilja, niti prave volje stranaka

STIPULATIO

- nastaje PITANJEM i SUKLADNIM ODGOVOROM
- izvorno strogo FORMALISTIČKI pravni akt APSTRAKTNE naravi
- početno je valjalo upotrebljavati glagol SPONDERE, pa se i prvi oblik stipulacije nazivala – SPONSIO
- stranke:
 - vjerovnik – STIPULATOR (REUS STIPULANDI)
 - dužnik – PROMISOR (REUS PROMITENDI)
- FORMA: nazočnost obje strane i striktan odgovor – SPONDEO! (obećajem!) – prihvata ponude u potpunosti
- početno se odnosi na NOVAC, a kasnije služi u svrhu različitih pravnih poslova

- zaštita:

- a) EXCEPTIO DOLI – prigovor prijevare dan tuženiku koji se stipulacijom obvezao dati nepostojeći zajam (tj. obvezao se vratiti zajam koji uopće nije primio)
- b) QUERRELLA NON NUMERATAE PECUNIAE – dužnikova tužba zbog neisplaćenog novca (npr. neisplaćeni zajam na koji se dužnik obvezao stipulacijom) unutar godine dana
- c) EXCEPTIO NON NUMERATAE PECUNIAE – tužba u kojoj tužitelj mora dokazati ne samo sklapanje stipulacije, već i to da je zajam dan.
 - ovim oblicima zaštite "uzdrmana" je apstraktna narav stipulacije

- još u klasično doba se mora STIPULACIJA pismeno oblikovati – dokazna isprava (**REGULA: AD PROBATIONEM** – Radi dokazivanja.)

- stipulacijska obveza je NIŠTAVA ako:

- a) se odnosi na vrijeme poslije smrti jedne ili druge stranke
- b) se stranka koja obećaje obvezala da će netko treći nešto učiniti
- c) je primatelj primio obećanje u korist trećega

- dopuštalo se da neka treća osoba – ADSTIPULATOR još jednom identičnom stipulacijom primi obećanje u korist prvog vjerovnika

- ADSTIPULATOR može primiti dugovni iznos, ali ga mora nakon toga izručiti pravom vjerovniku

KONSENZUALNI KONTRAKTI

- nastaju običnim sporazumom – CONSENSUS – običnom suglasnošću volja, uzajamnim obećanjem

- s vremenom postali utuživi – pretor im pruža zaštitu
- to su ubit četiri pakta uzdignuta na nivo kontrakata

- podjela:

- 1) EMPTIO VENDITIO (kupoprodaja)
- 2) LOCATIO CONDUCTIO (najam)
- 3) SOCIETAS (ortakluk)
 - 1), 2), 3) – CONTRACTUS BILATERALIS AEQUALIS – potpuno (nužno) dvostrano obvezujući ugovori- SINALAGMATIČNI
- 4) MANDATUM (nalog) – CONTRACTUS BILATERALIS INAEQUALIS – nepotpuno dvostrano obvezujući ugovor

- budući da nastaju običnim sporazumom, tako mogu i prestati:

- kad se stranke, prije nego što je jedna od njih ispunila svoj dio činidbe – DUM RES INTEGRA SIT, dogovore da odustanu – MUTUUS DISSENSUS

- konsenzualni kontrakti su NEFORMALNI i KAUZALNI pravni poslovi u skladu s BONA FIDEI
- za EMPTIO VENDITIO (kupoprodaju), LOCATIO CONDUCTIO (najam) i SOCIETAS (ortakluk) vrijedi da:
 - jedna stranka nije mogla od druge zahtjevati izvršenje njene činidbe ako sama nije prethodno ispunila svoj dio
 - ako bi jedna strana ispunila svoj dio obveze, nije mogla zahtjevati vraćanje (kao kod inominantnih kontrakata) već samo da i druga strana ispuni svoj dio činidbe
- učinak obveze se osniva na volji i međusobnom povjerenju stranaka (CONSENSUS + BONA FIDES)

EMPTIO VENDITIO (kupoprodaja)

- CONTRACTUS BILATERALIS AEQUALIS (potpuno dvostrano obvezujući ugovor)
- KONSENZUALNI i KAUZALNI ugovor na temelju BONA FIDEI

REGULA: *CONVENTIO PREFICIT EMPTIONEM – Kupnja nastaje sporazumom.*

- PREDAJOM STVARI OBVEZNI ODNOS PRESTAJE – predaja stvari od prodavaoca kupcu znači ispunjenje njegova djela činidbe, a time i do prestanka obveze nastale sklapanjem ugovora o kupoprodaji
- sklopljeni ugovor po klasičnom pravu izaziva obveznopravne učinke – stranke mogu jedna od druge zahtjevati samo da međusobno ispune svoje obveze (jedna da izvrši predaju stvari – TRADITIO, a druge da isplati cijenu – PRETIUM)
 - prije izvršenja predaje, kupac nema nikakvo neposredno pravo na stvar – tek nakon tradicije primalac postaje stvarnopravni ovlaštenik, tj. vlasnik ili barem BONAE FIDEI POSSESSOR
- nastaje tako što jedna stranka – VENDITOR (prodavatelj) obvezuje prepustiti drugoj stranci – EMPTORU (kupcu) – MIRNO UŽIVANJE neke stvari, a druga stranka se obvezuje isplatiti kupovnu cijenu – PRETIUM
- bitan je MOMENT ZAKLJUČENJA, SPORAZUM – CONSENSUS
- bitni elementi (ESSENTIALIA NEGOTII) kupoprodaje:
 - 1) RES (stvar) – mora biti RES IN COMMERCIIUM (stvar u pravnom prometu)
 - može biti:
 - a) EMPTIO SPEI – BEZUVJETNA KUPNJA – kupovina buduće stvari koja još nije nastala, a i nemora nastati, pri čemu sav rizik pada na kupca – ALEATORNI pravni posao (sadrži element sreće)
 - b) EMPTIO REI SPERATAE – KUPNJA BUDUĆE STVARI – koja mora nastati – uvjetni pravni posao – međusobna prava i obveze će nastati ukoliko se kupljena stvar zaista i pojavi

2) PRETIUM (cijena) koja:

- a) mora biti izražena u NOVCU – NUMERATA PECUNIA
- b) mora biti ODREĐENA ili barem ODREDIVA – PRETIUM CERTUM
- c) mora biti ISTINITA – PRETIUM VERUM
- d) ne mora odgovarati stvarnoj vrijednosti stvari – PRETIUM IUSTUM (u klasičnom razdoblju)
 - u Justinijanovom pravu – ako je cijena niža od ½ prave vrijednosti stvari nastaje – PRIKRATA PREKO POLOVICE po kojoj prodavatelj može zahtjevati raskid ugovora uz vraćanje kupovnine, kupac to sprječava nadoknadom do pune cijene (kao FACULTAS ALTERNATIVA)

- obveze kupca su:

- a) PLATITI KUPOVNINU – ugovorenu cijenu za prodani predmet, tj. prenijeti vlasništvo nad svotom novaca koja predstavlja kupovnu cijenu na prodavatelja
- b) PLATITI KAMATE – koje teku od trena predaje stvari

- obveze prodavatelja su:

- a) osigurati kupcu mirno uživanje stvari – HABERE LICERE (a ne prijenos vlasništva, jer se onda radi o PERMUTATIO [zamjena] što je INOMINANTNI KONTRAKT)
- b) izručiti kupcu stvar
- c) odgovarati za PRAVNE i STVARNE MANE STVARI

- ODGOVORNOST PRODAVATELJA:

- ako prodana stvar – SPECIES (individualno određena stvar) propadne bez krivnje prodavatelja, on će biti oslobođen obveze prema kupcu, koji će ipak biti dužan platiti kupovninu – EMPTIONE PERFECTA u skladu s načelom **REGULA: PERICULUM EST EMPTORIS** – Rizik pada na kupca.

- Načelo se primjenjuje od trenutka PERFEKTNOSTI ugovora o kupoprodaji (ne poklapa se uvijek s trenutkom sklapanja ugovora)

1) odgovornost za PRAVNE MANE

- EVIKCIJU – kada netko treći ima na predanoj stvari prioritarno pravo ili veće pravo od samog prodavatelja (npr. treća osoba je vlasnik stvari, pa podiže REI VINDICATIO na štetu kupca)

- a) ako bi netko treći pokrenuo vlasničku parnicu protiv MANCIPIATORA (stjecatelja stvari) zahtjevajući predaju stvari, on je o tome trebao obavjestiti prodavatelja koji bi parnicu preuzeo na sebe ili pomogao tuženome

- ako je stvar na koncu bila oduzeta kupcu, on je posebnom penalnom tužbom – ACTIO AUCTORITATIS mogao zahtjevati da mu prodavatelj nadoknadi dvostruku vrijednost plaćene kupovnine
- b) prodavatelj je i kod konsenzualne kupoprodaje preuzimao odgovornost posebnom STIPULACIJOM za smetnje mirnog posjeda, odnosno oduzimanje stvari
 - odgovornost se obično utvrđivala u dvostrukom iznosu kupovnine – STIPULATIO DUPLAE (za vrijednije stvari)
- c) u klasičnom pravu, kupac može pomoću ACTIO EMPTI natjerati prodavatelja da mu nadoknadi cjelokupni imovinski interes zato što mu nije osigurao miran posjed i onda kada do EVIKCIJE nije došlo, ali je kupac nakon sklapanja ugovora saznao da mu je prodavatelj svjesno prodao tuđu stvar

- prije predaje stvari, prodavatelj odgovara za SVAKU KRIVNJU, u klasičnom pravu i za CUSTODIU izuzevši VIS MAIOR (višu silu); po postklasičnom i Justinijanovom pravu za DOLUS, CULPU LATU i za CULPA LEVIS IN ABSTRACTO (odgovornost se procjenjuje prema stupnju pažnje koju ulaže DILIGENS PATER FAMILIAS), ali ne i za slučajnu propast stvari – CUSTODIU

2) odgovornost za STVARNE, FAKTIČNE MANE

- a) kada stvar nema svojstva za koja se obično u prometu pretpostavlja da ih ima
- b) kada stvar nema svojstva za koje se utvrdilo da ih ima prilikom sklapanja ugovora
- c) kada stvar sadrži takve nedostatke koji bitno umanjuju njezinu vrijednost

- nedostaci su morali biti skriveni
- prodavatelj nije na njih upozorio kupca
- nedostaci su morali postojati u času sklapanja ugovora

- najstariji oblik odgovornosti bio je ograničen na pitanje veličine – vrijednosti stvari

- odgovornost za mane stvari, bez posebnog ugovora o tome, ograničavala se samo na dolozne (deliktne) postupke prodavatelja

- kupac tužbom (ACTIO EMPTI) traži naknadu štete

- KURULSKI EDILI traže da prodavatelj mora javno objaviti mane i nedostatke (inače odgovara u dvostrukoj vrijednosti)

- kasnije se uzima da prodavatelj odgovara za mane bez obzira da li ih je objavio – kupac ne može tražiti naknadu štete već putem:

- a) ACTIO REDHIBITORIA – raskid ugovora u roku od 6 mjeseci
- b) ACTIO QUANTI MINORIS (AESTIMATORIA) – razmjerno smanjenje kupovne cijene u roku od jedne godine

- SIMPLARIA VENDITIO – jednostavna, obična kupoprodaja stvari male vrijednosti na koju se jamstva za faktične mane ne odnose
- dodatni PAKTI UZ KUPOPRODAJU – PACTA ADIECTA
- da bi bili valjani, moraju biti sklopljeni odmah, zajedno sa sklapanjem osnovnog ugovora – PACTA IN CONTINENTI
 - a) IN DIEM ADDICTO – kupoprodaja s pravom prodavatelja da traži boljeg kupca
 - prvi kupac ima FACULTAS ALTERNATIVA – pravo isplatiti onoliko koliko nudi bolji kupac i tako održati ugovor na snazi
 - b) LEX COMMISSORIA – sporazum na temelju kojeg prodavatelj sebi zadržava pravo da od ugovora odustane ako mu kupac u određenom roku ne plati kupovninu
 - c) PACTUM DISPLICENTIAE – kupnja na ogled – kupac može raskinuti ugovor ako mu se kupljena stvar ne bude svidjela
- ti su uglavci u početku shvaćeni najprije kao SUSPENZIVNI UVJETI
- u klasičnom periodu – takav ugovor o prodaji sklopljen je bezuvjetno uz dodatni REZOLUTIVNI UGLAVAK

LOCATIO CONDUCTIO (najam)

- CONTRACTUS BILATERALIS AEQUALIS (potpuno dvostrano obvezujući ugovor)
- KONSENZUALNI i KAUZALNI ugovor na temelju BONA FIDEI
- nastaje tako što se jedna stranka obvezuje da će za određeni novčani iznos – MERCES, drugoj stranki:
 - a) prepustiti na UPOTREBU i KORIŠTENJE određenu STVAR
 - LOCATIO CONDUCTIO REI (zakup)
 - LOCATOR – stranka koja je dala stvar
 - CONDUCTOR – stranka koja je primila stvar
 - b) izvršiti neku radnju
 - LOCATIO CONDUCTIO OPERIS (ugovor o djelu)
 - LOCATOR – stranka koja je naručila posao
 - CONDUCTOR – stranka koja je izvršila posao
 - c) dati u najam svoju radnu snagu
 - LOCATIO CONDUCTIO OPERARUM (ugovor o službi)
 - LOCATOR – radnik koji iznajmljuje svoju radnu snagu
 - CONDUCTOR - poslodavac

- posebnosti uz:

a) LOCATIO CONDUCTIO REI (zakup)

- zakupnik (CONDUCTOR) nema posjed stvari koju je uzeo u zakup, pa neće biti zaštićen ako zakupodavac (LOCATOR) stvar proda trećemu, te taj želi zakupnika odstraniti:

REGULA: EMPTIO TOLLIT LOCATUM – Kupnja poništava zakup.

- zakupnik odgovara za DOLUS, CULPA, CUSTODIA, a ne odgovara jedino za VIS MAIOR

b) LOCATIO CONDUCTIO OPERIS (ugovor o djelu)

- naručitelj (LOCATOR) daje materijal, izvođač (CONDUCTOR) se obvezuje da će napraviti proizvod

- izvođač odgovara za DOLUS i CULPA, te oni obrtnici koji čiste, krpaju i glačaju odjeću odgovaraju i za CUSTODIU

c) LOCATIO CONDUCTIO OPERARUM (ugovor o službi)

- razmjerno ograničeno; najteže poslove obavljaju robovi, a intelektualne aktivnosti – OPERAE LIBERALES se nisu mogle davati u najam za plaću, već je njihovo nagrađivanje bilo stvar počasti – HONORARIUM

- zaštita putem: a) ACTIO LOCATI

b) ACTIO CONDUCTI

SOCIETAS (ortakluk)

- CONTRACTUS BILATERALIS AEQUALIS (potpuno dvostrano obvezujući ugovor)

- KONSENZUALNI i KAUZALNI ugovor na temelju BONA FIDEI

- nastaje time što dvije ili više stranaka – ortaka (SOCII) udružuju SREDSTVA ili RAD (ili oboje) obvezujući se da će postići određenu GOSPODARSKU KORIST

- CONSORTIUM – stara rimska porodična zajednica

- ERCTO NON CITO – nepodijeljena imovina braće nakon smrti PATRIS FAMILIAS

- vrste:

a) SOCIETAS OMNIUM BONORUM – zajednica cjelokupne SADAŠNJE i BUDUĆE imovine bez obzira da li je do nje došlo RADOM ili SLUČAJEM (EX FORTUNA – nasljedstvom, darovanjem)

b) SOCIETAS QUAESTUS – zajednica BUDUĆE imovine stečene POSLOVNOM djelatnošću – inače, najrašireniji oblik

c) SOCIETAS ALICUIUS NEGOTIATIONIS – zajednica imovine i rada poradi obavljanja određene vrste poslova – SOCIETAS UNIUS REI – zajednica u vezi s jednom stvari ili jednim pravnim poslom

d) SOCIETAS UNIVERSALIS QUAESTUS – zajednica cjelokupne BUDUĆE imovine bilo POSLOVNOM DJELATNOŠĆU bilo na DRUGI NAČIN (npr. nasljedstvo)

- unosi članova (ortaka) ne moraju biti jednaki, ali nije dopušteno sudjelovanje članova koji nebi baš ništa unijeli

- bitan je dogovor ortaka – AFFECTIO SOCIETALIS

- dobit:

- COMMUNICATIO LUCRI ET DAMNI – svaki član jednako sudjeluje i u dobitima i u gubicima – dijeli se ovisno o sporazumu, a ako nije ništa ugovoreno, onda na jednake djelove
- SOCIETAS LEONINA – zabranjeni oblik udruživanja u kojemu netko samo snosi štete ili gubitke, bez udjela u dobitima

- odgovornost:

- u klasičnom pravu – međusobna odgovornost za DOLUS
- u Justinijanovom pravu – za DOLUS, CULPA LATA, CULPA LEVIS IN CONCRETO (pažnja koju pojedinac pokazuje prema svojim vlastitim stvarima)
- u pomorstvu: svi vlasnici prevožene robe moraju nadoknaditi štetu onom vlasniku čiji je teret bio žrtvovan za spas lađe

- zaštita:

- a) ACTIO PRO SOCIO – povlači INFAMIU i u klasičnom pravu dovodi do prestanka ortakluka
- b) ACTIO COMMUNI DIVIDUNDO – tužba za podijelu suvlasništva u ortakluku

- prestanak:

- 1) STEČAJ pojedinog ortaka
- 2) prestaje svakom promjenom nekog od sudionika
- 3) smrću, te CAPITIS DEMINUTIO MAXIMA / MEDIA
 - ako nakon otpadanja jednog člana ostali produže ortakluk ili na njegovo mjesto dođe njegov nasljednik, sklapa se NOVI UGOVOR (ako nasljednik stupi na mjesto ostavitelja – ipak odgovara za obveze umrlog, ali ima i pravo na tražbine)
- 4) ISTEKOM ROKA
- 5) USPUNJENJEM UVJETA ili CILJA
- 6) jednostavnim otkazom – RENUNTIATIO (ne u ne-vrijeme, suglasnim sporazumom svih članova – CONTRARIUS DISSENSUS)

MANDATUM (nalog)

- CONTRACTUS BILATERALIS INAEQUALIS (nepotpuno dvostrano obvezujući ugovor)

- KONSENZUALNI i KAUZALNI ugovor na temelju BONA FIDEI

- LUKRATIVAN pravni posao – jedini konsenzualni kontrakt koji nije SINALAGMATIČAN

- nastaje time što se jedna stranka – MANDATAR obvezuje drugoj – MANDANTU (DOMINUS NEGOTII) da će BESPLATNO za njega izvršiti neki (pravni) posao uz eventualnu naknadu TROŠKOVA i ŠTETE

- prema trećim osobama MANDATAR se mogao legitimirati posebnim ovlaštenjem – PUNOMOĆ koju mu izdaje MANDANT

- odgovornost:

- MANDATARA za DOLUS, a kasnije i za SVAKU KRIVNJU (pa i CULPA LEVIS) – ako je imao troškove i izdatke mogao je tražiti naknadu, zbog čega je MANDATUM - nepotpuno dvostrano obvezujući ugovor

- zaštita:

- a) ACTIO MANDATI DIRECTA – tužba BONA FIDEI koju podiže MANDANT
- b) ACTIO MANDATI CONTRARIA – tužba koja MANDATARU služi za naknadu eventualnih izdataka i pretrpljene štete

- prestanak:

- 1) istek roka
- 2) izvršenje naloga
- 3) smrt jedne od strana
- 4) jednostrani otkaz mandataru – RENUNTIATIO (ne smije biti dan u ne-vrijeme ili doložno)
- 5) opozivom mandanta - REVOCATIO

INOMINANTNI KONTRAKTI

- BEZIMENI, NEIMENOVANI KONTRAKTI – u ranije doba nisu imali određeni naziv

- NEFORMALNI, KAUZALNI kontrakti na temelju BONA FIDEI

- usporedba s:

- KONSENZUALNIM KONTRAKTIMA – za nastanak obveze nije dovoljna sama suglasnost volja – CONSENSUS, već jedna od stranaka mora ispuniti svoju činidbu
- REALNIM KONTRAKTIMA – činidba se ne mora sastojati u predaji stvari, već prestacija stranke može biti i neko drugo činjenje ili propuštanje

- nastaju kada postoji NUDUM PACTUM i IZVRŠENJE ČINIDBE JEDNE STRANE – tada postoji obveza i druge strane da ispuni činidbu na koju se obvezala

- činidba se sastoji od DARE i FACERE:
 - a) DO UT DES (obostrana činidba na DARE)
 - b) DO UT FACIAS (činidba jedne stranke na DARE, te protučinidba druge stranke na FACERE)
 - c) FACIO UT DES (činidba jedne stranke na FACERE, te protučinidba druge stranke na DARE)
 - d) FACIO UT FACIAS (obostrana činidba na FACERE)
- s vremenom, pojedini odnosi dobivaju imena – PROPRIUM NOMEN, PROPRIA APPELLATIO
- u početku nisu bili neposredno utuživi
 - stranka koja je ispunila svoj dio činidbe nije mogla drugu natjerati da to isto učini, već je načelno, samo mogla zahtijevati vraćanje (naknadu) onog što je dala ili učinila
 - a) ako je činidba na DARE – davanje stvari, koristi se CONDICTIO OB REM DATI (kao kod CONDICTIONES SINE CAUSA) – traži se POVRAT STVARI
 - b) ako je činidba na FACERE, koristi se ACTIO DOLI – traži se NAKNADA ŠTETE (a ne prinudno izvršenje činidbe)
- do neposredne utuživosti dolazi početkom klasičnog razdoblja putem:
 - a) ACTIO IN FACTUM – pretorska zaštita
 - b) ACTIO CIVILIS INCERTI – civilnopravna zaštita
 - c) obje gornje Justinijan ujedinjuje u ACTIO PRAESCRIPTIS VERBIS
- Dioklecijan ih potvrđuje konstitucijom – takvi su odnosi uzdignuti i priznati kao kontrakti

PERMUTATIO (zamjena)

- DO UT DES
- jedna stranka predaje drugoj u VLASNIŠTVO određenu STVAR uz obvezu druge strane da i ona UČINI ISTO – prenese vlasništvo neke druge stvari kao protučinidbu
- SINALAGMATIČAN ugovor – CONTRACTUS BILATERALIS AEQUALIS, negotia BONA FIDEI
- odgovornost: obje stranke međusobno za SVAKU KRIVNJU (obje imaju jednak interes i korist od pravnog posla), za PRAVNE i FAKTIČNE mane stvari, ali ne i za PREKOMJERNO OŠTEĆENJE

AESTIMATUM (nalog prodaje)

- DO UT FACIAS
- vlasnik predaje drugome svoju STVAR uz obvezu da je primalac PRODA pa vlasniku vrati DOGOVORENI IZNOS, a sebi zadrži eventualni VIŠAK
- samom PREDAJOM primalac postaje DETENTOR

TRANSACTIO (nagodba)

- nastaje kada dvije stranke DOGOVORNO RIJEŠE neki sporni međusobni odnos tako da svaka od njih NEŠTO PROPUSTI (ne čine jedna drugoj određene usluge)
- po svom učinku izjednačava se s PRESUĐENOM STVARI

PRECARIUM (prekarij)

- nastaje kada jedna stranka prepušta drugoj na UPOTREBU određenu STVAR uz mogućnost OPOZIVA
- PREKARIST uživa POSJEDOVNU ZAŠTITU koja ide samo protiv trećih osoba, a ne i protiv davaoca stvari
- ukoliko prekarist ne želi vratiti stvar na poziv, protiv njega se koristi INTERDICTUM DE PRECARIO i REI VINDICATIO

DATIO AD EXPERIUNDUM (davanje na probu)

- jedna stranka daje drugoj određenu STVAR da bi ju ova ISPITALA, utvrdila njene KVALITETE, radi EVENTUALNE KUPOPRODAJE (buduće)
- usporedba s – PACTUM DISPLICENTIAE
 - PACTUM DISPLICENTIAE ima ulogu REZOLUTIVNOG UVJETA kod pravnog posla koji je već počeo proizvoditi svoje posljedice
 - DATIO AD EXPERIUNDUM je SAMOSTALAN pravni posao koji tek eventualno (u budućnosti) može dovesti do kupoprodaje

PACTA (pakti)

- obveze koje nastaju sporazumom stranaka – CONSENSUS, ali kojima nije dugo vremena bila priznavana utuživost, te koji i nakon priznanja svojstva utužive obveze nisu bili uzdignuti na nivo kontraktata
- u najstarije doba imali su učinak samo na području obveza nastalih iz delikata
- kasnije civilnu utuživost stječu tzv. DODATNI SPORAZUMI koji su sklapani odmah s glavnim poslom (PACTUM IN CONTINENTI, tj. PACTA ADIECTA)

- podjela:

- 1) PACTA ADIECTA (početno uz kupoprodaju)
- 2) PACTA PRAETORIA – pretorski pakti kojima utuživost priznaje pretor putem ACTIO IN FACTUM (najviše izvora u EDICTUM PERPETUUM)
 - a) CONSTITUTUM DEBITI – neformalno obećanje da će neki već POSTOJANI NOVČANI DUG (bilo svoj, bilo tuđi) platiti u određeno (ranije) vrijeme – ako se radi o tuđem dugu, ima učinak poručanstva
 - b) RECEPTUM NAUTARUM, CAUPONUM ET STABULARIORUM – neformalno preuzeta obveza brodarka, gostioničara i vlasnika staja (koja se kasnije predmnijevala), kojom oni, bez obzira na svoju krivnju, preuzimaju odgovornost za stvari što su ih putnici unijeli u brod,

gostionicu ili staju – po klasičnom pravu odgovaraju za slučaj (CASUS), ali ne i za VIS MAIOR

- c) RECEPTUM ARBITRII – između stranaka u sporu i izabranog arbitra se stvara obveza preuzimanja dužnosti ARBITRAŽE i DONOŠENJA ODLUKE
- d) RECEPTUM ARGENTARII – BANKAR preuzima obvezu da će platiti DUG svog KLIJENTA
- e) PACTUM IURISIURANDI – stranke se sporazumjevaju o POLAGANJU odlučujuće ZAKLETVE kojom se okončava njihov spor

3) PACTA LEGITIMA – utuživost dobivaju carskim konstitucijama

- a) COMPROMISSUM – stranke se sporazumjevaju da će neki MEĐUSOBNI SPOR riješiti, ne u redovnom sudskom postupku već ARBITRAŽNO – dobio utuživost tek u Justinijanovom pravu
- b) POLLICITATIO DOTIS – obećanje MIRAZA – ima ga pravo tražiti suprug
- c) POLLICITATIO DATIONIS – obećanje DAROVANJA

DAROVANJE

- u klasičnom pravu – NIJE POSEBAN TIP pravnog posla, već pravni posao kojim se PRENOSI VLASNIŠTVO, OSNIVA ili UKIDA OBVEZA

- pravni razlog:

- a) BESPLATNO POVEĆANJE IMOVINE OBDARENOGA
- b) SMANJENJE IMOVINE DAROVATELJA

- LEX CINCIA iz 203. g. pr. Kr. OGRANIČAVA VISINU DAROVANJA

- jedino je dopušteno darivati bez ograničenja rođake do 5. stupnja i još neke druge u prvom redu srodne osobe
- nije dozvoljeno ni darivanje među supružnicima – ni sklapanje simuliranih ugovora (fiktivna kupnja)

OBVEZE IZ DELIKATA

- DELICTUM – protupravno djelo iz kojeg, zbog povrede pravno zaštićenih dobara, nastaju posljedice bez obzira na volju počinitelja

- podjela:

1) JAVNI – DELICTA PUBLICA, CRIMINA

- u posebnom javnom postupku progoni ga država, a za njega se izriče javna kazna – POENA PUBLICA
- izdaja, ubojstvo oca obitelji

- mogu je uz VLASNIKA podići i DRUGI koji imaju interes da stvar sačuvaju
 - u Justinijanovom pravu – ACTIONES MIXTAE – sadrži zahtjev za vraćanje stvari (naknadu vrijednosti u jednostrukom iznosu), te kaznu u trostrukom iznosu
- u slučaju oduzimanja stvari kod POBUNE ili NEMIRA kazna ide na dvostruki iznos u roku od jedne godine, a nakon toga na jednostruku naknadu

INIURIA (namjerna povreda tuđe osobnosti)

- namjerna povreda tuđe osobnosti – fizičke i moralne
- koristi se pretorska tužba: ACTIO INIURIARUM AESTIMATORIA
 - sucima – RECUPERATORES je prepušteno da PO SLOBODNOM UVJERENJU procjene visinu kazne za svaki pojedini slučaj
 - strogo je OSOBNA – aktivno i pasivno nenasljeđiva
 - KUMULATIVNA – može biti tužen svaki pojedini počinitelj
 - koristi se u roku od 1 godine, a osuđenog stiže INFAMIA

DAMNUM INIURIA DATUM (šteta nanijeta protupravno)

- protupravno oštećenje tuđe stvari
 - LEX AQUILIA donosi jedinstven način kažnjavanja
 - šteta mora biti nanijeta neposredno – DAMNUM CORPORE CORPORI DATUM
 - tužba: ACTIO LEGIS AQUILIAE – može je upotrijebiti samo VLASNIK uništene ili oštećene stvari
- za DELIKTE OSOBA U VLASTI odgovara IMALAC VLASTI tako što je obvezan NADOKNADITI ŠTETU ili oštećenom PREDATI OSOBU u vlasti koja je počinila delikt
- odgovara osoba koja je imalac vlasti nad osobom u vlasti u TRENUTKU PODIZANJA TUŽBI (ne u vrijeme počinjenja delikta) – **REGULA: NOXA CAPUT SEQUITUR** – *Šteta prati počinitelja.*
- NOXAE DEDITIO se izvršava MANCIPIJOM
 - ROB prelazi u VLASNIŠTVO oštećenog
 - SIN prelazi pod VLAST oštećenog (donekle slično ropstvu – IN CAUSA MANCIPI – te može tražiti da bude OSLOBODEN nakon što ODRADI NOVČANU KAZNU)

delikti po PRETORSKOM PRAVU

DOLUS (prijevarno dovođenje u zabludu)

- svako NAMJERNO učinjeno djelo čiji je cilj da drugi bude IMOVINSKI OŠTEĆEN
- zaštita:
 - a) ACTIO DOLI (ACTIO DE DOLO) – penalna tužba koja ide samo za NAKNADOM ŠTETE
 - pravni posao obavljen uz DOLUS bio je po propisima IURIS CIVILIS i dalje valjan

- mogla se koristiti protiv svih koji su dolozno postupali
 - na temelju ove tužbe, tuženi je morao platiti kaznu u visini vrijednosti štete koju je nedužna stranka pretrpjela zato što je bila prijevarno dovedena u zabludu
 - SUPSIDIJARNA tužba – mogla se primijeniti samo onda kada nije bilo drugog pravnog sredstva za zaštitu oštećenog
 - osuda povlači INFAMIJU – ne dolazi u obzir između osoba u rodbinskom odnosu
 - aktivno i pasivno NENASLJEDIVA
 - sadrži ARBITRARNU KLAUZULU – tuženi uspostavom ranijeg stanja može izbjeći osudu i posljedice
 - vremenski ograničena na rok od 1 godine
- b) EXCEPTIO DOLI – prigovor prijevare kojeg upotrebljava oštećeni ako je protivna strana prva pokrenula postupak zahtjevom za ispunjenje ugovora što ga je sklopila postupivši prijevarno na štetu tuženog
- c) RESTITUTIO IN INTEGRUM OB DOLUM – uspostava ranijeg stanja na zahtjev oštećene strane (tužitelja)

METUS (prijetnja)

- nastaje kada jedna strana PROTUPRAVNO, UPOTREBOM SILE ili PRIJETNJOM da će učiniti neko zlo, prisili drugu stranu da na ŠTETU SVOJE IMOVINE – SKLOPI neki pravni posao ili PODUZME, odnosno PROPUSTI neko drugo djelo
- zaštita:
 - a) ACTIO QUOD METUS CAUSA – tužba za VRAĆANJE IMOVINE koja je nekom bila oduzeta silom ili prijetnjom
 - podiže ju oštećeni da bi od tuženog dobio naknadu u ČETVEROSTRUKOM IZNOSU ako je pokrenuo postupak u roku od 1 godine, a nakon toga koristi se ACTIO IN FACTUM na jednostruki iznos
 - penalni karakter, nije infamirajuća
 - sadrži RESTITUTORNU KLAUZULU
 - nije aktivno nasljediva – protiv nasljednika se može koristiti samo u obujmu bogaćenja
 - kad je bilo više počinitelja – pravilo o kumuliranju tužbe
 - b) EXCEPTIO QUOD METUS CAUSA – ako je oštećeni bio tužen
 - c) RESTITUTIO IN INTEGRUM OB METUM – vraćanje u prijašnje stanje

ALIENATIO IN FRAUDEM CREDITORUM (prijevano oštećenje vjerovnika)

- zaštita:

- a) INTERDICTUM FRAUDATORIUM – vjerovnik može zahtjevati vraćanje stvari što ih je prezaduženi dao trećim osobama, ako su ove znale da on time oštećuje vjerovnika
- b) RESTITUTIO IN INTEGRUM – upravitelju imovine prezaduženog
- c) ACTIO PAULIANA – njome se mogu pobijati poslovi kojima je prezaduženi povećao svoju pasivu ili smanjio aktivu – dužnik je morao biti svjestan da odgovarajućim pravnim poslovima oštećuje svoje vjerovnike

KVAZIDELIKTI

IUDEX QUI LITEM SUAM FECIT

- slučaj kada sudac – IUDEX PRIVATUS kome je povjereno rješavanje određenog spora ne donese presudu na vrijeme ili pak zlonamjerno ili iz nepažnje donese presudu kojom je jedna strana oštećena
- sudac je osobno bio dužan stranci nadoknaditi štetu na temelju – ACTIO IN FACTUM

ACTIO DE POSITIS ET SUSPENSIS

- upotrebljava se protiv vlasnika ili zakupca kuće na kojoj je s ulične strane nešto obješeno što je moglo pasti i povrijediti prolaznike

ACTIO DE EFFUSIS VEL DEIECTIS

- kada je iz stana nešto IZLIVENO ili IZBAČENO na ulicu pa je time izazvana šteta
- pokreće se protiv imaoaca stana (vlasnika ili stanara)
- kazna na DVOSTRUKI iznos nastale štete

ACTIO LUCRI ET DAMNI ADVERSUS NAUTAS, CAUPONES ET STABULARIOS

- odgovaraju: BRODARI, GOSTIONIČARI i IMAOCI STAJA ako bi putnik, koji se kod njih smjestio, pretrpio štetu zbog KRAĐE, OZLJEDE, OŠTEĆENJA STVARI kad su štetu nanijele OSOBE U SLUŽBI ili OSOBE KOJE SU KOD NJIH TRAJNO STANOVALE
- štetu je počinila osoba od njihova povjerenja – CULPA IN ELIGENDO

VARIAE CAUSARUM FIGURAE

- Gaj: INSTITUTIONES – obveze iz različitih, drugih pravnih osnova
- Justinijanova kodifikacija: - KVAZI-KONTRAKTI (OBLIGATIONES QUASI EX CONTRACTU)
- KVAZI-DELIKTI (OBLIGATIONES QUASI EX DELICTO)

KVAZIKONTRAKTI

- iz njih slijedi priznata, utuživa obveza ali se ne osnivaju na prethodnom sporazumu stranaka – CONSENSUS – razlika u usporedbi s kontraktima

- vrste:

- 1) NEGOTIORUM GESTIO (posloводство bez naloga)
- 2) COMMUNIO INCIDENTS (slučajna zajednica)
- 3) CONDICTIONES SINE CAUSA (bezrazložno bogaćenje)
- 4) OBLIGATIONES EX TUTELA (obveze iz tutorstva)
- 5) OBLIGATIONES EX LEGATUM (obveze iz legata)
 - LEGATUM PER DAMNATIONEM
 - LEGATUM SINEDI MODO

COMMUNIO INCIDENTS (slučajna zajednica)

- OBVEZNI ODNOS koji nastaje kada se dvije osobe ili više njih BEZ PRETHODNOG DOGOVORA (AFFECTIO SOCIETALIS) nađu u SUVLASNIČKOM POLOŽAJU u pogledu neke STVARI ili IMOVINE

- najvažniji razlog iz kojeg nastaje: - MIJEŠANJE STVARI (COMMIXTIO, CONFUSIO)
- NASLJEDIVANJE

- dva pravna odnosa između sudionika:

- 1) SUVLASNIŠTVO – STVARNOPRAVNI KARAKTER
- 2) neka druga međusobna prava i dužnosti – PRAESTIONES PERSONALES (naknada šteta u slučaju kada ih za zajedničke potrebe snosi jedan sudionik, podjela koristi i plodova, odgovornost za štetu i sudionicima i trećima, mogućnost i uvjeti raskida zajednice...) – OBVEZNOPRAVNI KARAKTER

- svaki sudionik dužan je snositi skupne troškove nastale na stvari i odgovornosti za štetu

- sudionici jedan drugome odgovaraju za CULPA LEVIS IN CONCRETO (kao i kod SOCIETAS)

- tri vrste, tipa tužbi za raskid takvih zajednica – IUDICIA DIVISORIA:

- 1) među SUNASLJEDNICIMA – ACTIO FAMILIAE ERISCUNDAE
- 2) među SUVLASNICIMA – ACTIO COMMUNI DIVIDUNDO
- 3) među SUSJEDIMA – ACTIO FINIS REGUNDORUM

ACTIONES DUPLICES – svakom od njih mogao je biti osuđen ne samo tuženi, već i tužitelj – svaka strana se pojavljuje u ulozi tuženog i tužitelja – ACTIONES MIXTAE (stvarnopravne i obveznopravne tužbe)

CONDICTIONES SINE CAUSA (bezrazložno bogaćenje)

- OBVEZNI ODNOS koji nastaje time što jedna stranka stekne nešto iz IMOVINE druge stranke iako za to NEMA PRAVNE OSNOVE ili je OSNOVA iz određenih razloga PRESTALA
- kvazikontrakt – zbog primanja bez osnove redovito na drugoj stranci nastaje obveza vraćanja, a do samog odnosa nije načelno došlo suglasnošću volja stranaka

- za povrat bezrazložne činidbe pretor dozvoljava apstraktno formulirane tužbe – CONDICTIO(NES)

- tužbe u kojima se nije navodio pravni razlog u slučajevima u kojima tužitelj nije mogao upotrijebiti nikakvo drugo pravno sredstvo da bi dobio stvar ili imovinu koja se nalazila kod drugoga
- po klasičnom pravu – mogla se koristiti samo onda kada je do bezrazložnog bogaćenja došlo prijenosom vlasništva (obveza na DARE) – CONDICTIO CERTAE REI (za stvar), CONDICTIO CERTAE PECUNIAE (za novac)
- tek u postklasičnom pravu – mogla se upotrijebiti i CONDICTIO INCERTI u slučaju neosnovanog bogaćenja po nekoj drugoj osnovi
- u Justinijanovom pravu – nazivaju se CONDICTIONES SINE CAUSA

- vrste:

1) CONDICTIO INDEBITI

- služila je onda kada je netko u ISPRIČIVOJ ZABLUDI isplatio NEDUGOVANO misleći da je dužan
- ako pogrešnog uvjerenja nema – nastalo je DAROVANJE
- ako je primatelj svjestan da duga nema – onda je to KRAĐA

2) CONDICTIO CAUSA DATA CAUSA NON SECUTA

- u predjustinijansko doba – CONDICTIO OB CAUSAM DATORUM
- upotrebljava se za vraćanje stvari ili imovine koju je netko dao drugome OČEKUJUĆI neki DOGAĐAJ ili PRAVNI POSAO koji je IZOSTAO
 - davanje miraza (DOS) u očekivanju sklapanja braka
 - slučaj kada je netko dao određenu stvar drugome u očekivanju da će mu taj drugi također uzvratiti davanjem stvari, nekom drugom činidbom; ali do toga nije došlo (izostao jedan od inominantnih kontrakata) – po Justinijanovom pravu može se upotrijebiti i ACTIO PRAESCRIPTIS VERBIS

3) CONDICTIO OB TURPEM VEL INIUSTAM CAUSAM

- može se zahtijevati vraćanje stvari koja je dana iz NEMORALNIH RAZLOGA uz pretpostavku da je samo PRIMANJE NEMORALNO, ne i davanje

- ako su postupci objiju strana nemoralni ili ako je davatelj postupio nemoralno – stvar ostaje u rukama posjednika

4) CONDICTIO OB CAUSAM FINITAM

- tužba koja se može upotrijebiti onda kada je PRAVNA OSNOVA DAVANJA postojala pri sklapanju pravnog posla (kada imovina nije prešla s jedne strane na drugu bez nekakve osnove ili uz ništavu, zabranjenu pravnu osnovu)
- vraćanje onoga što je bilo izručeno kao DAROVANJE, ali je kasnije taj pravni posao opozvan zbog NEZAHVALNOSTI

5) CONDICTIO FURTIVA

- premda kradljivac ne postaje AKTOM KRAĐE VLASNIKOM ukradene stvari, dopušta se da vlasnik stvar traži od njega kondikcijom
- OKRADENI je posebnom kaznenom tužbom – ACTIO FURTI tražio da se kradljivac osudi na kaznu u visini DVOSTRUKE ili ČETVEROSTRUKI VRIJEDNOSTI ukradene stvari, ali ne i vraćanje stvari
- za povrat stvari koristi se:
 - a) REI VINDICATIO – vlasnička tužba
 - b) CONDICTIO FURTIVA – okradeni ne dokazuje vlasništvo, već traži da se utvrdi obveza kradljivca da vrati stvar
 - uvedena zbog odbojnosti prema kradljivcima
- osim toga, u klasičnom pravu pretor dozvoljava i ACTIO IN FACTUM

NEGOTIORUM GESTIO (poslovodstvo bez naloga)

- nastaje time što jedna stranka – NEGOTIORUM GESTOR obavlja po svojoj SLOBODNOJ VOLJI poslove druge stranke – DOMINUS NEGOTII bez prethodnog naloga i sporazuma

- osnovna obilježja:

- obavljanje tuđeg posla – NEGOTIUM ALIENUM
- obavljanje kao rezultat njegove SAMOSTALNE i SLOBODNE VOLJE
- posao se treba obaviti korisno – UTILITER za DOMINUS NEGOTII (objektivno)
- nije se tražilo da i konačni ishod bude uspješan
- LUKRATIVAN (besplatan) pravni posao

- NEGOTIORUM GESTOR obavlja tuđe poslove unatoč izričitoj zabrani DOMINUS NEGOTII:

- u klasičnom pravu:
 - poslovodi treba nadoknaditi izdatke ako je posao obavio korisno, koristi se proširena tužba – ACTIO UTILIS

- u Justinijanovom pravu:
 - poslovođa ne može tražiti naknadu, osim kada je izvršio neku JAVNU OBVEZU ili SAHRANIO MRTVACE (pomoću ACTIO FUNERARIA može tražiti naknadu od nasljednika)

- odgovornosti osobe NEGOTIORUM GESTORIS – poslovođe bez naloga:

- dužan je položiti račun DOMINUS NEGOTII i predati mu sve što je u obavljanju posla postigao
- odgovara za svaku krivnju – OMNIS CULPA
- samo za DOLUS i CULPA LATA odgovara poslovođa koji je spriječio nenadoknadivu štetu koja je mogla zadesiti DOMINUS NEGOTII
- dužan je započeti posao privesti kraju

- zaštita:

- a) ACTIONES IN FACTUM – NEGOTIORUM GESTIOR je mogao od DOMINUS NEGOTII tražiti naknadu izdataka nastalih obavljanjem poslova
- b) ACTIO IN IUS CONCEPTA (tužba u skladu s BONA FIDEI)
- c) ACTIO NEGOTIORUM GESTORUM DIRECTA – pripada DOMINUS NEGOTII
- d) ACTIO NEGOTIORUM GESTORUM CONTRARIA – pripada POSLOVOĐI koji zahtjeva naknadu troškova i izdataka u vezi s obavljanjem posla

- BITNO je da se obavlja TUĐI POSAO

- iznimno, ako se i ne radi o tuđem poslu, DOMINUS NEGOTII može poslovodstvo naknadno odobriti – RATIHABITIO, pa će poslovođa bez naloga u tom slučaju imati sudsku zaštitu

- ako je poslovodstvo za gospodara bilo KORISNO, on će morati poslovođi NADOKNADITI TROŠKOVE

OBLIGATIONES EX TUTELA (obveze iz tutorstva)

- nakon prestanka tutorstva između TUTORA i DOTADAŠNJEG ŠTIĆENIKA nastaje OBVEZNI ODNOS

- TUTOR mora priložiti ŠTIĆENIKU – RAČUN O UPRAVLJANJU NJEGOVIIM IMOVINOM, te eventualno mu nadoknaditi štetu koju je učinio

- zaštita:

- a) ACTIO TUTELAE DIRECTA – pripada šticićeniku
- b) ACTIO TUTELAE CONTRARIA – pripada tutoru

OBLIGATIONES EX LEGATUM (obveze iz legata)

- ako je ostavitelj OPORUKOM u obliku LEGATA ostavio neku stvar ili pravo LEGATARU, između njih nastaje OBVEZNOPRAVNI ODNOS – DUŽNOST NASLJEDNIKA da LEGAT ISPUNI

- zaštita:

- a) ACTIO CERTI EX TESTAMENTO – ako je predmet legata ODREĐENA stvar
- b) ACTIO INCERTI EX TESTAMENTO – ako se radi o UNAPRIJED NEODREĐENOJ stvari

POSTUPOVNO PRAVO

- podjela:

- 1) LEGISAKCIJSKI postupak
- 2) FORMULARNI postupak
- 3) KOGNICIJSKI (EKSTRAORDINARNI) postupak

REGULE:

RES IUDICATA PRO VERITATE ACCIPITUR – Konačna presuda drži se istinitom.

ACTORE NON PROBANTE, REUS ABSOLVITUR – Ako tužitelj ne dokaže, tuženog se oslobađa.

LEGISAKCIJSKI POSTUPAK

- odvijao se u vrijeme starog civilnog prava

- LEGISAKCIJE – formalističke usmene izjave pred magistratom popraćene točno određenim kretnjama

- postupak legisakcija se vodio na pet načina:

- za postupak utvrđivanja prava:

- 1) LEGISACTIO SACRAMENTO
- 2) LEGISACTIO PER IUDICIS POSTULATIONEM – služila za utvrđivanje opstojnosti obveza iz stipulacije
- 3) LEGISACTIO PER CONDICTIONEM – služila za utvrđivanje opstojnosti obveza kod novčanih i drugih dugovnih odnosa

- za izvršenje presude:

- 4) LEGISACTIO PER MANUS INIECTIONEM
- 5) LEGISACTIO PER PIGNORIS CAPIONEM

- LEGISACTIO SACRAMENTO – najstarija vrsta legisakcije

▪ podjela na:

- a) LEGISACTIO SACRAMENTO IN REM – služi za utvrđivanje opstojnosti nakog stvarnog prava, nasljednog prava ili obiteljske vlasti
- b) LEGISACTIO SACRAMENTO IN PERSONAM – služi za utvrđivanje opstojnosti nekog duga tuženika prema tužitelju

- LEGISACTIO SACRAMENTO IN REM

- obilježja:

- obje strane tvrde svoje pravo (npr. ako je tužitelj tvrdio da je vlasnik sporne stvari, isto to morao je tvrditi i tuženi)
- stranke u sporu izazivaju jedna drugu na okladu, pa će sudac zapravo suditi o okladi (neizravno i o samom predmetu spora)
- TUŽITELJ je dužan da navede pravni razlog, pravni temelj na osnovi kojega je vlasnik (npr. darovanje, prodaja, nasljedstvo...) – u drugom dijelu postupka – APUD IUDICEM (pred sucem) to treba i dokazati
- TUŽENI nije dužan da navodi svoj pravni temelj – on u legisakcijskom postupku mora ustvrditi svoje pravo, ali ga ne mora i dokazivati. **REGULA: ACTORI INCUMBIT PROBATIO** – *Tužitelj dokazuje (a ne i tuženi).*
- postupak se odvija u dva dijela:
 - a) IN IURE – pred magistratom – utvrđuje se sudac, stranke, njihova tvrđenja i objekt spora
 - b) APUD IUDICEM – pred sucem – stranke iznose svoje tvrdnje i dokaze i sudac donosi presudu
- u početku se primjenjivao samo na sporove o pokretninama, a kasnije je proširen i na nekretnine
- u postupku pred magistratom, tuženi napušta posjed sporne stvari, a pretor ga zatim dodjeljuje privremeno jednoj od stranaka (ona daje jamce protivniku u pogledu privremenog posjeda u eventualnih plodova)

- izvršenje presude:

- a) za deliktne i ugovorne dugove – izvršenje na osobi dužnika – korištena legisakcija PER MANUS INIECTIONEM (izbjegavanje manusinjekcije: davanje VINDEKSA – stupa na mjesto tuženoga u sporni pravni odnos, odgovara za dvostruki iznos vrijednosti sporne stvari)
- b) LEGISACTIO PER PIGNORIS CAPIONEM – izvršenje na stvarima tuženoga

FORMULARNI POSTUPAK

- pojavljuje se u doba republike

- u postupku više NEMA formalističkih, ritualnih kretnji i gesta, već pretor i stranke NEFORMALNO utvrđuju postupovnu formulu – FORMULA

- u FORMULU se ne unosi samo tužiteljev zahtjev - ACTIO, već i prigovor tuženoga – EXCEPTIO, tj. okolnosti istaknute protiv tužiteljeva zahtjeva – **REGULA: REUS EXCIPIENDO FIT ACTOR** – *Tuženi postaje tužiteljem davanjem prigovora.*
- formula je bila u PISMENOM OBLIKU
- ona je osnova za sučevu djelatnost

- dvodioba postupka:

- 1) IN IURE – pred magistratom – utvrđivanje opravdanosti tužiteljeva zahtjeva, suradnja s tuženim u pogledu sastavljanja formule, te imenovanje suca
- 2) APUD IUDICEM – pred sucem – provodi se dokazni postupak i izriče presuda

- pozivanje na sud:

- tužitelj poziva tuženoga pred magistrata – IN IUS VOCATIO, tuženi se mora tom pozivu pokoriti ili dati – VINDEKSA
- u slučaju da se ne odazove i neda vindeksa, pretor dozvoljava penalnu akciju i dozvoljava tužitelju privremeni posjed nad imovinom tuženoga – MISSIO IN BONA REI SERVANDAE CAUSA

- postupak IN IURE:

- pred magistratom tužitelj traži od pretora da mu odobri postupak protiv tuženoga – POSTULATIO ACTIONIS – ako je tužiteljev zahtjev opravdan, pretor odobrava akciju – ako je ona predviđena pretorskim ediktom (u slučaju da nije predviđena pretorskim ediktom – pretor dozvoljava ACTIO IN FACTUM)
- tuženi će u tom slučaju:
 - a) ili poreći pravnu osnovu tužbenog zahtjeva, odnosno činjenično stanje (u ovom slučaju – bezuvjetno se slaže s tim da se upusti u parnicu)
 - b) ili će priznati tužiteljeve navode, ali će ustvrditi određene okolnosti koje se protive tužiteljevu zahtjevu (traži uvrštenje EXCEPTIO u postupovnu formulu)
 - c) ili će priznati tužiteljev zahtjev (u tom slučaju postaje CONFESSUS – onaj koji je u parnici priznao, te se izjednačuje s osuđenim na osnovi presude suca – IUDICATUS)
- ako tuženi odbije upustiti se u postupak – ne može se protiv njega dignuti tužba i voditi postupak, no pretor odobrava prisilna sredstva (zatvor, privremeni posjed nad imovinom tuženoga...)
- ako se tuženi složio s time da uđe u postupak – pretor izdaje dekrat kojime određuje suca – IUDICIUM DARE i utvrđuje PRAVNO i ČINJENIČNO stanje spora u formuli
- stranke se s formulom moraju složiti – LITIS CONTESTATIO – izjave stranaka kojima se slažu s formulom su bile neformalnog karaktera, te nisu imale karakter ugovora – bile su upućene magistratu (ako se tuženi nije složio s formulom, stizale bi ga pretorske mjere slične onima za tuženikovo odbijanje ulaženja u spor)

- glavna posljedica LITIS CONTESTATIO je da se spor koji je vođen na taj način, nije mogao po drugi put voditi – **REGULA: NE BIS IN IDEM** – *Ne može se dva puta voditi isti spor.*
- FORMULA – pretor imenuje suca, te utvrđuje pravne i činjenične okolnosti o kojima ovisi sučeva odluka
 - svaka akcija je imala svoju vlastitu formulu (proglašavane u pretorskim ediktima)
 - u slučaju da neka ediktina formula nije u cijelosti pokrivala činjenično stanje spora, pretor bi se po odobravanju akcije i utvrđivanju formule služio analogijom – isti naziv akcije je zadržan uz neznatnu promjenu – ACTIONES UTILES
 - ako u ediktu nije postojala formula, a pretor je želio dati zaštitu za taj tužbeni zahtjev, odobravao je akciju i formulu koje je sastavljao potpuno samostalno – opisivanjem stvarnog stanja, takve akcije nazivaju se – ACTIONES IN FACTUM
 - glavni sastavni djelovi formule:
 - a) **INTENTIO** – tužiteljev zahtjev (nema tužbe bez intencije)
 - b) **DEMONSTRATIO** – kod intencije na INCERTUM – točno opisivanje činjeničnog stanja
 - c) **CONDEMNATIO** – ovlašćuje se suca na donošenje presude ili oslobođenja
 - d) **ADIUDICATIO** – u diobenim parnicama (ACTIO FAMILIAE ERISCUNDAE, ACTIO COMMUNI DIVIDUNDO) i akcijama za utvrđivanje granica (ACTIO FINIUM REGUNDORUM) – ovlašćuje se suca da dodijeli vlasništvo
 - e) **EXCEPTIO** – isticanje neke okolnosti u prilog tuženoga, a koja je uperena protiv tužiteljeva zahtjeva
 - f) **PRAESCRIPTIO** – ograničavanje tužbenog zahtjeva
 - formule pojedinih akcija: (v. Boras – Margetić, Rimsko pravo, str. 204-207)
 - a) formula kod PREJUDICIJALNIH akcija (tužbe na utvrđenje)
 - sadrži samo – INTENCIJU – tužiteljev zahtjev
 - tipični nazivi za stranke: AULUS AGERIUS – tužitelj
NUMERIUS NEGIDIUS - tuženik
 - b) formula kod ACTIO CERTAE CREDITAE PECUNIAE (CONDICTIO)
 - INTENCIJA je CERTA– glasi na točno određeni novčani iznos
 - KONDEMNACIJA je stoga također CERTA
 - da je ovo CIVILNA AKCIJA vidi se po izrazu DARE OPORTERE koji se pojavljuje u formuli

- c) formula kod ACTIO VENDITI
- KONDEMNACIJA je INCERTA (neodređena) – što se vidi po izrazu: EIUS (na toliko) koji se pojavljuje u formuli
 - INTENCIJA je INCERTA sadrži izraz: QUIQUID (što god)
 - u ovoj formuli postoji i DEMONSTRACIJA – opis činjeničnog stanja u sporu
- d) formula REI VINDICATIO
- KONDEMNACIJA
 - INTENCIJA – kako je REI VINDICATIO (actio in rem) usmjerena protiv svakoga (ERGA OMNES) – ne spominje se tuženika, već se samo traži da se utvrdi da je tužitelj vlasnik po kviritskom pravu
 - ARBITRARNI KLAUZULA – poziva se tuženika da dobrovoljno ispuni činidbu: ako vrati stvar prije presude – postupak se obustavlja, te ne dolazi do presude, u protivnome sudac donosi presudu koja glasi na NOVČANI IZNOS (a ne izručenje stvari) – u visinu koju će tužitelj utvrditi prisegom → FORMULA ARBITRARIA
- e) formula kod ACTIO PUBLICIANA
- KONDEMNACIJA (arbitrarna klauzula)
 - INTENCIJA
 - FORMULA FICTITIA – pretor fingira protek vremena dosjelogosti te naređuje sucu donijeti presudu
 - REGULA: FICTIO IURIS IDEM OPERATUR QUOD VERITAS** – *Pravna fikcija drži se istinom.*
- f) formula kod ACTIO DEPOSITI
- početno ACTIO IN FACTUM CONCEPTA – zasnovana na činjenici, a kasnije ACTIO IN IUS CONCEPTA – zasnovana na pravu
 - INTENCIJA
 - KONDEMNACIJA je INCERTA jer je pravni posao BONA FIDES
- g) formula kod ACTIO EX STIPULATU (INCERTI) i EXCEPTIO
- INTENCIJA je INCERTA – sadrži izraz QUIQUID (štogod)
 - KONDEMNACIJA je stoga također INCERTA – sadrži izraz EIUS (na toliko)
 - formula sadrži i DEMONSTRACIJU
 - tuženik ističe prigovor – EXCEPTIO – prigovor straha protiv tužiteljeva zahtjeva
 - ovo je tužba civilnog prava, sadrži izraze: DARE, FACERE, OPORTERE

- postupak APUD IUDICEM:

- suca određuje pretor u suradnji sa strankama
- pretor je privatna osoba, bilo koji rimski građanin
- ako se stranke ne mogu sporazumjeti oko odabira suca, tužitelj predlaže tuženiku suca s posebnog službenog popisa – ALBUM IUDICUM SELECTORUM sve dok se ne postigne suglasnost
- ako se ni na taj način ne dođe do suglasnosti, suca se određuje ždrijebom – SORTITIO, pri čemu svaka stranka ima pravo određen broj puta odbaciti – REIECTIO

- u nekim slučajevima (sporovi o slobodi) sudio je porotni sud – RECUPERATORES
- u osobito važnim imovinsko-pravnim stvarima (nasljednopravni sporovi) sudilo je vijeće izbrano među 100, odn. 105 članova uglednog suda - CENTUMVIRI

- sudac privatnik je bio strogo vezan za sadržaj formule, pomaže mu savjet pravnih stručnjaka (CONSILIUM)
- pred sucem se izvode dokazi; tužitelj je dokazivao okolnosti na kojima je temeljio svoj zahtjev, a tuženi okolnosti svog prigovora (EXCEPTIO) – u pogledu težine dokaza, odlučujuća je odluka suca
- sudac je dokaze ocjenjivao po svojoj slobodnoj savjesti
- uz iskaze stranaka, isprave, očevid i vještačenje – osobitu su važnost imali svjedoci
- svjedoke je pred sud pozivala stranka i saslušavala ih pred sucem
- svjedok nije bio dužan odazvati se pozivu stranke, ali ako se radilo o svjedoku koji je prisustvovao formalističkim aktima civilnoga prava (gesta per aes et libram) – bio je dužan da se odazove pozivu

- PRESUDA je bila KONAČNA (u formularnom postupku nije postojala dvostepenost) – ujedno formalno i materijalno pravomoćna

- izvršenje presude:

- u pravilu nad cjelokupnom imovinom dužnika (mada je još uvijek i postojalo izvršenje na osobi osuđenog dužnika)
- izvršenje nad pojedinim predmetima je i u formularnom postupku ostalo iznimkom
- ako tuženik nije izvršio presudu u roku od 30 dana, vjerovnik je protiv njega podizao ACTIO IUDICATI

- ako se tuženik usprotivi toj akciji i upusti se u spor, izlaže se opasnosti LITISKRESTACIJE – ako u novoj parnici izgubi, iznos iz presude se udvostručuje
- izvršenje nad dužnikovom imovinom provodi se prethodnim stavljanjem vjerovnika u posjed dužnikove imovine - MISSIO IN BONA REI SERVANDAE CAUSA, pa ako u daljnih 30 dana dužnik ne plati iznos na koji je osuđen, postaje INFAMAN, a vjerovnici na poziv pretora izabiru među sobom upravitelja dužnikove imovine – MAGISTER BONORUM, koji ju (dužnikovu imovinu) prodaje – VENDITIO BONORUM, dražbom najboljem ponuđaču – BONORUM EMPTOR
- ako je dužnik bez svoje krivnje prezadužen, može se osloboditi presude, izvršenja i infamije, ako uz pretorovu dozvolu, slobodno ustupi svoja dobra vjerovnicima (CESSIO BONORUM) a time da mu se ostavljaju sredstva najnužnija za život

KOGNICIJSKI (EKSTRAORDINARNI) POSTUPAK

- nastaje u klasično doba
- car je uz pomoć svojih organa postepeno preuzimao sudski postupak u svoje ruke
- cijeli se sudski postupak odvijao pred državnim činovnikom kao SUCEM u cijelom rimskom carstvu
- nestaje dvodiobe postupka
- ukinute su formule
- državni sudac je pojedine djelove postupka – izvođenje dokaza i donošenje presude, mogao povjeriti i drugoj osobi – obično podređenom činovniku kao delegiranom sucu – IUDEX PEDANEUS, IUDEX DATUS
- kognicijski postupak je u prvom stupnju načelno vodio provincijski namjesnik – PRAESES PROVINCIAE
- dozvoljena je žalba na višu instancu i konačno čak do cara
- pozivanje na sud je u početku (do sredine 5. st.) još vršio tužitelj – LITIS DENUNTIATIO, a kasnije je tužitelj uručio tužbu (LIBELLUS CONVENTIONIS) sudu, koji ju je zatim dostavljao tuženiku
- nestaje LITISCONTESTATIO (u kognicijskom postupku se za litiskontestaciju smatra da je nastupila kada je tuženi pred sucem odgovorio na tužbu)
- litiskontestacija iz kognicijskog spora nema za posljedicu da se više o istom predmetu ne može voditi spor
- stvorena su čvrsta dokazna pravila kojih se sudac mora držati
- dokaz svjedocima nije prizat kao dovoljno pouzdan, osobito iskaz jednog svjedoka – **REGULA: TESTIS UNUS, TESTIS NULLUS** – *Jedan svjedok, (kao) nijedan svjedok.*
- presuda ne mora glasiti na novac
- izvršenje je nad pojedinim predmetom, a iznimno nad cjelom imovinom

- crkva je u postklasiци dobila izvjesni utjecaj na sudbenost putem EPISCOPALIS AUDIENTIA – tako što su se stranke dobrovoljno podvrgle njegovoj arbitraži

NASLJEDNO PRAVO

- dozvoljena je SLOBODA RASPOLAGANJA IMOVINOM za slučaj smrti
 - rimsko klasično pravo ne priznaje nasljednopravne ugovore (ništavi su ugovori kojima se netko obvezao na to da mu suugovarač bude nasljednik, te ugovori kojima se netko obvezao da će učiniti oporuku određenog sadržaja)
 - tek potkraj republike nekim najbližim srođnicima priznata su određena prava na ostaviteljevu imovinu – razvoj NUŽNOG NASLJEDNOG PRAVA
- nasljeđivanje po CIVILNOM PRAVU:
 - strogo AGNATSKE prirode – pripadnost istoj OČINSKOJ VLASTI
 - civilnopravni nasljednik – HERES preuzima ukupnu AKTIVNU i PASIVNU imovinu ostavitelja i odgovara za SVE DUGOVE ostavitelja (pa makar prelazili i vrijednost nasljeđene imovine)
- nasljeđivanje po PRETORSKOM PRAVU:
 - tolerira i KOGNATSKO SRODSTVO – krvne srođnike
 - nasljednik po pretorskom pravu naziva se BONORUM POSSESSOR
- u slučaju sukoba brava HERES i BONORUM POSSESSORA:
 - 1) prednost ima HERES kod BONORUM POSSESSIO SINE RE
 - 2) prednost ima BONORUM POSSESSOR kod BONORUM POSSESSIO CUM RE
- podjela:
 - 1) INTESTATNO NASLJEĐIVANJE – neoporučno, zakonsko – ostavina prelazi na određene agnatske ili kognatske srođnike samo ako nije bilo oporuke ili ako nije došlo do nasljeđivanja po oporuci
 - 2) TESTAMENTARNO NASLJEĐIVANJE – oporučno – ostavina prelazi na osobu koju je ostavitelj odredio u svojoj oporuci – TESTAMENTUM
 - ako je netko imenovao oporučnog nasljednika samo u dijelu ostavine, a o drugom dijelu ostavine nije ništa odredio – oporučni nasljednik dobiva i preostali dio nasljedstva
- HERES i BONORUM POSSESSOR nasljeđivanjem preuzimaju prava i obveze ostavitelja – SUCCEDERE – stupiti na nečije mjesto. Podjela sukcesije:
 - 1) SUCCESSIO IN UNIVERSUM IUS – stupanje u ukupnost nečijih prava – univerzalna sukcesija
 - 2) SUCCESSIO IN UNAM REM – stupanje u tuđa prava s obzirom na pojedinačnu stvar – singularna sukcesija (a) LEGATUM, (b) FIDEICOMMISSUM

REGULE:

SEMEL HERES, SEMPER HERES – Jednom nasljednik, uvijek nasljednik.

NEMO PRO PARTE TESTATUS, PRO PARTE INTESTATUS DECEDERE POTEST – Nitko ne može umrijeti djelom s oporukom, dijelom bez nje.

NEOPORUČNO NASLJEĐIVANJE

PRIJE ZAKONIKA XII. PLOČA:

- 1) NAJSTARIJI MUŠKI SUUS
- 2) OSOBA POSINJENA ADOPCIJSKOM OPORUKOM
- 3) GENS

PO ZAKONIKU XII. PLOČA:

- 1) NAJSTARIJI MUŠKI SUUS
- 2) OSOBA POSINJENA ADOPCIJSKOM OPORUKOM
- 3) ADGNATUS PROXIMUS
- 4) GENS

- neoporučno nasljeđivanje po CIVILNOM PRAVU:

- 1) SUI – osobe u vlasti ili IN MANU (supruga) bez obzira jesu li muški ili ženski

- ako ih je bilo više, vrijedi princip REPREZENTACIJE:

- sin u vlasti isključuje od nasljeđivanja svoju djecu, a ako je sin prethodno umro – djeca u nasljeđivanju svog djeda imaju ona prava koja bi imao njihov otac
- nasljeđivanje iza žene – iza žene ne postoje SUI (žena ne može imati očinsku vlast)

- SUI nastupaju na nasljedstvo TRENUTKOM SMRTI svog imaooca vlasti BEZ ikakvog posebnog PRIHVATA nasljedstva i čak PROTIV SVOJE VOLJE – NE MOGU ODBITI nasljedstvo

- 2) ADGNATUS PROXIMUS – osoba koja bi s ostaviteljem bila i istoj očinskoj vlasti nekog pretka da taj predek nije u međuvremenu umro

- s muškarcima su izjednačene samo SESTRE

- ako nema ni braće ni sestara, na nasljedstvo se poziva samo idući? muški ADGNATUS PROXIMUS

- ne stječe nasljedstvo automatski, već je bio samo OVLAŠTEN PRIHVATITI nasljedstvo

- ako ga je ODBIO – nasljedstvo se ne nudi daljnjem agnatu, već pripada GENSU

- 3) GENS

- ako nema ni SUI ni ADGNATUS PROXIMUS

- GENS imenuje nekog svog člana kao UPRAVITELJA nasljedstva u ime gensa ili donosi neku drugu odluku

- nasljeđivanje gensa nastaje u kasnoj republici

- nasljedstvo po civilnom pravu stječu SUI mimo svoje volje, pa čak i protiv svoje volje i to u trenutku ostaviteljeve smrti – SUI ET NECESSARII, kao i robovi koji su testamentarno oslobođeni (SERVUS CUM LIBERTATE HERES INSTITUTUS)

- kako je HERES odgovoran za ostaviteljeve dugove čak i iznad vrijednosti ostavine – pretor u doba kasnije republike odobrava za djecu (ali ne i robove) tzv. BENEFICIUM ABSTINENDI – ovlaštenje da ne prime nasljedstvo (pretor ne dopušta vjerovniku ostavitelja akciju protiv nasljednika)
- ostali civilnopravni nasljednici – HEREDES VOLUNTARII stječu nasljedstvo posebnim aktom – PRIHVATOM NASLJEDSTVA;
 - postoje dva pravna instituta;
 - 1) PRIPAD NASLJEDSTVA – DELATIO – nastupa načelno u trenutku smrti ostavitelja – nasljednik stječe pravo da prihvati ili odbije nasljedstvo
 - 2) PRIHVAT NASLJEDSTVA – ADITIO – ACQUISITIO HEREDITATIS – može se izraziti svečanom izjavom – CERTIO u roku koji je odredio oporučitelj (100 dana) ili neformalnim prihvatom – PRO HEREDE GESTIO
 - civilno pravo ne propisuje rok za prihvata, ali pretor na zahtjev ostavinskih vjerovnika određuje rok za razmišljanje – SPATIUM DELIBERANDI
 - u vrijeme između prihvata i pripada, ostavina više ne pripada ostavitelju (jer je umro), ali ni nasljedniku (jer ju [još] nije prihvatio) – HEREDITAS IACENS (ležeća ostavina)
- ako je bilo više HEREDES VOLUNTARII, pa jedan od njih umre, a ne prihvati nasljedstvo – njegov dio prirašta djelovima ostalih sunasljednika – IUS ADRESCENDI
- u slučaju prezaduženosti nasljedstva, HERES VOLUNTARIUS može od pretora tražiti povrat u prijašnje stanje ako je tek naknadno utvrdio da je nasljedstvo prezaduženo
 - vrijedi za maloljetnike do 25 g.
- ostaviteljevim vjerovnicima odobravao je pretor da u roku od 5 godina traže RAZLUČENJE ostavine od nasljednikove imovine – BENEFICIUM SEPARATIONIS – imaju prednost pred nasljednikovim vjerovnicima u odnosu prema razlučenoj ostavini
- TRANSMISSIO IUSTINIANA (u Justinijanovom pravu) – svaki nasljednik koji je umro prije prihvata nasljedstva, prenosi svoje pravo na svoje nasljednike koji su dužni prihvatiti nasljedstvo u roku od godine dana

- senatska mišljenja vezana uz civilno nasljedno pravo

- SC TERTULLIANUM (doba Hadrijana)
 - ŽENA koja NIJE bila u braku IN MANU dobiva civilne nasljednopravne ovlasti u odnosu prema NJENOJ DJECI, uz pretpostavku da je imala IUS LIBERORUM (ako je kao slobodna žena 3 puta rodila)

- SC ORFITIANUM (178. g.)
- DJECA dobivaju civilno nasljedno pravo prema MAJCI u PRVOM NASLJEDNOM REDU, bez obzira na to što djeca i majka koja nije u očinskoj vlasti svoga muža (nije IN MANU) NISU U AGNATSKOM SRODSTVU
- neoporučno nasljeđivanje po PRETORSKOM PRAVU:
- 1) UNDE LIBERI – SUI (djeca) + emancipirana djeca
 - ne nasljeđuju automatski (IPSO IURE), već PRIHVATOM NASLJEDSTVA
 - načelo reprezentacije + NOVA CLAUSULA IULIANI – slučaj za emancipiranog sina čija su djeca ostala u očinskoj vlasti svog djeda → SUI i njegova djeca ZAJEDNIČKI dijele nasljedstvo na JEDNAKE DJELOVE
 - da bi sve nasljednike doveo u isti položaj, pretor za emancipiranog sina uvodi obvezu unošenja posebne (nakon emancipacije) stečene imovine – COLLATIO BONORUM (sve što je emancipirani u času pčeve smrti imao, a što inače bez emancipacije ne bi stekao) u ostavinsku masu
 - pitanje kolacije mogu postaviti samo SUI HEREDES
 - 2) UNDE LEGITIMI – sve one osobe koje bi imale pravo na nasljedstvo po civilnom pravu (SUI i ADGNATUS PROXIMUS, GENTILES)
 - 3) UNDE COGNATI – krvni srodnici do 6., 7. stupnja (za unuke po braći i sestrama)
 - 4) UNDE VIR ET UXOR – bračni drug (supružnici)
 - ako ovlaštenici prvog pretorskog nasljednog reda nisu prihvatili nasljedstvo, ono je bilo ponuđeno ovlaštenicima drugog nasljednog reda – SUCCESSIO ORDINUM
 - u trećem nasljednom redu postojala je tzv. SUCCESSIO GRADUUM – ako najbliži krvni srodnik nije prihvatio nasljedstvo, na nasljedstvo se pozivalo idućeg najbližeg krvnog srodnika
 - pravo na BONORUM POSSESSIO trebalo je iskoristiti u pravilu u roku od 100 dana, a roditelji i djeca ostavitelja u roku od 1 godine
 - BONORUM POSSESSIO UNDE LIBERI je bila jača od civilnog neoporučnog – CUM RE, u svim drugim slučajevima civilni ovlaštenik imao je prednost pred pretorskim nasljednikom

- o ako nije bilo ovlaštenika ni po civilnom ni po pretorskom pravu, nasljedstvo je kao BONA VACANTIA (ošasna imovina) pripala rimskoj državi – AERARIUM POPULI ROMANI, a od ranog principata caru – FISCUS i to ne ko nasljednicima u užem smislu riječi

OPORUČNO NASLJEĐIVANJE

- potrebno je određivanje nasljednika – INSTITUTIO HEREDIS na početku oporuke – bez toga oporuka je NEVALJANA
- u klasično doba više se ne rabe starinski oblici oporučivanja koji su postojali u doba starije republike, tj. u doba zakonika XII. ploča

- vrste MANCIPACIJSKE OPORUKE:

a) STARIJEG TIPa

- oporučitelj prenosi ukupnu svoju sadašnju i buduću imovinu nekoj osobi – FAMILIAE EMPTOR uz nalog na koji će način tu imovinu podijeliti nakon ostaviteljeve smrti
- tobožnji kupac nasljedstva (FAMILIAE EMPTOR) nije nasljednik (od nasljedstva nema nikakve koristi, jedino brigu da ga podijeli u skladu s ostaviteljevim nalogima)
- prvobitnu neotuđivost obiteljske imovine – FAMILIA zamjenila je djeljivost među SUI-ima vjerovatno na jednake dijelove, a nakon toga je dopušteno da se ta imovina podijeli među djecu prema nahodjenju ostavitelja

b) NOVIJEG TIPa

- obuhvaća i obiteljsku imovinu u užem smislu – FAMILIA i ostalu imovinu ostavitelja – PECUNIA
- obavlja se pred 7 svjedoka (5 svjedoka, rimskih građana + libripens + familiae emptor)
- ostavitelj određuje PRAVOG NASLJEDNIKA i izjavljuje NUNCIPATIO – da isprava koju drži u ruci sadrži njegovu volju
- vojnicima je dozvoljeno sastavljanje mancipacijskih oporuka bez ikakvih formalnosti, s time da takva oporuka gubi snagu godinu dana nakon što je vojnik časno napustio službu

- PRETORSKA OPORUKA

- pretor počinje davati zaštitu ispravama koje sadrže POSLJEDNJU VOLJU i koje su ZAPEČAĆENE pečatima 7 svjedoka, premda nije došlo do mancipacije
- ovlašteniku daje pravo samo na BONORUM POSSESSIO SINE RE – do cara ANTONINA PIA (2. st.) koji je BONORUM POSSESSORA štitio s EXCEPTIO DOLI čime je ta BONORUM POSSESSIO postala CUM RE – pretorski ovlaštenik na osnovi takve pismene oporuke ima prednost pred civilnopravnim neoporučnim nasljednikom
- u klasično doba imenovanje nasljednika – INSTITUTIO HEREDIS mora stajati na POČETKU oporuke i to na LATINSKOM JEZIKU (a od 3. st. može i na GRČKOM), te sadržavati riječ HERES - nasljednik

- za nasljednika je mogla biti imenovana samo nedvojbeno određena osoba – PERSONA CERTA (fizička ili NASCITURUS)
 - PERSONA INCERTA ≈ PERSONA IURIDICA (pravna osoba) ne može biti imenovana nasljednikom (*IZNIMKA: ako je gradska općina oslobodila kojeg svog roba, pa ju je on imenovao svojim nasljednikom)

- SUBSTITUTIO VULGARIS – oporučitelj je mogao sebi imenovati nasljednika ako prvoimenovani nije iz nekog razloga nije postao nasljednikom
- SUBSTITUTIO PUPILLARIS – na osnovi svoje očinske vlasti otac je mogao odrediti nasljednika svom nedoraslom djetetu u vlasti, uz pretpostavku da dijete umre prije dolasnosti
 - u klasično doba – imenovani nasljednik je smatran nasljednikom djeteta
 - u postklasično doba – taj nasljednik nasljeđuje ujedno i samog oca obitelji (oporučitelja) ako je nedorasli postao očevim nasljednikom
- SUBSTITUTIO QUASI PUPILLARIS pravo oca imenovati nasljednika svom DESCEDENTU koji je duševno bolestan, ako bi on nakon njega kao takav i umro

- HERES INSTITUTUS – prvotno postavljeni nasljednik
- HERES SUBSTITUTUS – supsidijarni nasljednik

- ako ostavitelj nije imenovao nasljednicima osobe u njegovoj vlasti (SUI-e) ili ih nije isključio – EXHEREDARE, ako ih je mimoišao – PRAETERITIO, oporuka je u cijelosti bil NEVALJANA ili se djelomično mjenjala za slučaj mimoilaženja:
 - SINA U VLASTI – oporuka je po civilnom pravu bila nevaljana, pa se prelazilo na – neoporučno nasljeđivanje
 - KĆERI ili UNUKA U VLASTI – oporuka je valjana – kći ili unuk u vlasti dobivaju svoj NEOPORUČNI DIO uz pretpostavku da je ostavitelj imenovao za nasljednika nekog od SUI-a, a ako je za nasljednika imenovao neku osobu izvan obitelji – EXTRANEI, kći ili unuk u vlasti dobivaju ½ nasljedstva

- prema pretorskom pravu, ako su LIBERI (djeca u vlasti i emancipirana djeca) mimoidena – pretor im je dodjeljivao BONORUM POSSESSIO
- potkraj republike – oporuka kojom se ostavitelj nije u dovoljnoj mjeri sjetio svoje djece je protivna moralu – TESTAMENTUM INOFFICIOSUM
 - oštećeno dijete može podići tužbu – QUERELLA INOFFICIOSI TESTAMENTI (isključena ako je ostavio djetetu barem ¼ njegova neoporučnog dijela)

- ako je oporučitelj zbog opravdana razloga ostavio djetetu manje od ¼ ili ništa – dijete nije uspjevalo s tužbom (sud o opravdanosti razloga odlučuje po slobodnoj procjeni)
- ako nije bilo opravdanog razloga – sud djetetu dodjeljuje PUNI NEOPORUČNI DIO

ZAŠTITA PRAVA

- nasljednik ima pravo podići sve one tužbe koje su pripadale i ostavitelju radi zaštite njegove imovine:

- 1) HEREDITATIS PETITIO – akciju koju podiže HERES (civilnopravni nasljednik) protiv osobe koja je u posjedu ostavine, a koja mu poriče svojstvo nasljednika
- 2) INTERDICTUM QUORUM BONORUM – interdiktna zaštita BONORUM POSSESSORA (nasljednika po pretorskom pravu)
- 3) ACTIO FAMILIE ERISCUNDAE – sunasljednik može tražiti razvrgnuće suvlasništva nad ostavinom koju je naslijedio zajedno s drugim nasljednicima

ZAPISI: LEGATUM I FIDEICOMMISSUM

- namjena pojedinih imovinskih koristi na teret nasljednopravnog nasljednika – ONERATUS, a u prilog neke treće osobe - HONORATUS

LEGATUM

- zapis civilnog prava: ostaviteljev DAR (namjena imovinske koristi) nekoj osobi – LEGATARIUS (zapisovnik) na teret nasljednika naređen SVEČANIM RIJEČIMA

- vrste:

- 1) LEGATUM PER VINDICATIONEM
 - obično naređen riječima: DO LEGO
 - VLASNIŠTVO legirane stvari prelazilo je neposredno na legatara koji je bio ovlašten stvar tražiti stvarnopravnom tužbom – REI VINDICATIO
- 2) LEGATUM PER DAMNATIONEM
 - obično naređen riječima: HERES DAMNES ESTO
 - OBVEZNI ODNOS između nasljednika i legatara – nasljednik ima položaj dužnika, a legatar vjerovnika – ovlašten na OSOBNU TUŽBU
- 3) LEGATUM SINEDI MODO
 - PRAVO legatara da iz ostavine UZME određenu stvar uz OBVEZU nasljednika da mu pri tome NE SMETA

- LEX FALCIDIA (40. g.pr.Kr.) – određuje da nasljedniku mora ostati barem ¼ ostavine – QUARTA FALDICIA, pa se legati razmjerno smanjuju ako bi prešli ¾ ostavine

FIDEICOMMISSUM

- neformalni zapis kojim se opterećuje nasljednika, legatara ili obdarenoga za slučaj smrti – FIDUCIARIUS u koris neke treće osobe – FIDEICOMMISSARIUS
- dobivaju pravnu zaštitu tek od cara Augusta
- SC PEGASIANUM širi odredbu LEX FALCIDIE i na FIDEICOMMISSE – osobito je imalo značaja kod FIDEICOMMISSUM HEREDITATIS kojim se nasljednika upućivalo da čitavo nasljedstvo ili neki njegov dio izruči nekoj trećoj osobi
- u klasicima – fideikomisar je morao biti živ u doba ostaviteljeve smrti
- pri stjecanju LEGATA i FIDEICOMMISSA treba razlikovati:
 - 1) DIES CEDENS – dan kada je zapisovnik stekao pravo da stekne zapis (za Augusta – dan službenog otvaranja oporuke)
 - 2) DIES VENIENS – dan kada je zapisovnik stekao zapis (dan kada je opterećena osoba [kod legata nasljednik, kod fideikomisa nasljednik ili legatar] prihvatila nasljedstvo)

DONATIO MORTIS CAUSA (darovanje za slučaj smrti)

- (u klasicima) – DAR, kojega je učinak nastupao samo ako obdareni preživi darovatelja
- obično je do takvog pravnog posla dolazilo zbog neke postojeće ili predvidive opasnosti za život darovatelja
- dva oblika:
 - 1) darovanje pod suspenzivnim uvjetom – "ako obdareni preživi darovatelja" – učinak darovanja je prolongiran
 - 2) ili je darovatelj odmah prenosio npr. vlasništvo s tim da se obdareni obvezao da će vratiti stvar kada nestane smrtna opasnost za darovatelja
- od cara Septimija Severa – QUARTA FALCIDIA se primjenjivala i na darovanje za slučaj smrti

POSTKLASIKA

PRAVO OSOBA

- izjednačava se položaj nedoraslih (IMPUBERES) i maloljetnika (MINORES) – MINORIMA se smatraju osobe mlađe od 25 godina
- od Konstantina se u opravdanim slučajevima osobama od navršениh 20 godina dodjeljivala punoljetnost – VENIA AETATIS

- kršćanska crkva – ECCLESIA se počela shvaćati u jednu ruku kao pravnu osobu odvojenu od skupa vjernika, a njezinu imovinu kao imovinu posebnog tipa
 - valjana je oporuka u korist crkve
- pojavljuju se zaklade

BRAČNO PRAVO

- brak se shvaća kao pravni odnos
- sporazumno razvrgnuće braka je dozvoljeno
- uvodi se zaručnička kapara – ARRA SPONSALICIA – zaručnica ili njezini roditelji vraćaju četverostruki iznos kapare, ako do braka ne dođe njihovom krivnjom
- suglasnost oca obitelji povodom sklapanja braka potrebna je samo ako se radi o zaručnici mlađoj od 25 godina
- brak strica i nećakinje je zabranjen
- uvodi se darovanje prije braka – DONATIO ANTE NUPTIAS – besplatna imovinska namjena muža u korist žene (služi za osiguranje budućnosti djece koja će se roditi u braku)
 - po smrti muža pripada u vlasništvo djeci, a ženi na uživanje
 - u zapadnom dijelu carstva je propisano da miraz i darovanje prije braka moraju biti jednake visine

PORODIČNO PRAVO

- promjene u pogledu PATRIE POTESTAS:
 - zabranjuje se ubijanje djeteta (kazna je smrtna)
 - dozvoljava se ubijanje novorođenčeta propuštanjem brige za njega
 - dozvoljava se prodaja novorođenčeta, uz prvo da ga kasnije iskupi na određeni način
 - u IV.st. nestaje NOXAE DEDITIO djeteta
- poboljšano je imovinskopravno stanje djeteta u vlasti:
 - dijete u vlasti stječe za sebe imovinu koju je stekao kao carski činovnik ili na osnovi rada u nekoj slobodnoj profesiji – ta se imovina naziva PECULIUM QUASI CASTRENSE
 - imovinu koju je dijete u vlasti steklo od nasljeđivanja majke, na dar, u povodu nasljeđa majčinih ascendenata, od bračnog druga – pripada u vlasništvo djeteta i naziva se BONA ADVENTICIA

- posinjenje – ostvaruje se po novim formama:
 - a) za osobe koje nisu u vlasti – carskim odobrenjem – PER RESCRIPTUM PRINCIPIS
 - b) za osobe u vlasti – izjavom pred javnom vlašću

- kod emancipacije – tražilo se da se akt emancipacije obavi pred vlastima
 - pri emancipaciji otac je dobivao u vlasništvo trećinu dobara koje je dijete u vlasti naslijedilo od majke

- približavaju se pojmovi TUTOR i CURATOR, te se izjednačavaju pojmovi AUCTORITAS TUTORIS i CONSENSUS CURATORIS
 - sužena je tutorova i kuratorova ovlast raspolaganja stvarima šticećenika
 - za otuđenje nekretnina i vrijednijih pokretnina potrebna je sudska dozvola
 - Konstantin odobrava šticećeniku generalnu hipoteku nad imovinom tutora i kuratora

STVARNO PRAVO

- nestaje razlika između IUS CIVILE i IUS HONORARIUM, pa time ujedno i između kviritskog i bonitarnog vlasništva
- dolazi do izjednačavanja italskih s provincijskim zemljištima, pa se vlasništvo nad tom zemljom naziva DOMINIUM ili PROPRIETAS ILI POSSESSIO i za jednu i za drugu vrstu zemljišta
- postoji još i vrsta vlasništva kod zemljišta podijeljenih vojnicima
- nestaje MANCIPACIJA i IN IURE CESSIJA, a TRADICIJA nije više samostalan element stjecanja vlasništva

- Konstantinove odredbe o prodaji i darovanju zemljišta:
 - za valjanu prodaju zemljišta traži se:
 - a) kupac mora na sebe izričito preuzeti zemljišni porez
 - b) prodaja mora biti pismena (SOLLEMNITER)
 - c) u sadržaj prodajnog ugovora ulazi i tradicija i to pred susjedima, što znači da prodaja ima stvarnopravni učinak
 - d) plaćanje cijene, bez čega prodaja nije valjana

 - za darovanje (koje se razvilo u samostalan ugovor) je potrebno:
 - a) sastavljanje isprave
 - b) tradicija pred susjedima
 - c) upis u javne knjige
 kako je tradicija sastavni dio darovanja, ono ima stvarnopravni učinak

- uvodi se novi tip dosjelnosti – dovoljan je posjed u tajanju od 30 godina bez naslova i dobre vjere

- za posjed se davala posjedovna zaštita – ACTIO (INTERDICTUM) MOMENTARIA

- služnosti nestaju
- stare rimske poljske služnosti se mogu dosjesti uzukapijom nakon dvije godine
- založno pravo se više ne shvaća kao IUS IN RE ALIENA
 - ugovorno založno pravo ima manju važnost od zakonskog založnog prava
 - štićenik ima založno pravo na imovini tutora, kuratora u svezi njihove djelatnosti
 - Konstantin ukida LEX COMMISSORIUM
- EMFITEUZA (v. Emfiteuza, u klasići)
- USUSFRUCTUS postaje vrsta vremenski i sadržajno ograničenog vlasništva

OBVEZNO PRAVO

- utuživost se priznaje svakom dozvoljenom obveznopravnom poslu
- briše se razlika između pravnih poslova STRICTI IURIS i BONA FIDEI
- STIPULATIO – postaje isprava kojom se utvrđuje neka obveza
- kod PRODAJE – kupac postaje vlasnikom stvari plaćanjem cijene, te stvar može tražiti putem ACTIO IN REM
- DAROVANJE postaje samostalni ugovor s posebnom formom
- nestaje ZAKUP
- tek u postklasići dolazi do priznanja nove kategorije utuživih obveznopравnih ugovora kod kojih je obveza jedne strane nastaje izvršenjem činidbe druge strane (npr. PERMUTATIO)
- ZAJAM prestaje biti realnim kontraktom, sklapa se pismenom obvezom vraćanja pozajmljene svote
- POSUDBA, OSTAVA i NALOG gube klasični tip besplatnog pravnog posla, a ORTAKLUK gubi na važnosti
- KONDIKCIJA praktički nestaje
- Svaka se krađa kažnjava četverostruko, nestaje razlike između tužbe za kažnjavanje krađe i tužbe na povratak ukradene stvari
- DAMNUM INIURIA DATUM ne temelji se (na Zapadu) više na LEX AQUILIA

NASLJEDNO PRAVO

- u praksi nestaje razlike između civilnog i pretorskog nasljeđivanja
- imenovanje nasljednika više nije vezano za nikakve forme
- priznavala se i valjanost vlastoručno pisanih oporuka i bez svjedoka
- priznavala se valjanost usmenih oporuka
- uvela se mogućnost javnih oporuka
- kod pismenih oporuka novost je potpisivanje svjedoka (u pretorskoj oporuci se stavljaju pečati)
- valjane su oporuke i bez potpisa i pečata svjedok ako se radilo o oporuci koja se odnosila na ostaviteljevu djecu – TESTAMENTUM PARENTUM INTER LIBEROS

- u pojedinim slučajevima postojala je razdioba imovine ostavitelja još za njegova života – **DIVISIO INTER LIBEROS**
- neoporučno nasljeđivanje, nasljedni redovi:
 - SUI – svi potomci povezani muškim osobama, a ako nema SUI-a
 - AGNATI – svi oni koji su povezani s umrlim muškim osobama
 - KOGNATI (ako nema SUI-a i AGNATA)
- **COLLATIO BONORUM** – postaje suvišnim
 - **DESCENDENTSKA KOLACIJA** – descendent, bez obzira da li je emancipiran ili ne – pri neoporučnom ili nužnom nasljeđivanju mora konferirati – uzeti u obračun pri izračunavanju svoga nasljednog dijela: miraz i darovanje prije braka
- (klasika) u slučaju da je oporučitelj, bez opravdana razloga, djetetu ostavio manje od ¼ neoporučnog dijela, sud je na zahtjev djeteta dodjeljivao mu puni neoporučni dio – (postklasika) dijete traži nadopunjenje do njegova nužnog dijela, tj. nadopunjenje do ¼ neoporučnoga dijela
- pod pojmom **FALCIDIA** se podrazumjeva nužni dio

JUSTINIJANOVO PRAVO

PRAVO OSOBA

- pojedinac nije više slobodni građanin, već je njegov položaj okvalificiran kao podanika koji služi Bogu i caru
- ukida se najniža vrsta slobode – **DEDICTICIA LIBERTATIS** i položaj **LATINA IUNIANA**
- pojednostavljuje se oslobađanje robova (uvode se novi oblici oslobađanja)
- svim oslobođenima se dodjeljuje puno rimsko građansko pravo

BRAČNO PRAVO

- u klasicima je postojala sloboda razvoda braka, dok se za Justinijana ona ograničava
- smanjuje se broj opravdanih razloga za razvod, pooštravaju se kazne za bezrazložni razvod
 - 556.g. ustanovljuje se ništavost bezrazložnog razvoda
 - 542.g. se skoro potpuno zabranjuje sporazumni razvod
- otac je pravno obavezan dati miraz ili darovanje prije braka svojem djetetu koje ulazi u brak
 - darovanje prije braka se može dati ne samo prije braka, već i nakon sklopljenog braka, pa se tom pravnom institutu mijenja i ime iz – **DONATIO ANTE NUPTIAS** u – **DONATIO PROPTER NUPTIAS**, tj. u darovanje u vezi s brakom
 - to darovanje je dužan dati mužev otac
 - dolazi do približavanja pravnih instituta miraza i darovanja prije braka

PORODIČNO PRAVO

- temelj obitelji u Justinijanovom pravu nije više vlast oca obitelji, već se obitelj konstituira brakom kao pravno zaštićena zajednica muškarca i žene, koja postoji radi očuvanja interesa djece

- dolazi do poboljšanja imovinskopravnog položaja djeteta u vlasti:

- u PECULIUM QUASI CASTRENSE od Justinijana ulazi i sve ono što je dijete u vlasti dobilo na poklon od cara
- u BONA ADVENTICIA (otac ima samo pravo upravljanja i uživanja) ulazi sve ono što je dijete u vlasti steklo od bilo koga osim od oca (otac može tu imovinu otuđiti samo za plaćanje dugova ili osobito opravdanim slučajevima)

- u BONA ADVENTICIA ne ulazi PECULIUM CASTRENSE ni PECULIUM QUASI CASTRENSE

STVARNO PRAVO

- nestaje podjela stvari na RES MANCIPI i RES NEC MANCIPI

- formalno se ukida i dvostruki tip vlasništva: DOMINIUM EX IURE QUIRITUM i pretorsko BONITARNO VLASNIŠTVO – javlja se ideja jedinstvenog tipa vlasništva – DOMINIUM, PROPRIETAS

- na novo se regulira dosjelnost – USUCAPIO:

- 1) POKRETNINE se dosjeda posjedovanjem kroz 3 godine, traži se naslov – IUSTUS TITULUS i dobra vjera – BONA FIDEI
- 2) NEKRETNINE se dosjeda posjedovanjem kroz 10 godina (ako posjednik i vlasnik stanuju u istoj provinciji), odnosno 20 godina (ako stanuju u različitim provincijama) – LONGI TEMPORIS PRAESCRIPTIO, traži se naslov – IUSTUS TITULUS i dobra vjera – BONA FIDEI
- 3) NEKRETNINE se dosjeda i posjedovanjem kroz 30 godina, ne traži se naslov – IUSTUS TITULUS ali se traži dobra vjera – BONA FIDEI – ukoliko posjednik nije došao do posjeda nekretnine silom

- vlasništvo se stječe tradicijom, a obveznopravni ugovor je samo CAUSA TRADITIONIS

- zaštita vlasništva vezana uz posjed – omogućuju se tužbe i protiv neposjednika za slučajeve:

- a) QUI DOLO DESSIT POSSIDERE
- b) QUI LITEM SE OBTULIT

(vidi: REI VINDICATIO)

- u vezi služnosti – iz USUSA se izdvajaju kao služnosti HABITATIO i OPERAE SERVORUM VEL ANIMALIUM

- u pogledu založnog prava: povećava se broj GENERALNIH ZAKONSKIH HIPOTEKA – obuhvaćaju cijelu imovinu opterećenoga

(vidi: PREŠUTNO I ZAKONSKO ZALOŽNO PRAVO)

OBVEZNO PRAVO

- stvara se shvaćanje da je odgovornost povezana sa subjektivnom sviješću, tj. da se odgovornost temelji na krivnji

- oblici krivnje:

- 1) DOLUS – svjesna zla namjera
- 2) DESIDIA – nepažnja
- 3) NEGLEGENTIA – nemar
- 4) RES PARUM DILIGENTER CUSTODITA – stvar ne čuvana dovoljno pažljivo
- 5) CULPA LATA – krajnja nepažnja
- 6) CULPA LEVIS IN ABSTRACTO – obična nepažnja (isostanak pažnje koju bi trebao imati *diligens pater familias*)
- 7) CULPA LEVIS IN CONCRETO – nepažnja koju dužnik nebi upotrijebio u vlastitim stvarima
- 8) EXACTISSIMA DILIGENTIA – najmanja nepažnja (kao kod *custodia*) – odgovara se bez obzira na krivnju

- promjene u EMPTIO VENDITIO (kupoprodaji):

- dva oblika:
 - a) ako je sklopljena usmenim putem – shvaća se kao KONSENZUALNI KONTRAKT
 - b) u slučaju da je sklopljena pismenim putem – ugovor postaje valjan tek nakon što je isprava potpuno dovršena (ispravu potpisuju stranke i javni pisar, te stranke potvrđuju da isprava sadrži njihovu volju) – ima praktički obilježja LITERARNOG KONTRAKTA
- u pogledu kapare (ARRHA):
 - a) kod usmeno sklopljenog ugovora djeluje kao dokaz da je ugovor sklopljen – ARRHA CONFIRMATORIA, te kao odustatnina – ARRHA POENITENTIALIS
 - b) kod pismeno sklopljenog ugovora ima ulogu ugovorne kazne – ARRHA POENALIS
- u pogledu pitanja prijenosa vlasništva nad kupljenom stvari:
 - za prijenos vlasništva nad kupljenom stvari traži se tradicija
 - prijenos vlasništva je ovisan o plaćanju ili barem osiguranju cijene
- u pogledu cijene (PRETIUM):
 - prodavalac može tražiti poništenje ugovora ako je cijena bila manja od polovice vrijednosti stvari
 - dozvoljeno je kupcu da plaćanjem do pune cijene zadrži ugovor na snazi – LAESIO ENORIMIS (primjer za FACULTAS ALTERNATIVA)

- proširuje se jamčenje što ga je uveo edikt kurulskih edila u vezi s prodajom robova i životinja na sve vrste prodaja, pa i na prodaju nekretnina
- promjene u darovanju:
- usmeno obećanje darovanja je valjano
 - upis u knjige potreban je samo za darovanja u vrijednosti iznad 500 solida
- nadopuna kondicija s:
- a) CONDICTIO EX LEGE – za potraživanja koja nastaju na temelju nekog novog zakona koji nije naveo temelj obvezivanja
 - b) CONDICTIO GENERALIS – za potraživanja nastala iz raznih obveznih odnosa ako je predmet dugovanja na CERTUM
- kod NOVATIO (novacije): zamjene jedne obveze s drugom: odlučujući element je volja obnove obveze – ANIMUS NOVANDI – tu volju je trebalo izričito izjaviti
- kod COMPENSATIO (kompenzacije): dozvoljena je u svim vrstama tužbi, te ona nastupa IPSO IURE (dok je u klasicima bila OPE EXCEPTIONIS), pa tužitelj mora utužiti samo saldo međusobnih potraživanja
- kod poručanstva:
- a) Justinijan uvodi načelo – BENEFICIUM DIVISIONIS – svaki sudužnik odgovara samo za svoj dio duga
 - b) uvodi se BENEFICIUM EXCUSSIONIS SIVE ORDINIS po kojem je poruk je mogao odbiti plaćanje duga ako vjerovnik nije putem parnice pokušao naplatiti tražbinu od glavnog dužnika
 - c) uvodi se BENEFICIUM CEDENDARUM ACTIONUM po kojem je poruk nakon što je platio dug, mogao tražiti od vjerovnika da mu ustupi svoj zahtjev protiv dužnika
- za obvezno pravo u Justinijanovo doba je karakteristično da je nastojao oživjeti u što većoj mjeri i načelima odredbe klasičnog prava

NASLJEDNO PRAVO

- NEOPORUČNO, nasljedni redovi (klase):
- 1) DESCENDENTI (potomci) – ako postoji više potomaka različitog stupnja udaljenosti – vrijedi načelo reprezentacije
 - 2) ASCENDENTI (preci), GERMANI (braća i sestre s istim ocem i majkom)
 - a) ako postoje samo preci – nasljeđuju po linijama (preci po ocu dobivaju 1/2, po majci 1/2)
 - b) ako postoje samo punorodna braća i sestre – dijele po glavama (što vrijedi i za njihovu djecu ako nasljeđuju po načelu reprezentacije), GERMANI isključuju iz nasljedstva djedove i bake, a uz roditelje nasljeđuju po glavama

- 3) CONSANGUINEI (braće i sestre s istim ocem), UTERINI (braća i sestre s istom majkom)
– i njihova djeca po načelu reprezentacije
- 4) najbliži KOGNAT po ocu ili majci

- bračni drug je dolazio do nasljedstva samo ako nije bilo rođaka
- samo je siromašna udovica koja nije imala miraza ni darovanja u vezi s brakom imala pravo na $\frac{1}{4}$ nasljedstva

- OPORUČNO:

- postavljanje nasljednika nije više trebalo biti na početku oporuke

- NUŽNO NASLJEDNO:

- do četvero djece – iznosi $\frac{1}{3}$ neoporučnog nasljednog dijela djeteta
- više od četvero djece – iznosi $\frac{1}{2}$ neoporučnog nasljednog dijela djeteta

- ako je oporučitelj dao ovlašteniku barem nešto – taj ima pravo na nadopunjenje samo do nužnog dijela – AD SUPPLENDAM LEGITIMAM – tužba: ACTIO SUPPLETORIA
- ako je oporučitelj mimošao svoju djecu bez opravdana razloga – oporuka je nevaljana u pogledu postavljanja nasljednika i na nasljedstvo se pozivaju neoporučni nasljednici

- TRANSMISSIO IUSTINIANA (u Justinijanovom pravu) – svaki nasljednik koji je umro prije prihvata nasljedstva, prenosi svoje pravo na svoje nasljednike koji su dužni prihvatiti nasljedstvo u roku od godine dana

- BENEFICIUM INVENTARII – nasljednik može svoju odgovornost za ostaviteljeve dugove ograničiti na visinu ostavštine (uz uvjet da 30 dana nakon otvaranja oporuke započne s popisom ostavštine i dovrši ga u roku od daljnjih 60 dana)